

Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu

Monitorovací zpráva za

rok 2009

Hana Tenglerová

**Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu
Monitorovací zpráva za rok 2009**

Hana Tenglerová

Zpráva vznikla v rámci projektu Národní kontaktní centrum – ženy a věda (<http://www.zenyaveda.cz>) Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., který je financován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci programu EUPRO (OK 08007). Publikace byla vydána za podpory výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

OBSAH

HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ	11
STATISTICKÁ ČÁST	15
OD STUDIA K VĚDECKÉ PROFESÍ: NA CESTĚ DĚRAVÝM POTRUBÍM	16
„PŘIROZENÝ VÝVOJ“: PODÍL ŽEN V ČESKÉ VĚDĚ	17
HORIZONTÁLNÍ SEGREGACE	20
Sektory provádění výzkumné činnosti	21
Vědní obory	22
VERTIKÁLNÍ SEGREGACE	23
Kvalifikace výzkumnice a výzkumníků	23
Výzkumnice a výzkumníci podle akademické pozice	31
Ženy a muži v rozhodovacích pozicích vědeckých institucí a orgánů vědní politiky	31
FINANCE	34
Granty	35
Gender pay gap: mzdové rozdíly mezi vědci a vědkyněmi	38
Indikátor hrnce medu: finanční ztráty jako důsledek horizontální segregace	40
SHRNUTÍ	42
AKTIVITY NA POLI GENDEROVÉ ROVNOSTI VE VĚDĚ V ROCE 2009	45
POLITIKY NEČINNOSTI: GENDEROVÁ ROVNOST VE VĚDĚ JAKO POLITICKÉ TÉMA	47
MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY ČR K PROSAZOVÁNÍ NEDISKRIMINACE A GENDEROVÉ ROVNOSTI	47
VNITROSTÁTNÍ ZÁVAZKY K PROSAZOVÁNÍ NEDISKRIMINACE A GENDEROVÉ ROVNOSTI	48
POLITIKY NEČINNOSTI: GENDEROVÁ ROVNOST A ČESKÉ VĚDNÍ POLITIKY	49
Genderová rovnost jako abstraktní hodnota	50
Genderová rovnost redukována na ženy ve vědě	51
SHRNUTÍ	53
MEDIÁLNÍ OBRAZ VĚDKYŇ A VĚDCŮ VE ZPRAVODAJSKÝCH DENÍČÍCH	55
METODOLOGIE VÝZKUMU	55
CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH ČLÁNKŮ	56
VÝSTUPY ANALÝZY	56
Výskyt prezentací vědkyň a vědců v tisku	56
Prezentace vědkyň a vědců podle vědních oblastí	57
Podíl vědkyň a vědců v jednotlivých rubrikách	58
Citovanost vědkyň a vědců	60
Status vědkyň a vědců	61
KVALITATIVNÍ SONDA: DUCHOVNÍ OTCOVÉ A FYZICKÉ MATKY	61
Mateřství	62
Otcovství	63
SHRNUTÍ	64
ZÁVĚR	67
PŘÍLOHA: VÝZKUMY, PROJEKTY A PUBLIKACE O GENDEROVÉ ROVNOSTI V ČESKÉ VĚDĚ	69

ÚVOD

Věda je součástí každodenního života naší společnosti. Vědecké poznatky a expertízy definují to, co je možné v našem světě považovat za samozřejmé, a přes všechny změny, jimiž dnes věda prochází, je toto vědění stále vysoce autoritativní. Průzkumy veřejného mínění opakovaně potvrzují, že věda má v očích veřejnosti významné postavení: vědecké povolání je u nás stabilně druhou nejprestižnější profesí vůbec, hned za lékařem a před vysokoškolským učitelem. Prestiž vědecké profese navíc podle Centra pro výzkum veřejného mínění narůstá.¹ Podle nedávného Eurobarometru 63 % Čechů a Češek věří, že věda činí naše životy zdravější, jednodušší a pohodlnější (oproti 11 %, které s tímto výrokiem nesouhlasí).²

Věda však neodkazuje jen k prestiži, nepředstavuje jen autoritu a moc nebo vliv na životy lidí i společnosti, každoročně do ní také odcházejí nemalé finanční prostředky z kapes daňových poplatnic a poplatníků. Například v roce 2008 dosáhly výdaje na výzkum a vývoj v ČR 54 284 milionů Kč³ a také návrh rozpočtu na rok 2011 na rozdíl od ostatních oblastí nepočítá s tím, že by se na vědě mělo šetřit.

Věda jako součást veřejné sféry byla vytvořena mužskými elitami a dodnes je především na exponovaných, vedoucích a rozhodovacích pozicích světem mužů. Věda tradičně vystavená na konceptech objektivit, racionality, emocionálního odstupu či (domnělé) hodnotové neutrality symbolicky vylučovala a vylučuje ženy, které bývaly a stále jsou kulturně ztotožňované s emocionalitou, citovou angažovaností, ale také iracionalitou. Věda vytvořená muži preferuje mužský model kariérní dráhy, který je charakteristický nepřerušným kariérním postupem, neomezenou časovou flexibilitou a prostorovou mobilitou. Současná věda navíc staví na hodnotách jako soupeření, důraz na výstupy, výkon, disciplína a sebedisciplinace, efektivita či peněžní forma hodnoty. Řada kvalitativních výzkumů ze zahraničí⁴ i z ČR⁵ však ukazuje, že vědkyně dávají přednost spíš kooperaci, komunikaci a vůbec formám výkonu, které nejsou v současnosti oficiálně označeny za excelentní, přestože znamenají pro vědeckou komunitu nesporný přínos a věda by bez nich nebyla vůbec možná. Věda vytvořená a dodnes vytvářená převážně muži také může, nejen z důvodu nižší přítomnosti žen v ní, opomíjet určitá témata a hlediska, která jsou významná právě pro životy žen, a může přicházet s řešeními, která mají být nechtěný, přece však negativní dopad na ženy.

Lékařský výzkum nabízí řadu ilustrací. Dřívější výzkumy typicky zkoumaly pouze vzorek mužské populace, výsledky však byly zobecněny na celou společnost.⁶ Možná proto se teprve nedávno zjistilo, že alkohol nebo drogy mají podstatně horší vliv na zdraví žen než mužů a že například přes častější výskyt infarktu u mužů je tato zdravotní událost v případě žen spojena s několikanásobně vyšším rizikem úmrtí nebo vážných doživotních následků. Dodnes je běžné, že při zkoumání nových léků a léčebných metod nejsou v testovaném vzorku osob dostatečně zastoupeny ženy.⁷ Významně větší finanční prostředky a pozornost byly historicky vynaloženy na výzkum, který se věnoval zdraví mužů, a pokud se specificky věnoval ženám, pak se zaměřoval především na reprodukční orgány. Řada dalších témat tak dodnes pravděpodobně zůstává stranou.

Věda je významná instituce a ženy by měly být její samozřejmou součástí. Jak ukazuje tato publikace, k takové situaci má ČR velmi daleko. Zůstává proto otevřenou otázkou pro čtenáře a čtenářky, zda je legitimní, aby z veřejných prostředků určených na výzkum, vývoj a inovace těžila víc jedna skupina populace, ať již prostřednictvím možnosti ovlivnit chod samotné vědy, výběrem výzkumných témat, která dopadají na celou populaci, ziskem podstatně vyššího podílu prostředků nebo prostě přítomností a reprezentováním vědy jako vysoce autoritativní a prestižní instituce.

1 CVVM. 2008. „Prestiž povolání.“ *Naše společnost 2008, v08-06*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100819s_eu80829.pdf.

2 EC. 2010. *Special Eurobarometer: Science and Technology Report*. Dostupné z http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_340_en.pdf.

3 ČSÚ. 2009. *Ukazatele výzkumu a vývoje za rok 2008*. Praha: ČSÚ.

4 Např. Daubman, Kimberly, Laurie Heatherington, Alicia Ahn. 1992. „Gender and the Self-Presentation of Academic Achievement.“ *Sex Roles* 27 (3–4): 187–204; Harper, Karen. 1990. „Power and Gender Issues in Academic Administration: A Study of Directions of BSW Programs“ *Affilia* 5 (1): 81–93.

5 Linková, Marcela. 2009. „Věda jako prekérní zaměstnání: genderování výzkumné kariéry v přírodních vědách.“ Pp. 72–99 in Tereza Stöckelová (ed.). *Akademické poznávání, vykazování a podnikání: Etnografie měnící se české vědy*. Praha: SLON.

6 Amâncio, Lídia. 2005. „Reflections on Science as a Gendered Endeavour: Changes and Continuities.“ *Social Science Information* 44 (1): 65–83.

7 Ruiz Cantero, Teresa, Elisa Chilet Rosell. 2010. *Gender Bias in Research and Medical Care. Beyond the Leaky Pipeline. Challenges for Research on Gender and Science*, Brussels, Octobre 19–20, 2010.

Navzdory více než neuspokojivému stavu neexistuje v ČR žádná politická koncepce ani strategie, která by se genderové rovnosti přímo ve vědě věnovala a ani nejdůležitější politický orgán v zemi – Rada pro výzkum, vývoj a inovace – se tématem od svého vzniku nezabýval. Postavení Rady jako poradního orgánu – ovšem s reálnými kompetencemi ministerstva – ji také explicitně nezavazuje k tomu, aby zde tak jako na ministerstvech byla pověřena osoba, která by se tematikou v rámci svého úvazku zabývala anebo aby byla v rámci Rady zřízena pracovní skupina pro genderovou rovnost.

I přes bezpočet oficiálních závazků vůči uplatňování strategie genderového mainstreamingu a nediskriminace, řady podnětů, které jí a jejím představitelům Národní kontaktní centrum – ženy a věda adresovalo,⁸ a také apelu Evropské komise, která v nové Strategii genderové rovnosti⁹ na alarmující situaci ve vědě upozorňuje, jsou státní instituce přinejmenším neaktivní.

Řada zemí EU se přitom tématu genderové rovnosti ve vědě věnuje. Švýcarsko,¹⁰ Německo,¹¹ Rakousko,¹² Norsko¹³ a ostatní severské státy¹⁴ řeší téma na úrovni ministerstev, která mají v kompetenci oblasti výzkumu a vzdělávání. Vedle kvót pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích, se zaměřují například na podporu univerzit, které si stanovují vlastní strategické plány genderové rovnosti, publikují pravidelné studie o situaci ve vědě, zavádějí ocenění pro vědkyně, podporují výzkum genderové kultury v dané zemi nebo programy mířené na studenty a studentky s cílem destereotypizovat vzdělávací, a tím i kariérní dráhy. Financují také programy motivace vědkyň (rodičů) ke kariérnímu růstu a návratu do vědecké profese z rodičovské dovolené.

Tato publikace si klade za cíl informovat o postavení žen v české vědě a upozornit na některé z jeho aspektů i na důležitost řešení problému genderové rovnosti ve vědě obecně. První část zprávy nabízí přehled základních statistických údajů z hlediska zastoupení žen v jednotlivých vědních oblastech a sektorech provádění výzkumné činnosti, v rozhodovacích pozicích a kariérních stupních a dále se zaměřuje na to, nakolik ženy a muži čerpají finanční zdroje na výzkum, vývoj a inovace. Statistiky ukazují jeden z projevů genderové nerovnosti v české vědě a v širším ohledu také v české společnosti. Řadu dalších rovin genderové ne/rovnosti v české vědě představují publikace, které jsou uvedeny v Příloze včetně stručného obsahu.

Zpráva dále shrnuje aktivity institucí v oblasti genderové rovnosti ve vědě v roce 2009, analyzuje diskursivní strategie institucí, jejichž důsledkem je přetrvávající neřešení problému, a ukazuje, jakým způsobem jsou vědkyně a vědci reprezentováni v předních českých novinových titulech.

8 Viz dokumenty dostupné z http://www.zenyaveda.cz/html/index.php?s1=1&s2=3&s3=24&s4=1&s5=0&s6=0&m=1&typ=clanky&recid_cl=2404.

9 EC. 2010. *Strategy for Equality Between Women and Men 2010–2015*. Brussels: EC. Dostupné z <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=5770&langId=en>.

10 Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF. 2008. *Positionspapier der AG Chancengleichheit und Gender Studies in Hinblick auf die Botschaft Bildung Forschung und Innovation BFI 2008–2011*. Curych: Eidgenössisches Departement des Innern EDI Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF.

11 Viz internetové stránky německého Spolkového ministerstva pro vzdělávání a výzkum. Dostupné z <http://www.bmbf.de/de/474.php>.

12 Viz internetové stránky rakouského Spolkového ministerstva pro vědu a výzkum. Dostupné z [http://bmwf.gv.at/nc/print/startseite/mini_menuue/das_ministerium/gender/arbeitsgruppe_gender_mainstreamingbudgeting/?sword_list\[0\]=gender](http://bmwf.gv.at/nc/print/startseite/mini_menuue/das_ministerium/gender/arbeitsgruppe_gender_mainstreamingbudgeting/?sword_list[0]=gender).

13 Viz internetové stránky norského Ministerstva pro vzdělávání a výzkum. Dostupné z <http://eng.kifinfo.no/c62434/seksjon.html?tid=62476>.

14 Husu, Liisa. 2009. *Nordic Governmental Initiatives to Promote Women and Gender Equality*. JSPS Forum on Women in Science, Washington D. C., June 11, 2009. Dostupné z <http://www.jspsusa.org/FORUM2009/powerpoint-presentaion/LiisaHusu.pdf>.

HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ

Zastoupení žen ve vědě

- Podíl výzkumnic v ČR je velmi nízký. V tomto ohledu zaostáváme za většinou států EU a velmi zásadně zaostáváme za novými členskými státy, kde je zastoupení žen mezi výzkumníky až o polovinu vyšší než u nás.
- Podíl výzkumnic v ČR se pohybuje kolem 29 %, přepočteno na celé úvazky 25 %. Posledních 8 let se tyto údaje nemění.
- Počet výzkumníků a výzkumnic v ČR se od roku 2001 zdvojnásobil, zvýšení podílu kvalifikovaných žen se do celkové situace ve vědě ale nijak nepromítlo.
- Podíl žen na všech úrovních studia se přitom neustále zvyšuje a zvyšuje se také celkový podíl vysokoškolaček v populaci ČR.
- Dosud neexistuje žádné politické opatření na úrovni státu ani samotných vědeckých institucí, které by mělo za cíl tomuto stavu čelit. Preferuje se přístup „přirozeného vývoje“, jehož důsledkem je – jak ukazují data – stagnace, a nikoli zlepšování situace.

Podíl žen ve vzdělávacím systému

- Na úrovni bakalářského a magisterského studia ženy početně převyšují muže od roku 2005. V roce 2008 studovalo na bakalářském stupni 54,1 % žen, v magisterském studiu bylo 59,9 % žen.
- Zásadní rozdíl nacházíme mezi podílem žen v magisterském a doktorském studiu. V roce 2008 tento rozdíl dosáhl hodnoty 18,8 procentního bodu.
- Data zároveň ukazují, že ženy jsou na všech úrovních studia přinejmenším stejně úspěšné jako muži
 - Při rozlišení podle oborů se ukazuje, že k největšímu propadu mezi magisterským a doktorským stupněm z hlediska zastoupení žen dochází v lékařských, zemědělských a společenských vědách.
 - V technických a přírodních vědách, kde je od počátku studia podíl žen celkově nižší, prochází doktorským studiem stejný podíl žen jako magisterským studiem, podíl žen je razantně nižší až v samotné vědecké profesi.
 - Případná politická opatření by se tedy měla zaměřit na tyto oborově specifické studijní/kariérní předěly.

Horizontální segregace

- Studující a výzkumnice se koncentrují v humanitních, sociálních, lékařských a zemědělských vědách, kde se jejich zastoupení pohybuje nad 65 %, resp. kolem 40 %.
- Naopak v technických a přírodních vědách, kde pracuje dohromady 73,1 % všech výzkumníků v ČR, je podíl výzkumnic jen 13,8 %, resp. 27,9 %. Podíl výzkumnic v technických vědách navíc ve srovnání s rokem 2001 klesl a v přírodních vědách stagnuje.
- Nejmenší podíl výzkumnic pracuje v podnikatelské sféře (14,5 %), a to víc než o polovinu méně než ve vládním sektoru (36,4) a sektoru vysokého školství (32,3), podíl výzkumnic zde navíc podobně jako v technických vědách klesá.
- Podnikatelský sektor a obory technických a přírodních věd jsou největší nejen z hlediska počtu výzkumníků, kteří zde pracují, ale také z hlediska alokace finančních prostředků z veřejných zdrojů.

Vertikální segregace

- Výzkumnice podstatně méně dosahují vyšších kvalifikačních stupňů a pozic v rozhodovacích orgánech výzkumných institucí a institucí odpovědných za tvorbu vědních politik.
- V ČR v roce 2008 působilo jen 12,8 % profesorek a 20,9 % docentek, podíl žen v této pozici narůstá jen nepatrně. Z dat, které má k dispozici Ústav pro informace ve vzdělávání, vyplývá, že za předpokladu stejného průměrného tempa by bylo paritního zastoupení dosaženo na konci tohoto století, konkrétně v roce 2093 v případě profesorek a 2089 v případě docentek.
- Podíl žen na rozhodování o chodu vědy je velmi nízký, pohybuje se rozmezí 10 %–20 %. Muži tedy rozhodují o chodu vědy z 80–90 %.
 - Žádná žena nezasedá v předsednictvu Grantové agentury ČR a Technologické agentury ČR.
 - V Radě pro výzkum, vývoj inovace a Akademické radě AV ČR, v.v.i. zasedají z celkem 17 členů vždy dvě ženy.
- Kvalifikační struktura výzkumnic se liší podle oboru. V ČR lze rozlišit dvě formy, které navazují na situaci ve studiu:
 - V lékařských, zemědělských, sociálních a humanitních vědách je zastoupení žen na nižších kvalifikačních stupních vyrovnané se zastoupením mužů nebo je dokonce vyšší, směrem k nejvyšším kvalifikačním příčkám se ale velmi razantně snižuje.

- V přírodních a technických vědách muži převažují ve všech kvalifikačních skupinách, ženy ovšem relativně častěji než v ostatních oborech pokračují směrem k habilitaci a profesuře.
- V přírodních vědách od roku 2005 zastoupení žen mezi profesory a docenty klesá a podíl žen mezi docenty klesá také v technických a lékařských vědách. Naopak v zemědělských vědách roste zastoupení žen ve všech kvalifikačních skupinách.
- Výzkumnice nejobtížněji dosahují na profesuru v humanitních a sociálních vědách.
- V technických vědách je největší rozdíl v zastoupení žen mezi výzkumníci s doktorátem a docentkami a v přírodních vědách mezi výzkumníci v doktorském studiu a doktorkami.

Nerovnost v distribuci financí

- Průměrný mzdový rozdíl u vysokoškolsky vzdělaných osob v zaměstnanecké skupině vědeckých a odborníků duševní pracovníci a pracovnice dosáhl v roce 2008 hodnoty 28,1 % a přinejmenším od roku 2001 mírně roste. Průměrné mzdové rozdíly mezi vědkyněmi a vědci jsou vyšší, než je celorepublikový průměr. Studie provedená v roce 2006 nás v tomto ohledu řadí až na 29. pozici z 32 států EU a přidružených zemí.
- Ze shromážděných dat vyplývá, že zastoupení žen mezi řešiteli standardních grantových projektů je vždy cca o polovinu nižší než celkové zastoupení výzkumníků v jednotlivých oborech. Vyšší objem prostředků plyne do oborů, v nichž je zastoupení řešitelů nižší. Zároveň prostředky plynoucí na granty výzkumníků jsou stejně velké jako prostředky udělené projektům jejich kolegů.
- V důsledku nerovnoměrného zastoupení žen a mužů ve vědních oblastech a sektorech provádění výzkumné činnosti přicházejí dle indikátoru hrnce mezi ženy o 12,9 % finančních prostředků z hlediska sektorů a o 10,3 % financí z hlediska vědních oborů. To představuje podle Evropské komise značnou míru znevýhodnění žen.

Nedostupnost statistik segregovaných dle pohlaví

- V ČR v současné době neexistuje nebo je velmi obtížně dosažitelná celá řada dat segregovaných dle pohlaví, která by popisovala alokaci finančních prostředků plynoucích z veřejných rozpočtů.
- Státní instituce i přes opakované nabádání Evropské komise a dalších institucí taková data nezveřejňují. Týká se to především informací o grantových soutěžích a institucionálních prostředcích, ale také dat o mzdách výzkumníků a výzkumníků.
- Přestože jde o prostředky z veřejných rozpočtů, odpovědné státní instituce svoji nečinnost v publikování statistik ospravedlňují neexistencí zákonné povinnosti tyto statistiky publikovat. Z hlediska veřejné vykazatelnosti těchto institucí vůči daňovým poplatníkům a poplatnicím – českým občanům a občankám – jde o zásadní demokratický deficit, který by tyto instituce měly urychleně napravit.

Aktivity institucí v oblasti genderové rovnosti ve vědě

- V ČR neexistuje žádný program na podporu genderové rovnosti, a to ani na úrovni státních institucí, ani v jednotlivých výzkumných organizacích. Vědní politiky ČR genderovou rovnost, navzdory četným mezinárodním i vnitrostátním závazkům, v této oblasti naprosto ignorují. V ČR se tak dějí pouze dílčí aktivity jednotlivců či skupin, málokdy však s podporou nebo z iniciativy vedení samotných institucí.

Politiky nečinnosti: genderová rovnost jako politické téma

- Existuje celá řada diskursivních praktik užívaných vedoucími pracovníky/pracovnicemi výzkumných a státních institucí, které vedou k tomu, že je genderová rovnost jako téma z vědních politik zcela eliminována.
 - Genderová rovnost je redukována čistě na otázku žen ve vědě. Tím se pozornost koncentruje pouze na ženy v jejich biologické a společenské roli a odvádí se od otázek spojených s postavením mužů, ale především od otázek spojených s genderovým nastavením celého systému vědy, jenž je v mnoha ohledech příčinou současného postavení vědkyň.
 - Genderová rovnost je často ztotožňována s kvantitativním zastoupením žen ve vědě, statistiky jsou ovšem využívány jako prostředky legitimizace neaktivního přístupu institucí. Nízké zastoupení žen obvykle není vnímáno jako problém, a pokud ano, je odůvodněno tím, že ženy nejsou schopné nebo ochotné náležitě pracovat.
 - Osobnosti vědních politik tematizují v souvislosti s genderovou rovností (resp. ženami ve vědě) také rodičovství. Kládou je ale výlučně do sféry odpovědnosti žen, popřípadě sociální politiky. Tím ovšem dochází k odsunutí problému genderové rovnosti zcela mimo rámec vědních politik, do soukromí a případně do oblasti sociální politiky.

Mediální obraz vědců a vědkyň v tisku

- Analýza obsahu článků čtyř českých novinových titulů, které se označují za seriózní, ukazuje, že mediovaná věda je do značné míry prezentovaná jako svět mužů a svět, kde dominují přírodní vědy.
- Vědci se přitom v tisku častěji než vědkyně vyskytují v roli osobnosti, nebo experta, který hodnotí nějaký jev či výzkum. Již předem je jim přisouzena role autority. Vědkyně – pokud je jim v médiích vůbec dán prostor – hovoří nejvíc o vlastním výzkumu. Vědci se také proto vyskytují spíš napříč v mediálním obsahu novin, zatímco vědkyně jsou prezentovány převážně v rubrikách věnovaných přímo vědě, které bývají až na zadních stranách novinových titulů, kde se také nacházejí méně důležité informace.
- Výše uvedené také vysvětluje, proč vědkyně častěji a déle hovoří. Na zadních stranách novin je více prostoru pro tzv. měkké informace a vědkyně obvykle seznamují čtenáře/ky s výsledky vlastního výzkumu. Vědci se jako experti vyjadřují krátce – nepochybně také proto, že se odkazy na ně vyskytují i na předních stranách médií, kde převažují celkově krátké stručné zprávy.

STATISTICKÁ ČÁST

Používaná terminologie a zkratky:

FTE	Průměrný evidenční počet zaměstnanců/kyň přepočtený na plný pracovní úvazek věnovaný výzkumným a vývojovým činnostem. Vystihuje skutečnou dobu věnovanou výzkumu a vývoji. Jeden FTE se rovná jednomu roku práce na plný pracovní úvazek zaměstnance, který se plně věnuje výzkumné a vývojové činnosti. U zaměstnance/kyně, který/á má i jinou činnost než výzkumnou a vývojovou, se tak započítává pouze doba skutečně strávená na výzkumu a vývoji.
HC	Evidenční počet zaměstnanců k 31.12. daného roku udává počet osob účastnících se výzkumných a vývojových činností bez ohledu na dobu, kterou zaměstnanec/kyně těmto činnostem věnuje.
HES	Zkratka pro Higher Education Sector, tj. sektor vyššího a vysokého školství. Odkazuje k oblasti, v níž daný výzkumník/výzkumnice vykonává svoji výzkumnou práci.
GOV	Zkratka pro Government Sector, tj. vládní sektor.

Problematika statistik tříděných podle pohlaví z hlediska genderové rovnosti

Následující kapitola se věnuje přehledu zastoupení výzkumníc v ČR a jejím cílem je ukázat jeden z mnoha projevů genderové kultury v české vědě. Pro lepší uchopení problematiky je vhodné vysvětlit vztah mezi genderovou ne/rovností a statistikami rozlišujícími pohlaví.

Statistiky tříděné podle pohlaví významně indikují genderovou ne/rovnost, tu však zdaleka nelze redukovat na kvantitativní ukazatele sledující pohlaví. Gender je kategorie, která je kulturně, časově i lokálně proměnlivá. Jedná se o koncept užívaný především v sociálních a humanitních vědách, který popisuje, jak která společnost definuje, jak ne/má vypadat a chovat se muž a žena a jaké mají být jejich vlastnosti.

Tyto vlastnosti se pak odrážejí i do roviny kulturních symbolů (například v opozici kultura-příroda, rozum-cit), normativních konceptů, které jsou vtěleny do legislativy a zvyklostí, dále v politických a sociálních institucích (např. v předpokladu občana-muže jako normy) a v neposlední řadě formují subjektivní identity jedinců, žen a mužů. Vlastnosti spojované s ženami jsou přitom kulturně považovány za méně hodnotné než ty, které se pojí s muži. Tyto aspekty pomáhají organizovat naše instituce, rodinou a vzděláváním počínaje, právem a vědou konče.

Otázky genderové rovnosti se tedy netýkají „jen“ jednotlivců, ale celé společnosti a jejího fungování, a také proto je nelze redukovat čistě na úroveň vztahů žen a mužů, i když ty do problematiky genderové rovnosti spadají. V kontextu vědy jde například o to, že mobilitní požadavky kladené na začínající vědce a vědkyně v určitém věku znevýhodňují osoby s pečovatelskými a rodinnými povinnostmi, což bývají častěji – byť nikoli výlučně vždy – ženy, atd.

Pro zkoumání genderové rovnosti je proto důležité užívat i kvalitativní metody, které mohou poukázat na jemnější aspekty genderové nerovnosti a mohou pomoci při interpretaci dat, získaných statistikami.

Odkazy na statistické znevýhodnění žen ve vědě jsou často marginalizovány poukazem na to, že o čísla přeci nejde. V kultuře, která na základě statistických údajů a indexů staví argumenty pro různá zásadní společenská rozhodnutí (např. zavádění reformy v roce 2010 a nutnosti rozpočtových škrtek), jsou genderově segregované statistiky zlehčovány jako nerelevantní, zavádějící či dokonce manipulativní. V případě horizontální i vertikální segregace často zaznívají argumenty o osobních hodnotách a preferencích žen a mužů (*ženy se do vedoucích pozic nehrnou, není možné situaci lámat přes koleno, věci je nutné ponechat přirozenému vývoji*). V jiných oblastech veřejných politik však věci přirozenému vývoji ponechávány nejsou a stát se v nich snaží konat (viz například podmínka povinného podílu mladých pracovníků do 35 let jako součást programů aplikovaného výzkumu, který stanovuje *Reforma výzkumu, vývoje a inovací*). I tento fakt podkresluje mizivou důležitost, která je tématu genderové rovnosti ve vědě v ČR přikládána.

Ačkoli statistiky problém genderové rovnosti ve vědě zužují pouze na měřené (dostupné) a měřitelné (např. nominální zastoupení kategorií ženy a muži) hodnoty, přesto ukazují na závažnou disproporci v tom, jak se tyto skupiny dělí o moc a rozhodování ve společnosti a představují významný ukazatel také pro srovnání s okolními zeměmi. Vyplývá z nich mimo jiné, že ČR se v řadě ukazatelů řadí mezi země, kde je postavení výzkumníc nejhorší.

OD STUDIA K VĚDECKÉ PROFESI: NA CESTĚ DĚRAVÝM POTRUBÍM

Významným předpokladem vyváženého podílu osob, které se v ČR zabývají vědou, je podíl vysokoškolsky vzdělaných žen a mužů. Celkový podíl studentek v ČR se od roku 2001 zvýšil o 6 procentních bodů na 55,1 %. Studentky početně převažují nad studenty na úrovni bakalářského a magisterského studia stabilně od roku 2005. V roce 2008 studovalo na bakalářském stupni 54,1 % žen, na magisterském stupni dokonce 59,9 %. Podíl studentek doktorského studia, které je předpokladem vědecké kariéry, je ale podstatně nižší. Přestože se od roku 2001 zvýšil o bezmála 5 procentních bodů, stále je **mezi podílem žen v magisterském a doktorském studiu zásadní rozdíl**. Průměrný úbytek žen mezi magisterským a doktorským studiem mezi roky 2001 a 2008 činil 16,9 procentního bodu, ve své střední hodnotě dosáhl 18,4 procentního bodu. Mezi roky 2001 a 2006 rozdíl narůstal a teprve od roku 2007 mírně klesá.

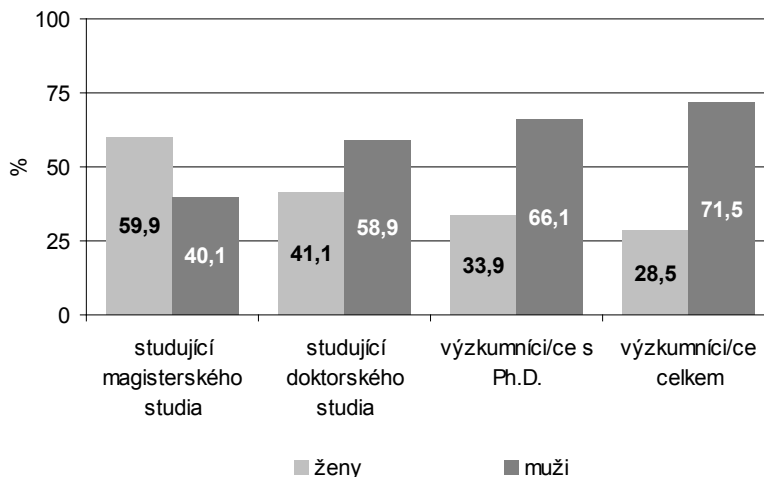
Tab. 1: Studující podle stupně studia v roce 2001, 2007 a 2008 (v HC).

	2001				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
Bc.	43 181	20,8	23 328	54	209 345	59,7	110 535	52,8	232 357	61,6	125 716	54,1
Mgr.	147 494	71,2	70 841	48	117 133	33,4	69 671	59,5	120 268	31,9	72 030	59,9
Ph.D.	16 519	8	6 017	36,4	24 169	6,9	9 657	39,9	24 658	6,5	10 146	41,1
celkem	207 194	100	100 186	48,4	350647	100	189 863	54,1	377283	100	207 892	55,1

Zdroj: ÚIV 2006, 2009.

Podrobněji ukazuje zastoupení žen a mužů v jednotlivých fázích studijní a vědecké dráhy následující graf. Vyplývá z něj, že podíl žen se směrem k pozici výzkumník/výzkumnice snižuje, tendence tohoto poklesu má ale slabnoucí intenzitu: nejvýraznější propad v zastoupení žen najdeme mezi magisterským a doktorským studiem.

Graf 1: Podíl žen v různých stupních studia a ve vědě celkem v roce 2008 (v HC)

Zdroj: ČSÚ 2009.

V roce 2008 dosáhl rozdíl mezi zastoupením žen studujících magisterské a doktorské studium 18,8 procentního bodu. Mezi zastoupením žen mezi studujícími doktorského studia a vědci s doktorským titulem je již rozdíl menší, celkem 7,3 procentního bodu. V celé vědecké populaci je pak podíl vědkyň ve srovnání s výzkumnicemi doktorkami o 5,4 procentního bodu nižší.

Data dále ukazují, že míra úspěšnosti studentek je vyšší nebo srovnatelná s úspěšností studentů. Porovnáme-li zastoupení studentek v prvních ročnících se zastoupením žen mezi absolventy při předpokládané délce studia, je evidentní, že jednoznačně úspěšnější než jejich kolegové jsou studentky na bakalářském stupni studia. Vyšší úspěšnost mají ženy také v magisterském studiu. V případě doktorského studia je situace více méně vyrovnaná.

Tab. 2: Studující prvních ročníků a absolventi podle stupně studia v letech 2001–2008 (v HC)

	Bc. studium				Mgr. studium				Ph.D. studium			
	1. ročník		absolventi/ky		1. ročník		absolventi/ky		1. ročník		absolventi/ky	
	celkem	% žen	celkem	% žen	celkem	% žen	celkem	% žen	celkem	% žen	celkem	% žen
2001	20 314	51,4	7 829	57,5	36 947	48	21 221	49,9	4 072	36	1 088	35,3
2002	31 534	50	8 021	59,6	32 588	51	21 891	51,2	4 528	35,2	1 353	34,2
2003	45 618	46,3	8 574	59,5	27 725	56,1	22 951	52,8	5 311	35,8	1 543	35,5
2004	57 937	48,1	11 989	59,7	23 682	60,3	24 721	52,6	5 361	39,7	1 764	35,2
2005	64 210	50,3	18 268	58,6	26 272	61,1	24 224	54,4	4 764	41,8	1 954	35
2006	69 600	52,6	25 083	57,8	31 426	59,3	26 490	55,1	5 105	42,6	2 071	35,6
2007	76 410	54,4	32 747	56,7	36 435	57,1	28 626	56,4	5 239	42,4	2 231	37,5
2008	80 930	55,5	39 115	58,2	40 723	57,3	31 827	56,8	5 234	43,1	2 340	37,4

Zdroj: ÚIV 2006, ÚIV 2009.

Data v tabulce 2 ukazují podrobně přechod mezi jednotlivými stupni vysokoškolského studia. Mezi zastoupením absolventek magisterského studia a studentek doktorského studia najdeme od roku 2001 vždy rozdíl přinejmenším 10 procentních bodů. **K největšímu úbytku žen na cestě k případné vědecké dráze tedy dochází na samotném přechodu mezi magisterským a doktorským studiem.** Nejde o to, že by studentky byly neúspěšné, na doktorské studium prostě nenastupují. Případná motivační opatření by se – s přihlédnutím na oborová specifika – tedy měla zaměřit především na tuto úroveň.

Jako děravé potrubí je označován proces, který se odehrává během studijního či kariérního postupu žen. Stejně jako voda vyteče děravým potrubím na cestě k cíli, tak ženy vypadávají během postupu směrem k vědecké profesi a v rámci ní pak především směrem k vyšším kvalifikačním stupňům. Tento koncept také odkazuje k tomu, že u mužů je podstatně vyšší pravděpodobnost, že dosáhnou vyšší pozice než ženy. Tato kapitola ukázala, že podíl studujících žen trvale roste, v některých případech převyšuje podíl studujících mužů, a že ženy bývají ve studiu přinejmenším stejně úspěšné jako muži. Následující kapitola se zaměří na to, zda a jakým způsobem se zvyšování podílu studentek z dlouhodobého hlediska promítá do celkové situace ve vědecké profesi. Údaje budou prezentovány jak v přepočtené formě na celý úvazek, tak ve fyzických počtech.

„PŘIROZENÝ VÝVOJ“: PODÍL ŽEN V ČESKÉ VĚDĚ

Celkový počet osob pracujících jako výzkumník/výzkumnice v ČR dosáhl v roce 2008 v přepočtené podobě na celé úvazky 29 785 (ve fyzických počtech 44 240). Výzkumní pracovníci/ce přitom tvoří bezmála dvě třetiny všech osob pracujících ve výzkumu. Podíl žen je nejnižší právě v této profesní skupině, technické a pomocné profese vykazují značně vyšší zastoupení žen, řádově až o několik desítek procentních bodů. Mezi pomocnými silami je jejich podíl vyrovnaný s podílem mužů.

Tab. 3: Zaměstnanci výzkumu a vývoje podle typu povolání v roce 2008 (v FTE)

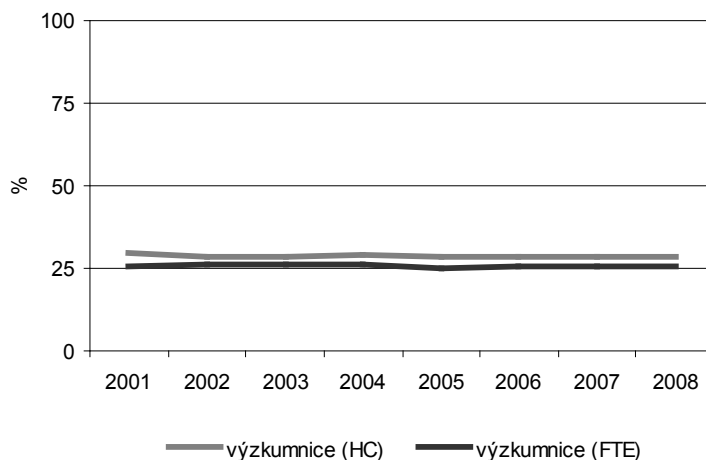
	2001				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
výzkumníci/ce	14 987	57,4	3 853	25,7	27 878	56,7	7 093	25,4	29 785	58,6	7 559	25,4
technici/čky	8 109	31,1	3 447	42,5	15 430	31,3	5 641	36,6	15 133	50,8	5 259	34,8
ostatní	3 011	11,5	1 399	46,5	5 883	12	2 916	49,6	5 890	11,6	2 888	49
celkem	37 022	100	8 699	23,5	49 191	100	15 650	31,8	50 808	100	15 707	30,9

Zdroj: ČSÚ 2009.

Zastoupení žen mezi výzkumníky je trvale nízké. Od roku 2001 v podstatě zůstává na stejné úrovni. V roce 2008 v české vědě pracovalo 28,5 % výzkumnic (v přepočtené formě na celý úvazek jen 25,4 %), tj. o jeden procentní bod méně než v roce 2001. Hodnoty z roku 2007 přitom udávaly čísla 28,5 a 25,3 %.

Nejvyšší hodnota v kategorii fyzických osob byla přitom naměřena v roce 2001, kdy dosáhla 29,5 %. V přepočtené podobě na celé úvazky dosáhl podíl výzkumníků svého maxima o tři roky později, kdy výzkumníci připadalo 26,3 % úvazku. Následující graf ukazuje celkový vývoj zastoupení žen ve vědě v obou hodnotách, tedy ve fyzických počtech i počtech osob přepočtených na úvazek, a to od roku 2001.

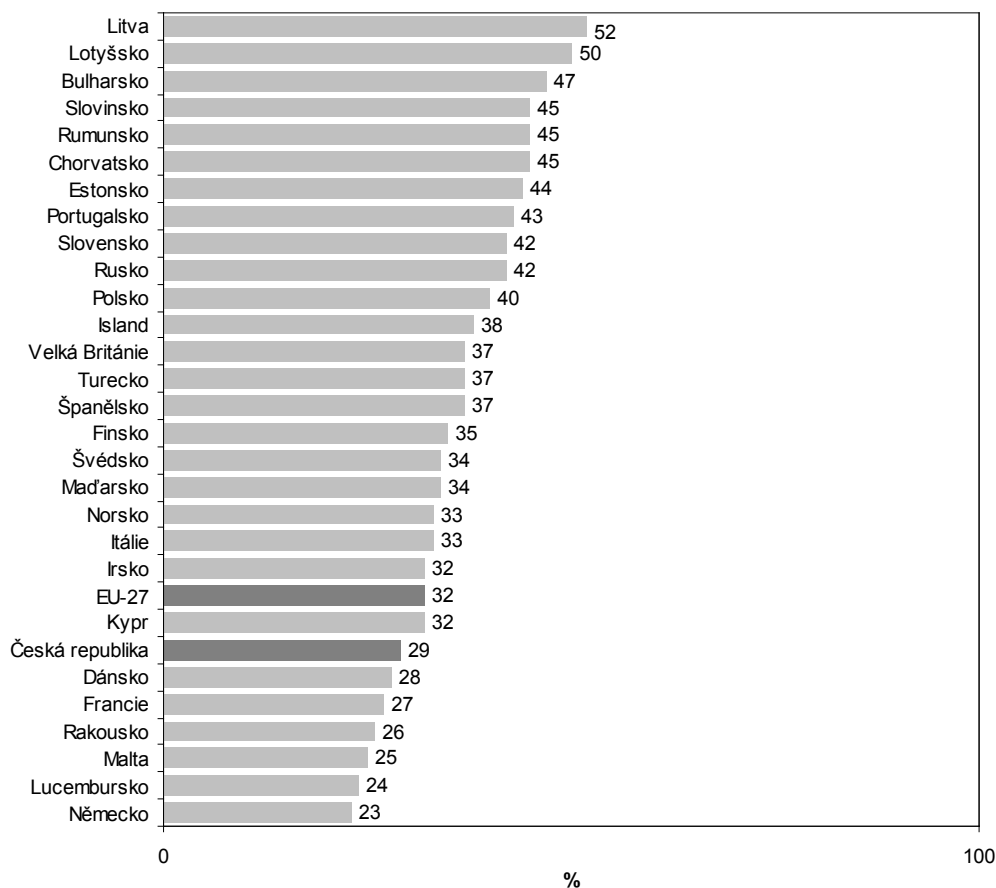
Graf 2: Zastoupení výzkumníků v ČR od roku 2001 (v HC a FTE)

ČSÚ 2003, 2005, 2007, 2009.

Podle údajů EUROSTATU **Česká republika** co do zastoupení žen ve vědě mírně zaostává za průměrem EU. Naopak **velmi podstatně zaostává za většinou členských i přidružených států EU**. Z 29 evropských zemí byla ČR v roce 2007 na 23. místě v pořadí (v rámci EU obsadila 18. místo). Vyšší podíl vědkyň mají severské státy (např. Litva 52 % nebo Lotyšsko 50 %), dále Slovinsko (45 %), ale také naši sousedi Slovensko (45 %) či Polsko (40 %), Velká Británie a Španělsko mají 37 % žen ve výzkumu, Finsko 35 % a Švédsko 34 %. Naopak Dánsko, Rakousko, Německo či Francie za hodnotou ČR zaostávají.

Graf 3: Zastoupení výzkumníků v zemích EU, EU-27, přidružených zemích a Rusku (HC, v %)

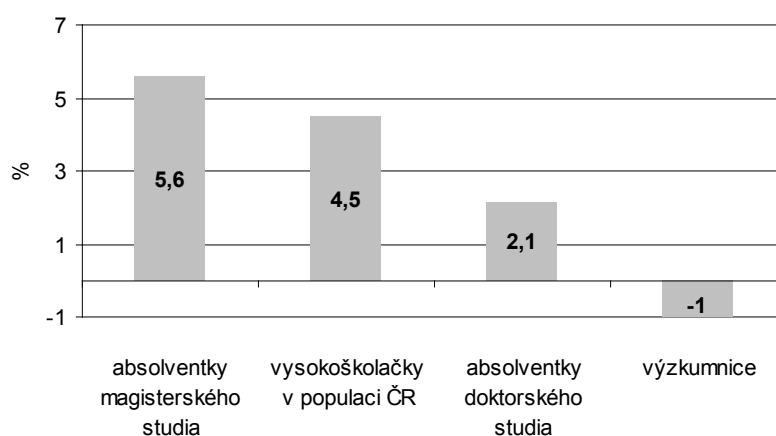
Zdroj: EUROSTAT.

Zatímco zastoupení absolventek vysokých škol a doktorského studia mezi roky 2001 a 2008 narostlo (o 5,6, resp. 2,1 procentního bodu na 57,6 % a 37,4 %), podíl žen mezi výzkumnými pracovníky zůstává stejný. Srovnání podílu žen mezi absolventy a ve skupině výzkumnic, mezi nimiž jsou osoby mnoha generací, může být dokresleno celkovou vzdělaností situací v populaci ČR. Podíl vysokoškolsky kvalifikovaných žen od roku 2001 do roku 2007 vzrostl o 4,5 procentního bodu na 46,3 %. Z toho vyplývá, že mužů vysokoškoláků bylo k roku 2008 v populaci celkem 53,7 %, mezi výzkumníky však měli muži téměř o 20 procentních bodů vyšší účast (71,5 %). To vše v situaci, kdy **neexistuje žádné politické opatření na úrovni státu ani samotných vědeckých institucí, které by mělo za cíl takovému stavu čelit**. Z proběhlých dotazníkových šetření a rozhovorů¹⁵ přitom vyplývá, že instituce necítí potřebu se v současné situaci chopit iniciativy, naopak preferují „přirozený vývoj“, který vede k dlouhodobé stagnaci.

Data ukazují, že ČR má velké množství vysokoškolsky vzdělaných žen, i to, že jejich zastoupení mezi studujícími roste a ve studiu jsou úspěšné. Tento fakt se ale nijak nepromítá do celkového zastoupení žen ve výzkumné profesi. Navíc hodnoty udávané ve fyzických počtech a v osobách přepočtených na celý úvazek ukazují, že vědkyně častěji než vědci pracují na zkrácené úvazky.

Ve srovnání s ostatními zeměmi EU patříme ke státům s nejnižším zastoupením žen mezi výzkumnými silami. Předpoklad, že markantní růst vzdělaných žen se promítne do růstu podílu vědkyň, se nijak nepotvrzuje a **teorie „přirozeného vývoje“, s níž instituce rády pracují, tedy neplatí**.

Graf 4: Rozdíl v zastoupení žen ve vybraných skupinách mezi roky 2001 a 2008 (HC)

Zdroj: ÚIV 2009, ČSÚ 2009.

Jak bylo řečeno výše, věda je prestižní oblastí, která má významný vliv na celou společnost i její vývoj. Je tedy nutné se ptát, jaké překážky brání ženám ve vstupu do vědy nebo setrvání v ní a proč je/není věda pro ženy (a muže) atraktivní oblastí pro seberealizaci. Jedním z důvodů tohoto stavu mohou být mimo nenastoupení na doktorské studium také stereotypní vzdělávací dráhy studentů a studentek, jejichž důsledkem je jejich koncentrace do určitých vědních oborů. Přitom nejvíce vědeckých pozic se vyskytuje v oblastech, kde je podíl studentek nižší, tj. v oblasti technických a přírodních věd.

Tab. 4: Studující a vědci/vědkyně podle oboru v roce 2008 (v HC)

	Mgr. studující	% z celku	z toho % žen	Ph.D. studující	% z celku	z toho % žen	výzkumníci/výzkumnice	% z celku	z toho % žen
přírodní vědy	5 957	4,9	46	4 571	18,5	46,2	9 645	21,8	28,2
technické vědy	19 977	16,5	26,9	7 468	30,2	24,8	18 350	41,5	15
lékařské vědy	15 844	13,1	68,1	3 007	12,2	47,1	6 347	14,3	48,2
zemědělské vědy	4 705	3,9	66,2	995	4	47	2 911	6,6	39,9
sociální a humanitní vědy	74 736	61,7	67,8	8 676	35,1	49,7	6 988	15,8	43,2

Zdroj: ÚIV 2009; ČSÚ 2009.

15 Dotazníkové šetření NKC-ŽV z roku 2008, v němž byly osloveny veřejné vysoké školy, Grantová agentura ČR a AV ČR, v.v.i., dotazníkové šetření NKC-ŽV z roku 2009, které se zaměřilo na výzkumné instituce spadající pod rezorty Ministerstva kultury, Ministerstva zemědělství a Ministerstva vnitra a rozhovory se zástupci/kyněmi GA ČR, AV ČR, v.v.i. a RVŠ.

Nejvíce vědců/kyň pracuje v technických vědách, které v roce 2008 zaměstnávaly 41,5 % vědců/kyň v ČR, **podíl studujících žen v této oblasti je ale ve srovnání s ostatními oblastmi velmi nízký**. Zatímco ve všech ostatních vědních oblastech jsou ženy na doktorském studiu zastoupeny víc než 45 %, v technických vědách dosahuje zastoupení doktorandek pouze hodnoty 24,8 %.

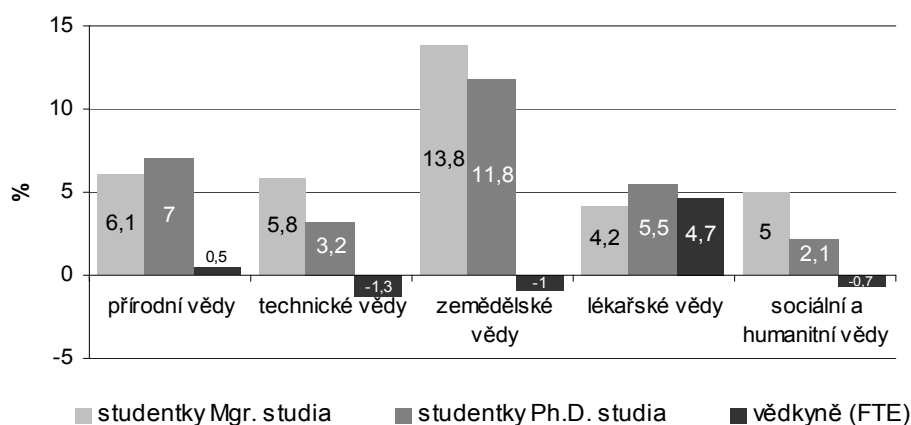
Mezi zastoupením žen mezi studujícími magisterského a doktorského studia v přírodních a technických vědách není zásadní rozdíl, v přírodních vědách je dokonce zastoupení doktorandek stejné jako u magisterských studentek. Naopak přechod mezi magisterským a doktorským studiem v lékařských, zemědělských a sociálních a humanitních vědách se liší přibližně o 20 procentních bodů.

Srovnání mezi podílem studentek doktorského studia a vědkyň (ve fyzických počtech, tj. HC) naznačuje zajímavé mezioborové rozdíly. V přírodních vědách sice, zdá se, pokračují ženy ve studiu stejně často jako muži, rozdíl mezi zastoupením doktorandek a vědkyň dosáhl ale v roce 2008 18 procentních bodů. V technických vědách se podíl lišil o 9,8 procentního bodu, v zemědělských o 7,1 a v sociálních a humanitních o 6,5 procentního bodu. Téměř totožný podíl vědkyň jako studujících byl v roce 2008 v lékařských vědách.

Celkový nižší podíl žen v přírodních a technických vědách je doprovázen o poznání snazší průchodností od magisterského do doktorského studia než v případě ostatních oborů a dále tím, že **zastoupení žen v pozici výzkumnice je v těchto vědách – na rozdíl od ostatních – podstatně nižší než podíl žen v doktorském studiu**.

Data také ukazují, že rostoucí podíl studujících žen neměl v období mezi rokem 2001 a 2008 – až na lékařské vědy – pozitivní dopad na zastoupení žen mezi výzkumníky.

Graf 5: Rozdíl v zastoupení studujících žen a vědkyň podle oborů mezi roky 2001 a 2008

Zdroj: ÚIV 2009, ČSÚ 2009.

Rovnoměrné zvýšení podílu studentek a vědkyň během let 2001 a 2008 nastalo pouze v lékařských vědách, ostatní obory podobnou tendenci nevykazují, výrazný je především nárůst počtu studujících v zemědělských oborech. Příčinou takové mezioborové odlišnosti mohou být například odlišně dlouhé studijní a profesní fáze či nízká absorpční kapacita oborů vůči začínajícím vědkyním (a vědcům), které nesou spolu s požadavky a nároky kladenými na začínající vědkyně a vědce genderové zatížení, a mohou tím zásadně znesnadňovat vstup či udržení žen ve vědecké profesi.

HORIZONTÁLNÍ SEGREGACE

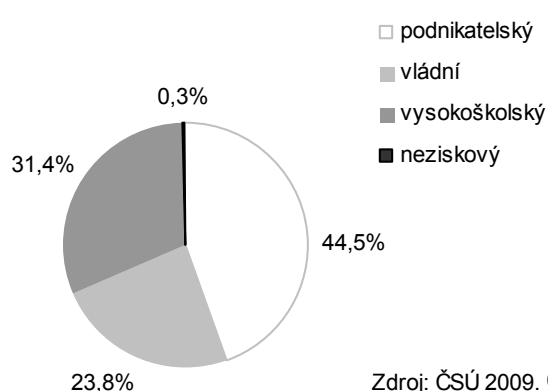
Mimo to, že v české vědě pracuje velmi nízký počet výzkumníků, panuje zde také **vysoká míra horizontální segregace**. Vědkyně se koncentrují spíše ve vládním a vysokoškolském sektoru a v lékařských, sociálních a humanitních vědách. Muži-vědci mají ve všech sektorech i vědních oblastech převahu, nejvýrazněji však v soukromém sektoru a technických vědách. Mezinárodní srovnání ukazuje, že je zastoupení výzkumníků v ČR ve všech sektorech na poměry EU nízké.

Publikace *She Figures*¹⁶ vydaná v roce 2009 umísťuje ČR v roce 2006 co do podílu výzkumníc v jednotlivých sektorech na 22. (vysokoškolský sektor), 23. (vládní sektor) a 25. (podnikatelský sektor) místo v EU-27. Data z téhož roku dále dokládají, že v rámci EU má ČR vůbec nejnižší podíl výzkumníc v technických vědách a ve vládním a podnikatelském sektoru.

Horizontální segregace ve vědě navazuje na vzdělávací dráhy žen a mužů.¹⁷ Tato segregace je často doprovázena odlišným finančním ohodnocením v jednotlivých oblastech, celkovým množstvím zdrojů, které jsou do těchto oblastí odváděny, i odlišnou mírou prestiže, jež je jim připisována. Mohla by také vysvětlovat, proč celkový podíl vědkyň na rozdíl od studentek neroste, neboť oblasti, kde se vědkyně koncentrují, na rozdíl od oblastí, kde jsou převážně vědci, spíše stagnují.

Sektory provádění výzkumné činnosti

Graf 6: Rozdělení populace výzkumníků a výzkumnic podle sektorů v roce 2008 (v FTE)

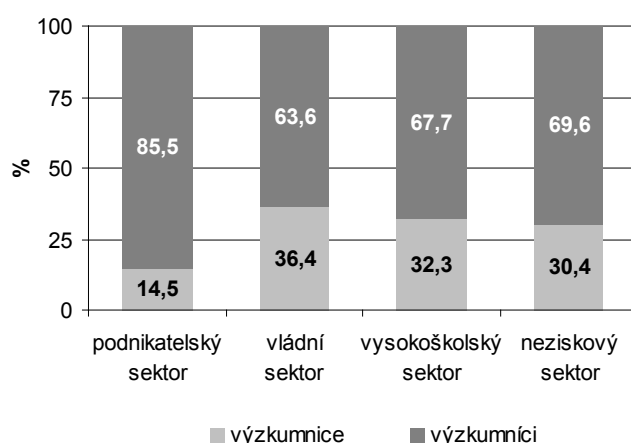
Zdroj: ČSÚ 2009.

Nejvýznamnější z hlediska počtu výzkumných pracovníků/ic je podnikatelský sektor, kde pracuje 44,5 % všech výzkumníků v ČR. Následuje jej vysokoškolský a vládní sektor s 31,4% a 23,8% podílem výzkumníků. Prakticky bezvýznamný počet výzkumných sil pracuje v soukromém neziskovém sektoru, kde byla v roce 2008 zaměstnaná necelá stovka osob. Od roku 2001 zaznamenal nárůst populace výzkumnic a výzkumníků především podnikatelský (o 6,1 procentního bodu) a vysokoškolský sektor (3 procentní body).

Podíl výzkumnic v roce 2008 v jednotlivých sektorech ukazuje graf 7. **Nejnižší zastoupení žen je mezi výzkumníky v podnikatelském sektoru, kde dosahuje pouze hodnoty 14,5 %.** Podnikatelský sektor následuje nezisková sféra, kde

na výzkumnické pozici pracuje 30,4 % žen. Vysokoškolský sektor zaměstnával 32,3 % výzkumnic a vládní sektor 36,4 %.

Graf 7: Podíl výzkumnic a výzkumníků podle sektoru v roce 2008 (v FTE)

Zdroj: ČSÚ 2009.

Zastoupení žen na pozici výzkumnic v jednotlivých sektorech se od roku 2001 nijak významně nezměnilo. Největší posun nastal ve vládním sektoru, kde podíl výzkumnic stoupl o 4,3 procentního bodu na 36,4 %.

16 EC. 2009. *She Figures. Statistics and Indicators on Gender Equality in Science*. Dostupné z http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she_figures_2009_en.pdf.

17 Valentová, Marie, Šmídová, Iva, Katrňák, Tomáš. 2008. „Genderová segregace trhu práce v kontextu segregace vzdělanostní: mezinárodní srovnání.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2008 (1). Dostupné z <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012709>.

Tab. 5: Výzkumníci a výzkumnice podle sektoru provádění výzkumné činnosti v roce 2001, 2007 a 2008 (v FTE)

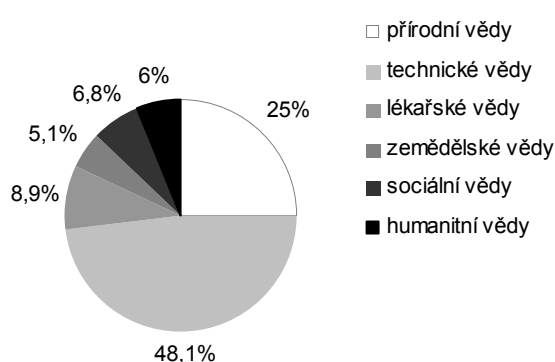
	2001				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
podnikatelský	5 753	38,4	939	16,3	12 497	44,8	1 829	14,6	13 253	44,5	1 926	14,5
vládní	4 837	32,3	1 553	32,1	6 648	23,8	2 478	37,3	7 084	23,8	2 581	36,4
vysokoškolský	4 249	28,4	1 346	31,7	8 664	31,1	2 762	31,9	9 358	31,4	3 025	32,3
neziskový	148	1	15	10,1	69	0,2	24	34,8	90	0,3	27	30
celkem	14 987	100	3 853	25,7	27 878	100	7 093	25,4	29 785	100	7 559	25,4

Zdroj: ČSÚ 2003, 2009.

Zastoupení výzkumníc v jednotlivých sektorech je setrvale nízké a nijak výrazně se nemění. Vůbec nejnižší zastoupení vědkyň je v oblastech, které zaměstnávají 75,9 % všech vědců v ČR, tj. v podnikatelském a vysokoškolském sektoru. Zatímco **ve vysokoškolském sektoru zůstává, i přes víc než 120 % nárůst pracujících, podíl žen téměř na stejné úrovni, v podnikatelském sektoru jejich podíl od roku 2001 klesá.**

Vědní obory

Graf 8: Rozdělení populace výzkumníků a výzkumnic podle vědních oblastí v roce 2008 (v FTE)

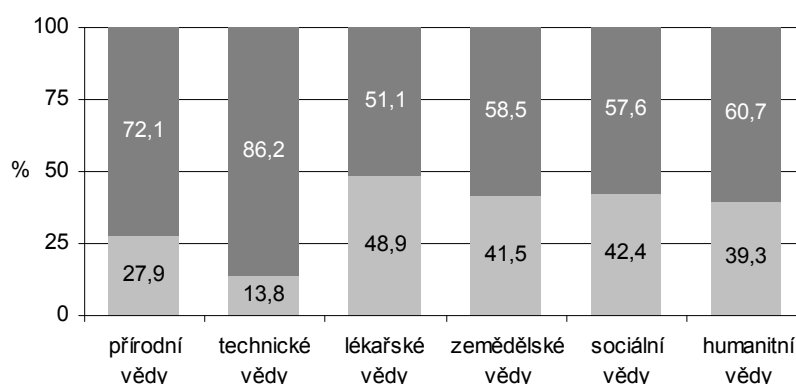
Zdroj: ČSÚ 2009.

Největší podíl výzkumníků pracuje v technických vědách: zde pracuje bezmála polovina všech výzkumníků v ČR, konkrétně 48,1 %. S 25 % jsou na druhém místě přírodní vědy, následované lékařskými vědami (8,9 %). Nejméně osob pracuje v zemědělských, sociálních a humanitních vědách, které zaměstnávají 5,1 %; 6,8 % a 6 % výzkumníků a výzkumnic v ČR.

Od roku 2001 nejvíce zvýšil podíl zaměstnaných výzkumníků v sociálních vědách (o 4,1 procentního bodu) a mírně narostl také v technických (o 2 procentní body) a lékařských (o 1,8 procentního bodu) vědách.

V technických vědách pracovalo v roce 2008 pouze 13,8 % výzkumnic, v přírodních vědách 27,9 %. Nejvyrovnanější podíl výzkumnic a výzkumníků mají lékařské vědy, kde podíl výzkumnic v roce 2008 dosáhl 48,9 %. V zemědělských, sociálních a humanitních vědách se zastoupení výzkumnic pohybuje kolem hodnoty 40 %.

Graf 9: Podíl výzkumnic a výzkumníků ve vědních oblastech v roce 2008 (v FTE)

Zdroj: ČSÚ 2009.

Porovnáme-li situaci v roce 2008 s předcházejícím rokem 2007 (viz tab. 6), je patrné, že se o několik desetin procentního bodu zvýšilo zastoupení výzkumnic v přírodních, lékařských a sociálních vědách. Naopak pokles zaznamenal podíl výzkumnic v humanitních vědách a o desetinu procentního bodu kleslo také zastoupení žen v technických vědách. Data také naznačují, že lze z dlouhodobé perspektivy, resp. přinejmenším od roku 2001, možné mluvit o trendu snižování podílu žen v technických a především v humanitních vědách.

Tab. 6: Výzkumníci a výzkumnice podle vědních oblastí v roce 2001, 2007 a 2008 (v FTE)

	2001				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
přírodní vědy	4 169	27,8	1 143	27,4	6 931	24,9	1 882	27,2	7 432	25	2 072	27,9
technické vědy	7 015	46,1	1 058	15,1	13 171	47,2	1 837	13,9	14 316	48,1	1 979	13,8
lékařské vědy	1 069	7,1	473	44,2	2 623	9,4	1 263	48,2	2 641	8,9	1 291	48,9
zemědělské vědy	913	6,1	388	42,5	1 585	5,7	624	39,4	1 531	5,1	636	41,5
sociální vědy	410	2,7	152	37,1	1 900	6,8	796	41,9	2 015	6,8	855	42,4
humanitní vědy	1 411	9,4	639	45,3	1 668	6,0	691	41,4	1 851	6,2	727	39,3
celkem	14 987	100	3 853	25,7	27 878	100	7 093	25,4	29 785	100	7 559	25,4

Zdroj: ČSÚ 2003, 2009.

Data ukazují, že **nejnižší zastoupení výzkumnic najdeme v technických a přírodních vědách**, kde zároveň pracuje nejvyšší počet výzkumných pracovníků. **V oblasti technických věd, kde je podíl výzkumnic vůbec nejnižší, přitom přinejmenším posledních devět let nedochází k žádnému zlepšení.** V humanitních vědách, kde působí podle posledních údajů 39,3 % výzkumnic, **se zastoupení žen setrvale snižuje.** Naopak sociální a lékařské vědy vykazují pozitivní trend zvyšování podílu výzkumnic.

VERTIKÁLNÍ SEGREGACE

Vertikální segregace odkazuje k faktu, že ženy jen málo pronikají do nejvyšších kvalifikačních stupňů a akademických funkcí, nemají odpovídající podíl na rozhodování o směřování vědy, a tudíž i alokaci finančních prostředků, které do vědy plynou, a s tím i odpovědnost za to, kam se bude věda a v návaznosti na to i společnost dále ubírat. Pokud je věda na nejvyšší úrovni reprezentovaná v drtivé většině pouze muži, může to mít také zásadní dopad na její vnímání jako oblasti potenciálního kariérního uplatnění.

Kvalifikace výzkumnic a výzkumníků

Podle údajů ČSÚ mělo v roce 2008 v ČR doktorské vzdělání 40,3 % výzkumnic a výzkumníků, tj. 17 848 osob. Magisterské nebo bakalářské vzdělání absolvovalo 22 519 výzkumníků, tj. 50,9 %. Nižší než vysokoškolské vzdělání mělo 8,8 % výzkumnic a výzkumníků (ČSÚ 2009). Podrobné údaje o zastoupení žen a mužů v kvalifikačních stupních poskytuje ČSÚ výhradně pro sektor vládní a vysokoškolský. Ty dohromady zaměstnávají více než polovinu výzkumníků v ČR. V roce 2008 to bylo celkem 64,7 % (v HC) (ČSÚ 2009).

Tab. 7: Výzkumníci a výzkumnice podle kvalifikace a sektorů v roce 2008 (v HC)

	výzkumníci/ce s Ph.D.	%	výzkumníci/ce s VŠ	%	výzkumníci/ce s ostatním vzděláním	%
podnikatelský sektor	1 727	9,7	10 507	46,7	3 237	83,6
vládní sektor	4 490	25,2	4 813	21,4	308	8
vysokoškolský sektor	11 598	65	7 087	31,5	325	8,4
neziskový sektor	32	0,2	112	0,5	4	0,1
vysokoškolský +vládní sektor	1 6088	90,1	11 900	52,8	633	16,3
celkem	17 848	100	22 519	100	3 874	100

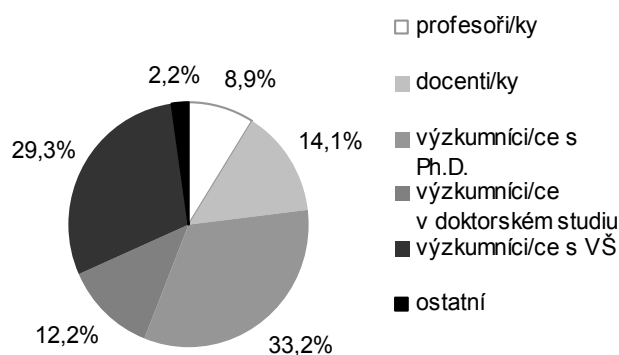
Zdroj: ČSÚ 2009.

Výzkumníci v ČR, kteří absolvovali doktorské studium, se koncentrují především ve vysokoškolském (65 %) a vládním sektoru (25,1 %). Dohromady oba sektory zaměstnávají 90,1 % výzkumníků s doktorátem. Vysokoškolsky vzdělaní výzkumníci a výzkumnice směřují převážně do podnikatelského sektoru (46,7 %). Vysokoškolský a vládní sektor jich zaměstnávají 52,8 %.

Některé vládní strategické dokumenty přitom hovoří o nutnosti budování lidských zdrojů a podpoře doktorského studia v oblasti technických a přírodních věd, z dat ale vyplývá, že absorpční schopnost podnikatelského sektoru je pro tuto vzdělanostní kategorii mizivá, když klade důraz na absolvent(k)y s vysokoškolským nebo nižším vzděláním. Doktory a doktorky tedy zjevně podnikatelský sektor nepotřebuje.

Zastoupení výzkumnic a výzkumníků v kvalifikační struktuře ve vládním a vysokoškolském sektoru ukazuje graf 10. ČSÚ v těchto dvou sektorech mimo výzkumníků s doktorským titulem, s vysokoškolským a nižším než vysokoškolským vzděláním rozlišuje také výzkumníky v doktorském studiu (doktorandy) a výzkumníky s profesurou a docenturou.

Graf 10: Rozdělení populace výzkumníků a výzkumnic podle kvalifikace ve vysokoškolském a vládním sektoru v roce 2008 (v HC)

Zdroj: ČSÚ 2009.

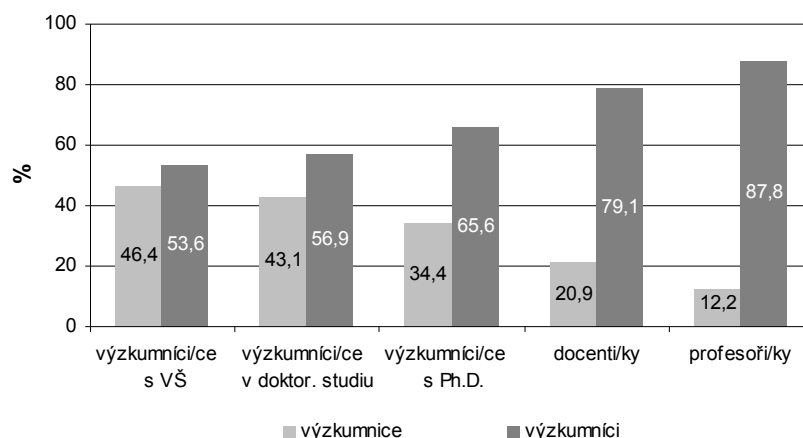
Největší část výzkumníků ve vládním a vysokoškolském sektoru má doktorský titul (33,2 %). Následují je výzkumníci s vysokoškolským vzděláním (29,3 %). 14,1 % výzkumníků reprezentují osoby s docenturou a 12,2 % výzkumníci studující doktorské studium. Zastoupení výzkumníků s nižším než vysokoškolským vzděláním je v rámci sektoru vysokého školství a vládního sektoru minimální.

Podíl výzkumnic a výzkumníků jednotlivých kvalifikačních skupin ukazuje graf 11. Z něho je patrné, že **podíl žen se směrem k vyšším kvalifikačním stupňům snižuje**.

Na úrovni vysokoškolského vzdělání dosahují výzkumnice 46,4 % zastoupení. Tato hodnota se v podstatě shoduje s podílem vysokoškolsky vzdělaných žen v celé populaci ČR, která podle ČSÚ v roce 2008 a dosáhla podílu 46,3 %

Ve vládním a vysokoškolském sektoru pracuje 34,4 % doktorandek, docentky reprezentují již jen 20,9 % a profesorky 12,2 % osob z daných kvalifikačních skupin.

Graf 11: Podíl výzkumnic a výzkumníků ve vládním a vysokoškolském sektoru podle kvalifikačních stupňů v roce 2008 (v HC)

Zdroj: ČSÚ 2009.

Největší rozdíl mezi zastoupením výzkumnic v jednotlivých kvalifikačních stupních najdeme mezi výzkumnicemi s doktorským titulem a docentkami. Propad hodnot zastoupení žen mezi těmito kvalifikačními skupinami v roce 2008 dosáhl 13,6 procentního bodu. Mezi výzkumnicemi-doktorandkami a těmi s doktorským titulem byl zaznamenán stejný propad jako mezi podílem docentek a profesorek (8,7 procentního bodu). Nejmenší úbytek procentních bodů je mezi výzkumnicemi s vysokoškolským vzděláním a doktorandkami (3,3 %).

Jedna z předchozích kapitol se věnovala přechodu ze studia do vědecké profese a ukázala, že největší propad v zastoupení žen najdeme mezi skupinou studentek magisterského studia a těmi, co nastoupí do doktorského studia. Z dat uvedených zde tedy lze usuzovat, že **přechod do doktorského studia úspěšněji zvládají ty studentky, které se výzkumné práci profesionálně věnovaly již v rámci studia na vysoké škole.**

Tab. 8: Výzkumníci a výzkumnice ve vládním a vysokoškolském sektoru podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	2 192	8,7	235	10,7	2 448	8,7	290	11,8	2 541	8,9	309	12,2
docenti/ky	3 922	15,6	774	19,7	4 029	14,6	867	21,5	4 047	14,1	844	20,9
výzkumníci/ce s Ph.D.	8 097	32,2	2 724	33,6	9 094	32,9	3 053	33,6	9 500	33,2	3 272	34,4
výzkumníci/ce v doktorském studiu	3 198	12,7	1 293	40,4	3 431	12,4	1 491	43,5	3 505	12,2	1 511	43,1
výzkumníci/ce s VŠ	7 138	28,4	2 427	34	8 006	30	3 725	46,5	8 395	29,3	3 894	46,4
ostatní	565	2,2	350	61,9	600	2,2	333	55,5	633	2,2	362	57,2
celkem	25 112	100	7 803	31,1	27 608	100	9 759	35,3	28 621	100	10 192	35,6

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

Zastoupení žen ve všech kvalifikačních skupinách mimo výzkumnic s nižším než vysokoškolským vzděláním od roku 2005 narostlo jen mírně. Výjimkou jsou vysokoškolsky vzdělané výzkumnice, jejichž zastoupení se zvýšilo o 12,6 procentního bodu. Ve srovnání s rokem 2007 nicméně podíl žen v této kvalifikační skupině stejně jako v případě výzkumnic-doktorandek stagnuje. Setrvalý, i když mírný vzestup najdeme v kvalifikační skupině profesorek.

Kvalifikační struktura ve vládním a vysokoškolském sektoru se v rozlišení na jednotlivé obory velmi zásadně liší, což je dáno různou mírou kombinace vertikální a horizontální segregace. Poslední Monitorovací zpráva za rok 2008¹⁸ ukázala, že ve všech vědních oblastech s rostoucí kvalifikací významně klesá podíl žen.

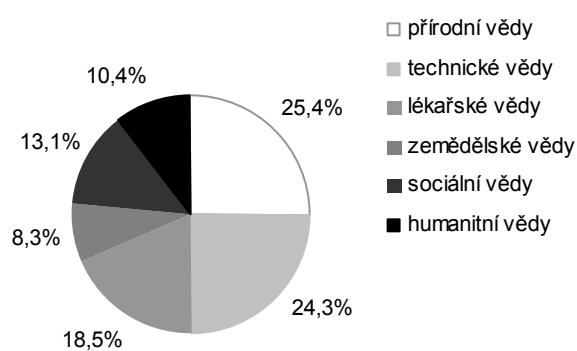
V jednotlivých vědních oborech můžeme přitom rozlišit dvě formy kvalifikační dráhy výzkumnic: v humanitních, lékařských, sociálních a zemědělských vědách mají ženy celkově relativně příznivější zastoupení. Mezi výzkumníky s nižší kvalifikací obvykle své mužské kolegy početně převyšují. Jejich zastoupení ale prudce klesá směrem k vyšším kvalifikačním stupňům. Druhý model charakterizuje celkově velmi nízký podíl výzkumnic v oboru. Muži převládají na všech kvalifikačních stupních, nicméně podíl výzkumnic mezi jednotlivými kvalifikačními stupni klesá podstatně mírněji než v případě prvního modelu. Sem lze zařadit především technické a přírodní vědy.

Gerhard Sonnert¹⁹ v tomto smyslu hovoří o skleněném stropu, který brání kariéernímu postupu, a naopak o prahu, který umožňuje ženám některými fázemi kariéerního (studijního) postupu bez problémů procházet. Které fáze v jakých odvětvích znamenají strop a které jsou prahem, se však značně liší. Následující přehled se proto detailně zaměří na aktuální vývoj v jednotlivých oborech a jeho srovnání s předchozími lety.

18 Tenglerová, Hana. 2008. *Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2008.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

19 Sonnert, Gerhard. 2004. *Thinking About Science Careers. Women, Work and the Academy.* Strategies for Responding to „Post-Civil Rights Era“ Gender Discrimination, December 9–10, 2004. Dostupné z <http://www.barnard.edu/bcrw/womenandwork/sonnert.htm>

Graf 12: Zastoupení výzkumnic a výzkumníků podle vědních oblastí ve vládním a vysokoškolském sektoru v roce 2008 (v HC)

Zdroj: ČSÚ 2009.

Největší podíl výzkumníků a výzkumnic ve vládním a vysokoškolském sektoru pracuje v přírodních (25,4 %) a technických vědách (24,3 %), dohromady tvoří bez mála polovinu všech výzkumníků pracujících v těchto sektorech. Třetí nejvýznamnější vědní obor jsou lékařské vědy s 18,5 %. Sociální vědy zaměstnávají 13,1 %, humanitní 10,4 % a zemědělské vědy 8,3 % výzkumnic a výzkumníků ve vládním a vysokoškolském sektoru.

Následující přehled se zaměří na kvalifikační strukturu výzkumníků/výzkumnic, jak ji zachycují data Českého statistického úřadu.

Přírodní vědy

Nejvýrazněji zastoupenou kvalifikační skupinou v přírodních vědách jsou výzkumníci s doktorským titulem, kteří představují 37,9 % všech výzkumníků pracujících ve vládním a vysokoškolském sektoru. Druhá v pořadí je co do výše podílu skupina výzkumníků s vysokoškolským vzděláním, která reprezentuje 26 % výzkumníků. Výzkumníci v doktorském studiu dosáhli 17,2 %, docenti 9,7 % a profesori 6,7 %.

Tab. 9: Výzkumníci v přírodních vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	336	5,7	36	10,7	388	6,2	34	8,8	489	6,7	41	8,4
docenti/ky	532	9,1	98	18,4	597	9,6	102	17,1	706	9,7	115	16,3
výzkumníci/ce s Ph.D.	2 168	37	593	27,4	2 405	38,6	613	25,5	2 762	37,9	736	26,6
výzkumníci/ce v doktorském studiu	1 002	17,1	404	40,3	1 128	18,1	482	42,7	1 253	17,2	524	41,8
výzkumníci/ce s VŠ	1 645	28,1	655	39,8	1 571	25,2	654	41,6	1 896	26	763	40,2
ostatní	173	3	77	44,5	141	2,3	55	39	175	2,4	74	42,3
celkem	5 856	100	1 863	31,8	6 230	100	1 940	31,1	7 281	100	2 315	31,8

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

Celkový podíl výzkumnic v přírodních vědách ve vysokoškolském a vládním sektoru dosáhl v roce 2008 hodnoty 31,8. Od roku 2005 se pohybuje v podstatě na stejné úrovni. Z tabulky vyplývá, že **podíl výzkumnic s titulem profesorka a docentka má klesající tendenci**. Profesorek bylo v roce 2008 pouhých 8,4 %. Příčinou mírného poklesu, který od roku 2005 dosáhl 1,6 procentního bodu, je vyšší nárůst počtu mužů mezi profesory. U kvalifikační skupiny docentek, které představují 16,3 % výzkumníků s docenturou, došlo k úbytku o 2,1 procentního bodu.

Hodnoty zastoupení výzkumnic v ostatních kvalifikačních skupinách naznačují spíše stagnaci.

U výzkumníků s doktorským titulem stoupl podíl žen od roku 2007 o 1,1 procentního bodu na 26,6 %, nicméně v roce 2005 dosahoval 27,4 %. Výzkumnice v doktorském studiu tvořily v roce 2005 40,3 %, v roce 2007 42,7 % a v roce 2008 41,8 % osob v této kvalifikační skupině. Výzkumnice s vysokoškolským titulem dosáhly 40,2 % podílu v roce 2008, rok před tím byla tato hodnota vyšší o 1,4 procentního bodu.

Podíl výzkumnic ve skupinách s nižší kvalifikací převyšuje hranici 40 %. Výrazně nižší je až ve skupině výzkumníků s doktorským titulem a směrem k dalším kvalifikačním stupňům klesá. **Největší rozdíl je v zastoupení žen mezi výzkumníky v doktorském studiu a výzkumníky s doktorským titulem**. Dosahuje 15,2 procentního bodu.

Technické vědy

V technických vědách mají nejvyšší zastoupení výzkumníci s vysokoškolským vzděláním (32,6 %) a výzkumníci s doktorským titulem (29,2 %). Ve srovnání s přírodními vědami zde vyšší podíl představují osoby s profesorským titulem (10,5 %) a docenti (18,6 %). Naopak relativně nízké zastoupení mají v technických vědách výzkumníci/ce studující doktorské studium.

Tab. 10: Výzkumníci v technických vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	721	11,6	32	4,4	745	10,8	41	5,5	726	10,5	48	6,6
docenti/ky	1 348	21,6	155	11,5	1 321	19,1	177	13,4	1 288	18,6	152	11,8
výzkumníci/ce s Ph.D.	1 865	29,9	406	21,8	2 118	30,7	549	25,9	2 027	29,2	510	25,2
výzkumníci/ce v doktorském studiu	664	10,7	141	21,2	488	7,1	111	22,7	528	7,6	123	23,3
výzkumníci/ce s VŠ	1 525	24,5	503	33	2 142	31	705	32,9	2 264	32,6	773	34,1
ostatní	106	1,7	57	53,8	87	1,3	30	34,5	109	1,6	37	33,9
celkem	6 229	100	1 294	20,8	6 901	100	1 613	23,4	6 942	100	1 643	23,7

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

Zastoupení výzkumníků v technických vědách ve vládním a vysokoškolském sektoru činí 23,7 % a od roku 2005 se zvýšilo o 2,9 procentního bodu. Ze srovnání s celkovým podílem výzkumníků v technických vědách v ČR (tj. 13,8 %) vyplývá, že se výzkumníci koncentrují ve vládním a vysokoškolském sektoru, spíše než v podnikové sféře.

Tabulka dále ukazuje, že **zastoupení žen mezi profesory** v technických vědách je velmi nízké. V roce 2008 mezi nimi působilo pouze 6,6 % žen. Jejich podíl **se** ale od roku 2005 **zvýšuje**. Tento nárůst je způsoben jednak zvýšením počtu samotných profesorek, jednak také odchodem mužů profesorů, který nastal během roku 2008. Docentek bylo v roce 2008 11,8 % a ve srovnání s předchozím rokem jejich podíl klesl o 1,6 procentního bodu (tj. o 25 osob) a vrátil se zpět k úrovni, které dosahoval v roce 2005. Výzkumníci s doktorským titulem tvořili 25,2 % výzkumníků s Ph.D., jejich podíl sice od roku 2005 celkově stoupl (o 3,4 procentního bodu), ve srovnání s rokem 2007 však opět mírně klesl. Podíl žen v kvalifikační skupině vysokoškolsky vzdělaných výzkumníků se mírně zvýšil a v roce 2008 dosáhl hodnoty 34,1 %.

V technických vědách je zastoupení žen vůbec nejnižší. Rozdíly mezi jednotlivými kvalifikačními stupni ale nejsou tak velké jako v jiných oborech. **Největší je rozdíl v zastoupení žen mezi kvalifikačními skupinami výzkumníků s doktorským titulem a docentky.**

Lékařské vědy

Výzkumníci s doktorským titulem a výzkumníci s vysokoškolským vzděláním v roce 2008 představovali 30,7 % a 31,5 % výzkumníků v lékařských vědách vládního a vysokoškolského sektoru. 13,5 % tvořili docenti, 11,1 % výzkumníci v doktorském studiu a 9,2 % profesoři.

Tab. 11: Výzkumníci v lékařských vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	335	7,4	54	16,1	468	9,2	99	21,2	487	9,2	96	19,7
docenti/ky	639	14,1	153	23,9	717	14,1	185	25,8	718	13,5	170	23,7
výzkumníci/ce s Ph.D.	1 394	30,8	572	41,1	1 572	30,9	700	44,5	1 625	30,7	745	45,8
výzkumníci/ce v doktorském studiu	583	12,9	312	53,5	650	12,8	346	53,2	587	11,1	318	54,2
výzkumníci/ce s VŠ	1 382	30,6	826	59,8	1 513	29,7	941	62,2	1 668	31,5	1 042	62,5
ostatní	191	4,2	153	80,1	168	3,3	117	69,6	214	4	164	76,6
celkem	4 524	100	2 070	45,8	5 088	100	2 388	46,9	5 299	100	2 535	47,8

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

Podíl žen v lékařských vědách je ve srovnání s přírodními a technickými vědami relativně vysoký. Celkem zde na pozici výzkumník/výzkumnice působí 47,8 % žen (celorepublikový podíl je přitom 48,9 %). Výzkumnice mají vyšší zastoupení než výzkumníci ve třech nejnižších kvalifikačních skupinách, v případě výzkumníků studujících doktorské studium (76,6 %), výzkumníků s vysokou školou (62,5 %) a výzkumníků s nižším než vysokoškolským vzděláním (54,2 %). Mezi výzkumníky s doktorským titulem dosáhly ženy ale již „jen“ 45 % zastoupení. Mezi docentkami podíl výzkumnic klesá na 23,7 %, profesorek je 19,7 %.

Ve srovnání s rokem 2005 **celkově vzrostlo zastoupení výzkumnic mezi všemi kvalifikačními skupinami kromě docentek.** Údaje z roku 2007 **ale** ukazují, že **stabilní nárůst podílu výzkumnic vykazují jen skupiny výzkumníků s doktorským titulem a vysokoškolským vzděláním**, tedy dvě nejnižší kvalifikační skupiny.

Ve srovnání s přírodními a technickými vědami zde najdeme daleko intenzivnější vertikální segregaci: ženy převládají ve skupinách s nižší kvalifikací, muži naopak mezi výzkumníky s doktorským vzděláním, docenty a zejména profesory. Největší rozdíl mezi zastoupením žen je mezi dvěma skupinami s nejnižší kvalifikací, kde dosáhl 14,1 procentních bodů.

Zemědělské vědy

Zemědělské vědy zaměstnávají ve vládním a vysokoškolském sektoru nejméně výzkumnic a výzkumníků ze všech oborů, jen 8,3 %. Nejpočetnějšími kvalifikačními skupinami jsou výzkumníci s doktorským titulem (32,8 %) a výzkumníci s vysokoškolským vzděláním (32,1 %).

Tab. 12: Výzkumníci v zemědělských vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	194	8,9	17	8,8	247	10	23	9,3	228	9,6	24	10,5
docenti/ky	282	13	60	21,3	333	13,5	70	21	329	13,9	84	25,5
výzkumníci/ce s Ph.D.	681	31,4	251	36,9	797	32,4	295	37	778	32,8	295	37,9
výzkumníci/ce v doktorském studiu	222	10,2	112	50,5	273	11,1	143	52,4	244	10,3	129	52,9
výzkumníci/ce s VŠ	744	34,3	375	50,4	764	31,1	366	48	763	32,1	384	50,3
ostatní	45	2,1	18	40	44	1,8	22	50	32	1,3	14	43,8
celkem	2 168	100	833	38,4	2 458	100	919	37,4	2374	100	930	39,2

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

V zemědělských vědách je mezi profesory 10,5 % žen, mezi docenty 25,5 % a mezi výzkumníky s doktorským studiem 37,9 % žen. Ženy mírně převažují mezi kvalifikační skupinou výzkumníků v doktorském studiu a vyrovnaný podíl mají mezi výzkumníky s vysokoškolským vzděláním. **Od roku 2007 se mírně zvýšil podíl žen ve všech kvalifikačních skupinách kromě skupiny výzkumníků s nižším než vysokoškolským vzděláním. Největší přírůstek zaznamenaly docentky, jejichž podíl se zvýšil o 4,5 procentního bodu.**

Kvalifikační struktura výzkumníků v zemědělských vědách je charakteristická více méně vyrovnaným podílem žen a mužů v nižších kvalifikačních stupních a jejich následným úbytkem od skupiny výzkumníků s doktorským titulem. **Největší rozdíly mezi zastoupením žen v kvalifikačních stupních jsou mezi výzkumníky v doktorském studiu a docenty a profesory.** Shodně dosáhly hodnoty 15 procentních bodů. Podíl výzkumnic v zemědělských vědách tedy velmi zvolna na všech kvalifikačních úrovních narůstá.

Sociální vědy

Zaměstnaní v sociálních vědách představují v rámci vládního sektoru a sektoru vysokého školství 13,1 % výzkumníků/nic. Celkový podíl výzkumnic v sociálních vědách v roce 2008 činil 43,1 %, což oproti minulému roku představuje mírně pozitivní vývoj.

Tab. 13: Výzkumníci v sociálních vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	398	9,7	65	16,3	335	8,3	49	14,6	342	9,1	53	15,5
docenti/ky	809	19,7	232	28,7	721	17,8	222	30,8	668	17,8	220	32,9
výzkumníci/ce s Ph.D.	1 173	28,6	525	44,8	1 228	30,3	524	42,7	1 223	32,6	570	46,6
výzkumníci/ce v doktorském studiu	442	10,8	203	45,9	457	11,3	216	47,3	495	13,2	250	50,5
výzkumníci/ce s VŠ	1 246	30,4	627	50,3	1 247	30,7	648	52	1 013	27	521	51,4
ostatní	31	0,8	15	48,4	70	1,7	44	62,9	13	0,3	8	69,2
celkem	4 099	100	1 667	40,7	4 058	100	1 703	42	3 754	100	1 617	43,1

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

V roce 2008 působilo v sociálních vědách 15,5 % profesorek (84,5 % profesorů) a 32,9 % docentek (resp. 67,1 % docentů). V ostatních kvalifikačních skupinách se podíl výzkumníků nacházel blízko parity, s výjimkou málo významné skupiny osob s nižším než vysokoškolským vzděláním, kde ženy dosáhly zastoupení 69,2 %.

Podíl výzkumníků a výzkumníků s profesurou od roku 2005 kolísá především díky snižujícímu se celkovému počtu osob v této kvalifikační skupině, zatímco v roce 2005 bylo profesorek 16,3 %, v roce 2007 14,6 % a v roce 2008 15,5 %. Naopak klesající počet osob mezi kvalifikační skupinou docentů/ek vede k **mírnému zvyšování podílu docentek**. Od roku 2007 se také téměř o 4 procentní body zvýšil podíl výzkumníků s doktorátem. **Největší rozdíl mezi zastoupením žen v jednotlivých kvalifikačních stupních je mezi docentkami (32,9 %) a profesorkami (15,5 %).**

Humanitní vědy

Výzkumníci/ce v humanitních vědách představují po skupině pracujících v zemědělském výzkumu druhou nejméně početnou skupinu ve vládním a vysokoškolském sektoru. Pracuje zde 10,4 % vědců/kyň. Celkový podíl výzkumníků zde v roce 2008 dosáhl 40,7 %, což představuje oproti minulému roku mírný pokles. Jeho příčinou je rychlejší nárůst počtu výzkumníků.

Tab. 14: Výzkumníci v humanitních vědách podle kvalifikace v roce 2005, 2007 a 2008 (v HC, GOV a HES)

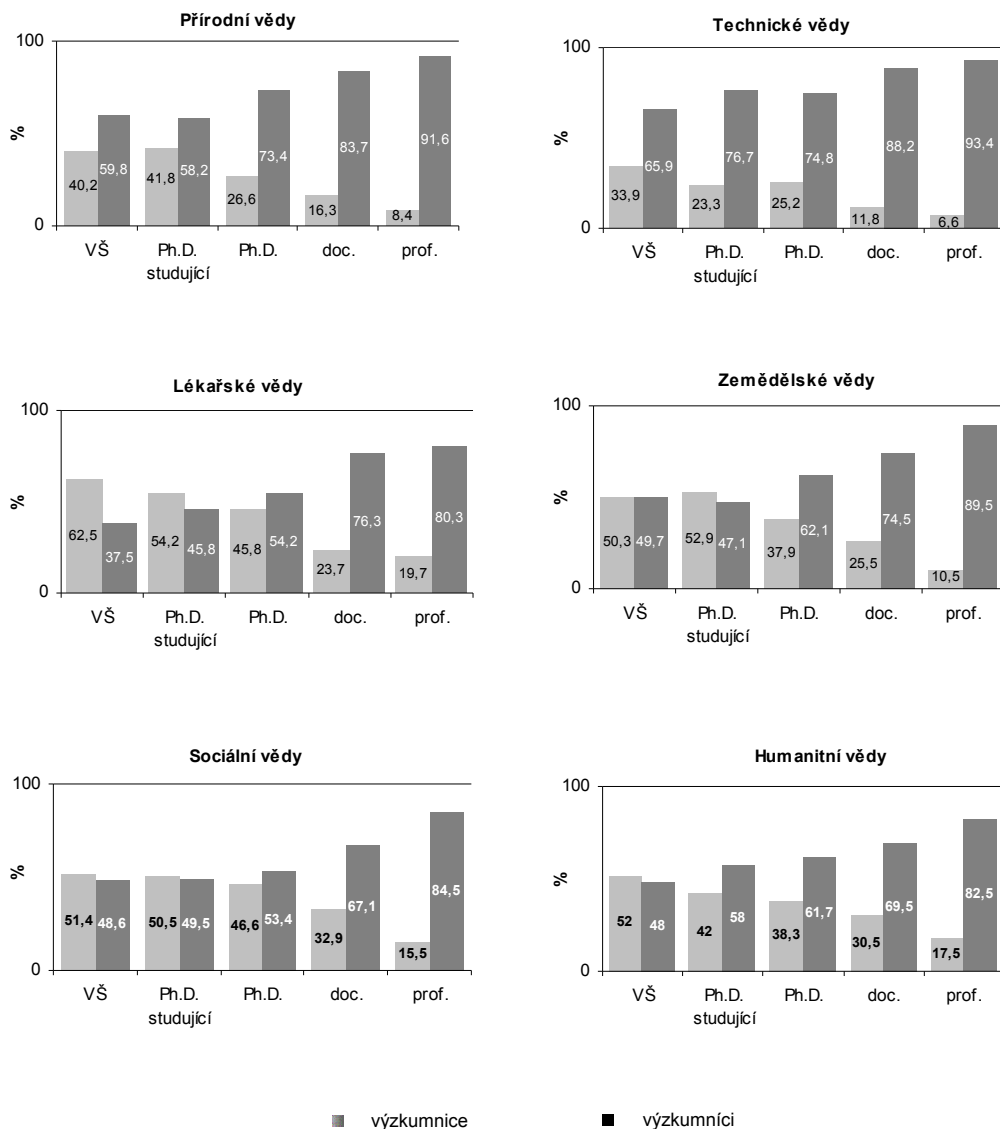
	2005				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	208	9,2	31	14,9	265	9,2	44	16,6	269	9,1	47	17,5
docenti/ky	312	13,8	76	24,4	340	11,8	111	32,6	338	11,4	103	30,5
výzkumníci/ce s Ph.D.	816	36	377	46,2	974	33,9	372	38,2	1 085	36,5	416	38,3
výzkumníci/ce v doktorském studiu	285	12,6	121	42,5	435	15,1	193	44,7	398	13,4	167	42
výzkumníci/ce s VŠ	596	26,3	267	44,8	769	26,8	411	53,4	791	26,6	411	52
ostatní	50	2,2	30	60,7	90	3,1	65	72,2	90	3,0	64	71,1
celkem	2 267	100	902	39,8	2 873	100	1 196	41,6	2 971	100	1 208	40,7

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

V humanitních vědách v roce 2008 pracovalo 17,5 % profesorek, 30,5 % docentek a 38,3 % doctorek. V případě skupiny výzkumníků/nic s profesurou lze sledovat celkový nárůst počtu osob v této kvalifikační skupině, **zastoupení profesorek se přitom mírně zvýšilo**: od roku 2005 o 2,6 procentního bodu. Ostatní kvalifikační skupiny takto jednoznačně progresivní tendenci nevykazují. Snížil se podíl výzkumníků s docenturou, výzkumníků v doktorském studiu a s vysokoškolským titulem, podíl výzkumníků-doctorek naopak stagnoval. Výzkumnice v humanitních vědách podobně jako v sociálních vědách nejobtížněji dosahují nejvyššího kvalifikačního stupně. Podíl 17,5 % profesorek je však po lékařských vědách druhý nejvyšší.

Celkovou situaci v roce 2008 dokreslují následující grafy. **Ve srovnání s minulým rokem nedošlo v žádném z vědních oborů k zásadnímu posunu. Také kombinace vertikální a horizontální segregace zůstává u jednotlivých oborů stejná jako v loňském roce.**

Graf 13: Podíl výzkumnice a výzkumníků podle oboru a kvalifikačních stupňů v roce 2008 (v HC, GOV a HES)

Zdroj: ČSÚ 2006, 2008, 2009.

V přírodních a technických vědách pracuje celkově nižší podíl výzkumnice, **v přírodních vědách** navíc přinejmenším od roku 2005 **klesá zastoupení žen mezi profesory a docenty**, v technických vědách sice zastoupení žen mezi profesory narůstá, o kvalifikační stupeň níž – u docentek – však v roce 2008 hodnoty stagnovaly na stejné výši jako v roce 2005 a podobná situace je také v lékařských vědách, kde jinak zastoupení žen v ostatních kvalifikačních skupinách roste. **Nejpozitivnější vývoj najdeme v zemědělských vědách, kde roste podíl žen ve všech významných kvalifikačních skupinách.**

Největší rozdíly v zastoupení žen mezi jednotlivými kvalifikačními stupni jsou stejně jako v loňském roce v sociálních a humanitních vědách mezi docentkami a profesorkami, v technických vědách mezi doktorkami a docentkami a v přírodních vědách na úrovni výzkumnice v doktorském studiu a doktorek. V zemědělských vědách byl rozdíl mezi doktorkami, docentkami a profesorkami vždy 15 procentních bodů. V roce 2007 přitom byl rozdíl v zastoupení žen mezi doktorkami a docentkami 16 procentních bodů a mezi docentkami a profesorkami 11,7 procentního bodu. To je dáno především tím, že stoupl počet docentek a především ubylo mužů-profesorů.

Také v lékařských vědách se ve srovnání s rokem 2007 situace změnila, nejvyšší rozdíl v zastoupení výzkumnice již není mezi doktorkami a docentkami, ale u dvou nejnižších kvalifikačních skupin: mezi výzkumnice s vysokoškolským vzděláním a studujícími doktorského studia.

Výzkumnice a výzkumníci podle akademické pozice²⁰

Ústav pro informace ve vzdělávání zveřejňuje údaje o počtech akademických pracovníků/pracovnic na veřejných vysokých školách podle jejich pracovního zařazení od roku 2002. Údaje, podobně jako v případě kvalifikace, ukazují, že se vědkyně koncentrují především v nižších pracovních pozicích.

Tab. 15: Výzkumníci a výzkumnice podle akademické pozice v letech 2002, 2007 a 2008 (v HC)

	2002				2007				2008			
	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen	celkem	%	z toho žen	% žen
profesoři/ky	1 827	10,7	159	8,7	2 333	11,2	263	11,3	2 424	11,3	298	12,3
docenti/ky	3 731	21,8	788	21,1	4 040	19,5	940	23,3	4 150	19,3	959	23,1
odb. asistenti/ky	9 714	56,8	3 975	40,9	11 392	54,9	4 495	39,5	11 802	54,8	4 652	39,4
asistenti/ky	1 402	8,2	651	46,4	2 229	10,7	1 059	47,5	2 395	11,1	1 158	48,4
lektori/ky	437	2,6	251	57,4	757	3,6	459	60,6	773	3,6	463	59,9
celkem	17 111	100	5 824	30,4	20 751	100	7 216	34,8	21 544	100	7 530	35

Zdroj: ÚIV 2002, 2008.

Zastoupení žen mezi jednotlivými pozicemi má směrem k těm nejvyšším klesající tendenci. Zatímco v případě skupin lektori, asistenti a odborní asistenti zastoupení žen klesá přibližně o deset procentních bodů, mezi odbornými asistentkami a docentkami je rozdíl téměř o polovinu vyšší.

Podíl profesorek se na veřejných vysokých školách zvýšil o 3,6 procentního bodu a **za předpokladu stejného** průměrného tempa růstu podílu žen **by bylo paritního zastoupení dosaženo na konci tohoto století, konkrétně v roce 2093**. O 2 procentní body se od roku 2002 zvýšilo zastoupení žen **mezi docenty**, přirozeným vývojem bychom na veřejných vysokých školách dosáhli polovičního zastoupení žen **v roce 2089**. Data dále ukazují, že podíl odborných asistentek má tendenci k mírnému poklesu. Nárůst podílu žen naopak vykazují asistentky a lektorky.

Ženy a muži na rozhodovacích pozicích vědeckých institucí a orgánů vědní politiky

Podíl žen na rozhodování o chodu vědy (popř. vysokého školství a vědních politik) **je velmi nízký**. U institucí, jako je Rada pro výzkum, vývoj a inovace, Grantová agentura ČR, AV ČR, veřejné výzkumné instituce a veřejné vysoké školy, se v současné době zastoupení žen pohybuje mezi hodnotou 20 % (resp. 20,2 % u veřejných vysokých škol a 11,8 % v Radě pro výzkum, vývoj a inovace). Pokud se zaměříme čistě na vedoucí pozice, je situace podstatně horší: maskulinizace vedení vědy se pohybuje od 100 % (AV ČR; GA ČR) po téměř 86 % u veřejných výzkumných institucí. **Se zvyšujícími se pravomocemi klesá celkové zastoupení žen v jednotlivých orgánech.**

Z údajů, které jsou k dispozici a umožňují srovnání s předchozími roky, se nicméně zdá, že se podíl žen na vedoucích pozicích mírně zvyšuje. V rámci Rady pro výzkum, vývoj a inovace, nejvýznamnějšího aktéra vědních politik v ČR, jde dokonce o navýšení téměř o polovinu procentních bodů. Vzhledem k předchozímu mizivému zastoupení žen je třeba výsledek tohoto procesu vnímat z hlediska celkového podílu žen na rozhodování o vědě jako relativně nevýznamný. Z dat také vyplývá, že **počet osob v Radě pro výzkum, vývoj a inovace a také v Akademické radě AV ČR byl navýšen právě o místa, která obsadily ženy.**

V roce 2008 působilo v ČR celkem 28 veřejných vysokých škol, které dohromady hospodařily s částkou 21 miliard 80 milionů.²¹ Jaký podíl měly/i ženy a muži na rozhodování o tom, kam tyto finance v rámci jednotlivých institucí putovaly, ukazuje následující tabulka: nejnižší zastoupení žen najdeme mezi rektory, ve správních a vědeckých/uměleckých radách.

²⁰ Z důvodu použití jiné metodiky a zaměření se na jinou populaci se data mírně liší od údajů získaných ČSÚ.

²¹ MŠMT. 2008. *Rozpočet kapitoly 333 MŠMT na rok 2008*. Dostupné z <http://www.msmt.cz/ekonomika-skolstvi/rozpocet-kapitoly-msmt-na-rok-2008>.

Tab. 16: Ženy a muži ve vedení veřejných vysokých škol v roce 2008 (v HC)

	celkem	z toho žen	% žen
rektoři/ky	24	2	8,3
proreктоři/ky	115	20	17,4
kvestoři/ky	26	7	26,9
akademické senáty	897	276	30,8
umělecké/vědecké rady	1048	144	13,7
správní rady	329	43	13,1
celkem	2439	492	20,2

Zdroj: Výroční zprávy univerzit a vysokých škol z roku 2008.

Situace na veřejných vysokých školách je ve srovnání s ostatními institucemi relativně pozitivní. Jak bylo řečeno výše, podíl žen ve vedoucích orgánech podle výročních zpráv institucí dosáhl 20,2 %. Nejvyšší zastoupení v roce 2008 měly ženy v akademických senátech (30,8 %) a mezi kvestory (26,9). Naopak rektorky veřejných vysokých škol byly v ČR pouze dvě, v roce 2010 je mezi rektory jen jediná žena. Podíl ředitelky veřejných výzkumných institucí – na rozdíl od veřejných vysokých škol, kde dosáhl jen 8,3 % – je o poznání vyšší.

Tab. 17: Ženy a muži ve vedení veřejných výzkumných institucí v roce 2008 (v HC)

	celkem	z toho žen	% žen
ředitel/ka	71	10	14,1
rady ústavů	791	139	17,6
dozorčí rady	414	73	17,6
celkem	1276	222	17,4

Zdroj: Výroční zprávy veřejných výzkumných institucí z roku 2008.

V roce 2008 bylo mezi 71 veřejnými výzkumnými ústavů jen 10, které vedly ženy. Podíl žen v radách ústavů a jejich dozorčích radách shodně dosáhl 17,6 % a lze říci, že právě zde najdeme ve srovnání s ostatními zmiňovanými výzkumnými a státními institucemi nejmenší rozdíl v zastoupení žen v nejvyšším a širším vedení.

Tab. 18: Ženy a muži ve vedení Akademie věd (v HC)

	2007			2010		
	celkem	z toho žen	% žen	celkem	z toho žen	% žen
předseda/kyně	1	0	0	1	0	0
předsednictvo	3	0	0	6	0	0
Akademická rada	17	0	0	17	2	11,8
Akademický sněm	258	32	12,4	252	33	13,1
Vědecká rada	29	6	20,7	30	7	23,3
celkem	308	38	12,3	306	42	13,7

Zdroj: Tenglerová 2008, www.avcr.cz

Akademie věd v roce 2010 hospodařila s částkou 5 miliard 158 miliónů korun, v předsednictvu přitom nepůsobila žádná žena, podobně jako tomu bylo v roce 2007. Ve srovnání s rokem 2007 ale zaznamenaly mírný nárůst podílu žen všechny ostatní orgány. Nicméně přinejmenším v případě Akademické a Vědecké rady se tak stalo prostřednictvím navýšení celkového počtu členů těchto orgánů, tato místa pak připadala častěji ženám. **Od roku 1993 v Akademické radě působilo jen 9 žen z celkem 106 osob.**²²

O moc lépe si nestojí ani nejužší vedení GA ČR, zde ve Vědecké radě působí pouze jediná žena z 27 osob. Žádná žena nezasedá v předsednictvu ani nezastává (místo)předsednickou pozici v oborových komisích. Podíl žen v hodnotících panelech činí 14 %. Přitom Grantová agentura ČR v roce 2010 hospodaří s rozpočtem ve výši 2 miliardy 16 miliónů korun a tento rozpočet má v dalších letech růst s tím, jak bude docházet k nárůstu podílu účelové podpory na výzkum a vývoj.²³

21 Viz internetové stránky Akademie věd ČR. Dostupné z http://www.avcr.cz/o_avcr/historie/predstavitele_av_od_1993.html.22 ÚV 2010. Zákon o státním rozpočtu České republiky na rok 2010. Dostupné z http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakon_o_sr_52423.html.

Tab. 19: Ženy a muži ve vedení, rozhodovacích a hodnotících orgánech Grantové agentury ČR v roce 2010 (v HC)

	celkem	z toho žen	% žen
předseda/kyně	1	0	0
místopředsedové/kyně	4	0	0
vědecká rada	12	1	9
(místo)předsedové oborových komisí	10	0	0
hodnotící panely celkem	400	56	14
technické vědy	70	3	4,3
vědy o neživé přírodě	123	12	9,7
lékařské a biologické vědy	45	8	17,8
společenské a humanitní vědy	112	25	22,3
zemědělské a biologicko-environmentální vědy	50	8	16
celkem	417	57	13,7

Zdroj: www.gacr.cz

Pokud pro ilustraci porovnáme podíl žen v jednotlivých vědách (viz graf 9, hodnoty byly ovšem z roku 2008 a v FTE) a jejich zastoupení v hodnotících panelech z roku 2010, ukazují se značné rozdíly. V případě lékařských věd se rozdíl v zastoupení žen pohybuje kolem 30 procentních bodů, následují zemědělské, sociální a humanitní a přírodní vědy s rozdíly kolem 20 procentních bodů. Naopak nejmenší disproporce mezi podílem žen najdeme v technických vědách a hodnotícím panelu technických věd (jen necelých 10 procentních bodů).

Tab. 20: Ženy a muži ve vedení, rozhodovacích a hodnotících orgánech Technologické agentury ČR v roce 2010 (v HC)

	celkem	z toho žen	% žen
předseda	1	0	0
místopředsedové/kyně	4	0	0
výzkumná rada	12	2	16,7
rada programu Alfa	9	3	33,3
rady podprogramů	41	4	9,7
celkem	67	9	13,4

Zdroj: www.tacr.cz

Technologická agentura v roce 2010 hospodařila s rozpočtem 52 milionů a její rozpočet má do budoucna zásadním způsobem růst. Jako GA ČR nemá v předsednictvu žádnou ženu, nicméně ve Výzkumné radě jsou zastoupeny ženy dvě. Celkový podíl žen, které působí v agenturách, je shodný a činí 13,4 %.

Tab. 21: Ženy a muži v Radě pro výzkum, vývoj a inovace v roce 2007 a 2010 (v HC)

	2007			2010		
	celkem	z toho žen	% žen	celkem	z toho žen	% žen
RVVI celkem	16	1	6,3	17	2	11,8
předseda/kyně	1	0	0	1	0	0
místopředsedové/kyně	3	1	33,3	3	2	66,6
členové/nky	12	0	7,1	13	0	0
komise celkem	65	4	6,2	55	7	12,7
OK vědy o živé přírodě	12	1	8,3	7	1	14,3
OK vědy o neživé přírodě	15	0	0	11	0	0
OK společenských a humanitních věd	12	1	8,3	11	1	9,1
Komise pro hodnocení VaV	12	0	0	10	2	20
Bioetická komise	14	2	14,3	16	3	18,8
RVVI včetně komisí	81	5	6,2	55	7	12,7

Zdroj: www.vyzkum.cz

Rada pro výzkum, vývoj a inovace, která má významné postavení při rozhodování o alokaci finančních prostředků na výzkum, vývoj a inovace v ČR, prošla v roce 2010 obměnou svých členů/členek. Celkovým výsledkem ve srovnání s údaji z roku 2007 je navýšení podílu žen z 6,2 % na 12,7 %.

Největší změnou je celkové navýšení počtu osob zasedajících v Radě, který stoupl o jednoho člena. V Radě tak oproti předchozímu období zasedá o jednu ženu více. Podobně jako v Poslanecké sněmovně byla disproporce žen vyřešena tím, že obě ženy byly zvoleny na místopředsednický post. Podíl žen v oborových komisích od roku 2007 mírně vzrostl, z 55 osob je zde ovšem 7 žen a od roku 2007 tak narostl jen o 3 osoby.

Data ukazují, že podíl žen na rozhodování v těch nejvýznamnějších institucích české vědy, jako je Rada pro výzkum, vývoj a inovace, Akademie věd ČR a grantové agentury, je minimální.

FINANCE

Následující kapitola se zabývá distribucí vybraných finančních prostředků, které jsou alokovány na výzkum, a především tím, do jaké míry z nich profitují vědkyně a vědci v ČR. Zaměříme se zde na grantové soutěže, mzdy a také to, jak se ve srovnání s předchozími lety změnil tzv. indikátor hrnce medu, který udává, kolik prostředků ztrácí vědkyně tím, že se koncentrují v oblastech provádění výzkumné činnosti a vědních oborech, kam míří podstatně nižší finanční obnosy.

Základním problémem této kapitoly je **neexistence, nedostupnost nebo velmi komplikovaná dosažitelnost dat o finančních prostředcích z veřejných zdrojů, které by rozlišovaly pohlaví recipientů/tek.**

Ucelené a kompletní **statistiky, které by evidovaly počty žadatelů/žadatelek, řešitelů/řešitelek a jim přidělených finančních prostředků podle pohlaví, nezveřejňuje žádná z institucí, které veřejné finance na výzkum a vývoj rozdělují**: žádná z grantových agentur ani žádné z 8 ministerstev. Rada pro výzkum, vývoj a inovace publikovala v rámci *Analýzy stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2009*²⁴ pouze jediný graf o počtu a podílu řešitelů a řešitelek v ČR. Údaje o přidělených prostředcích či rozlišení na jednotlivé obory zde chybí a chybí také podrobnější rozlišení na jednotlivé poskytovatele.

Dostupnost dat je znemožněna nebo značně znesnadněna i díky tomu, že GA ČR dle jejího ředitele nemá ze zákona povinnost zveřejňovat výroční zprávy,²⁵ v nichž přinejmenším do roku 2008 bývaly alespoň údaje o celkové alokaci finančních zdrojů na jednotlivé typy grantů, a že databáze projektů GA ČR eviduje jen proměnné, jako je obor, jméno řešitele/ky, název a stav projektu, nikoli také finanční prostředky udělené grantu, jako je tomu například v případě grantů poskytovaných prostřednictvím Rámcových programů Evropské komise.

Dalším problémem je **nízká kompatibilita databáze projektů GA ČR a Informačního systému výzkumu, vývoje a inovací**, který spravuje sekretariát Rady pro výzkum, vývoj a inovace. Obě databáze mají odlišné oborové třídění i kategorie pro fáze ne/řešení grantů. Některé informace o GA ČR tak nejsou vůbec dohledatelné (např. informace o finančních nárocích odmítnutých žádostí o grant).

Sekretariát Rady pro výzkum, vývoj a inovace nejenže data o zastoupení žen a mužů mezi řešiteli nepublikuje, na vyžádání taková data odmítl dodat s obdobným odkazem jako ředitel kanceláře GA ČR, že to není jeho zákonná povinnost.²⁶ Informační systém výzkumu, vývoje a inovací sice umožňuje hromadný export dat, jména řešitel/ek (natož např. jen anonymizované pohlaví dané osoby řešitele/ky) nejsou jako proměnná do něj zařazena. Tím je dohledávání jednotlivých finančních prostředků značně znesnadněno.

Na vážný nedostatek v otázce dostupnosti dat institucí výzkumu, vývoje a inovací v ČR poukazuje nejen publikace *The gender challenge in research funding. Assessing the European national sciences*,²⁷ která srovnává situaci v EU a přidružených zemích. Také **Evropská komise i Evropský parlament opakovaně vyzývají členské státy, aby tyto statistiky zveřejňovaly**.²⁸

24 ÚV. 2010. *Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2009*. Dostupné z <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=549508>.

25 Informace Tomáše Kopřivy, ředitele kanceláře GA ČR, e-mailová korespondence, 30. 10. 2010.

26 Informace Jaroslava Pecny, zaměstnance oddělení Informačního systému výzkumu, experimentálního vývoje a inovací, sekretariátu Rady pro výzkum, experimentální vývoj a inovace, e-mailová korespondence, 18. 9. 2009.

27 EC. 2009. *The Gender Challenge in Research Funding. Assessing the European National Sciences*. Dostupné z http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/the-gender-challenge-in-research-funding-report_en.pdf.

28 Viz *Rozhodnutí Rady Evropské unie o „ženách ve vědě“ z 20. května 1999*, ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/g_wo_res_en.pdf; *Rezoluce Evropského parlamentu ze dne 3. února 2000*, ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/g_wo_parl_resol_en.pdf; *Rozhodnutí Rady Evropské unie o vědě a společnosti a o ženách ve vědě ze dne 26. června 2001*,

Na rozdíl od počtu žadatelů/ek a řešitelů/lek, který je možné včetně finančních prostředků alespoň jednotlivě jeden po druhém vyhledat a dopočítat na základě záznamů z Informačního systému výzkumu, vývoje a inovací nebo v případě Grantové agentury ČR v databázi jejích projektů, **údaje o mzdách vědeckých pracovníků a pracovníků v podstatě neexistují**. Ministerstvo práce a sociálních věcí zveřejňuje data pouze pro skupinu vědeckých a odborných duševních pracovníků a pracovníků. V rozlišení přímo na pohlaví a nižší zaměstnanecké skupiny (pouze vědecké pracovníky/pracovnice) je zpoplatněno společností Trexima, a.s., která pro stát informace o mzdách ve veřejném sektoru zjišťuje. Data, která jsou Treximou shromažďována, však nejsou z důvodu nedostatečné spolupráce oslovených výzkumných institucí validní. Samotné výzkumné a vysokoškolské instituce platy tříděné podle pohlaví nezveřejňují.

Český statistický úřad pracuje se širší skupinou osob, tzv. lidskými zdroji ve vědě a technologiích, v nichž se zaměřuje především na technické obory a přírodní vědy. Kapitola o mzdách bude proto čerpat také ze zdrojů, jež situaci ve vědě dokreslují na základě celoevropského výzkumu, který proběhl v roce 2006.

Jak již bylo řečeno v úvodním textu této publikace, statistiky jsou do značné míry politikum, a pokud je některý aspekt, který je jimi možné podchytit, opomíjen, je třeba se ptát, v čí prospěch se tak děje. V situaci, kdy se v České republice vede zásadní debata o alokaci a efektivitě prostředků, se jedná o obtížně obhajitelný přístup institucí rozdělovajících veřejné prostředky.

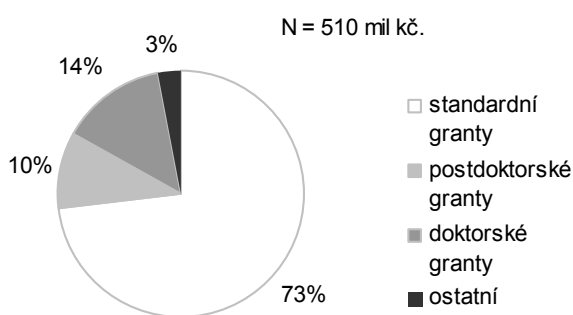
I přes velmi špatnou dostupnost dat v tomto pododdíle o financích ukáží, **že v distribuci finančních zdrojů a v tom, jak s nimi mohou muži a ženy (vědci a vědkyně) nakládat, je veliký rozdíl. Nedostupnost údajů o těchto disproporcích je zásadním nedostatkem celého systému vykazatelnosti výzkumu, vývoje a inovací v ČR.**

Granty

Prostředky z grantových soutěží jsou vedle institucionálních zdrojů zásadním a stále významnějším zdrojem financování vědeckého výzkumu. Význam grantů je ale podstatně širší. Úspěšné řešitelství představuje významnou položku v profesním životopise výzkumníka/výzkumnice, znamená konkurenční výhodu při dalších žádostech o grantovou podporu a je také předpokladem dalšího kariérního postupu.

Následující přehled se z důvodu špatné dostupnosti dat **zaměřuje** pouze na GA ČR a v ní konkrétně **na kategorii nově zahajovaných Standardních grantů**. Standardní granty jsou vědecké projekty základního výzkumu, trvají 1–5 let, obvykle však 3–5 let a může se jich zúčastnit fyzická nebo právnická osoba, organizační složka státu nebo ministerstva, která se zabývá výzkumem a vývojem. GA ČR poskytuje finanční prostředky ze státního rozpočtu také na postdoktorátové projekty, doktorské projekty a na další projekty, například mezinárodní.

Graf 14: Podíl finančních prostředků na granty zahajované v roce 2008

Zdroj: www.gacr.cz, www.isvav.cz.

Největší část prostředků GA ČR je alokována právě na Standardní granty. V roce 2008 to bylo 372 milionů, a standardní granty tak představovaly 73 % nákladů na nově zahajované granty v daném roce. Nové postdoktorátové granty byly financovány částkou zhruba 51 milionů, doktorské 71 milionů a ostatní 15 milionů.

Zjistit rozdělení finančních prostředků podle pohlaví není z databáze projektů GA ČR možné vůbec, neboť zde nejsou uvedeny finanční prostředky. K dohledání dat byl tedy využit Informační systém výzkumu, vývoje a inovací, který spravuje Rada pro výzkum, vývoj a inovace, kde byly jednotlivé finanční částky vyhledány podle jmen hlavních řešitelů.

<http://register.consilium.eu.int/pdf/en/01/st10/10357en1.pdf>, *Rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady Evropské unie o zavedení a vývoji statistik Společenství o vědě a technologii ze dne 22. června 2003*, <http://www.legaltext.eu/text/en/T80166.htm>; *Rozhodnutí Rady Evropské unie o podpoře lidských zdrojů ve vědě a technologii v Evropském výzkumném prostoru ze dne 18. dubna 2005*, <http://ec.europa.eu/research/science-society/women/wssi/pdf/st08194.en05.pdf>.

Nejvíce zahajovaných projektů v roce 2008 bylo ve společenských vědách (32,1 %), kam ve srovnání s ostatními vědními oblastmi putoval nejmenší podíl finančních prostředků (8,2 %). To je také oblast s vůbec nejvyšším zastoupením žen mezi řešiteli (28,8 %).

Tab. 22: Řešitelé/ky a přidělené finanční prostředky (v tis. Kč) na zahajované Standardní grantové projekty GA ČR v roce 2008

	celkem projektů	%	z toho řešitelů	% řešitelů	přidělené finanční prostředky	%	z toho na projekty řešitelů	% na projekty řešitelů
přírodní vědy	115	28	11	9,6	122 400	32,9	12 034	9,8
technické vědy	106	25,8	9	8,5	1 17 300	31,5	8 457	6,9
lékařské vědy	30	7,3	5	16,7	40 800	11	6 286	15,4
zemědělské vědy	28	6,8	6	21,4	61 200	16,4	7 245	11,8
společenské vědy	132	32,1	38	28,8	30 600	8,2	18 754	61,3
celkem	411	100	69	16,8	372 300	100	52 776	14,2

Zdroj: www.gacr.cz, www.isvav.cz.

Celkový podíl řešitelů zahajovaných projektů vůči řešitelům byl 16,8 % ku 83,2 % a přidělené prostředky dosáhly v případě řešitelů 14,2 %, v případě řešitelů tedy 85,8 %. Relativně vyrovnaný poměr zastoupení řešitelů a přidělených finančních prostředků bychom našli v přírodních, technických a lékařských vědách. Naopak v zemědělských vědách si zažádaly/získaly řešitelky o polovinu nižší podíl finančních prostředků, než kolik činilo jejich celkové zastoupení mezi řešiteli. Ve společenských vědách je situace opačná. Byly to řešitelky, které získaly více než dvakrát tolik prostředků, než jaké měly zastoupení mezi řešiteli: celkem 28,8 % řešitelů dosáhlo na 61,3 % finančních prostředků určených pro zahajované granty v této vědní oblasti. Připomeňme ale, že právě společenské vědy získaly pouze 8,2 % finančních prostředků na zahajované projekty v roce 2008.

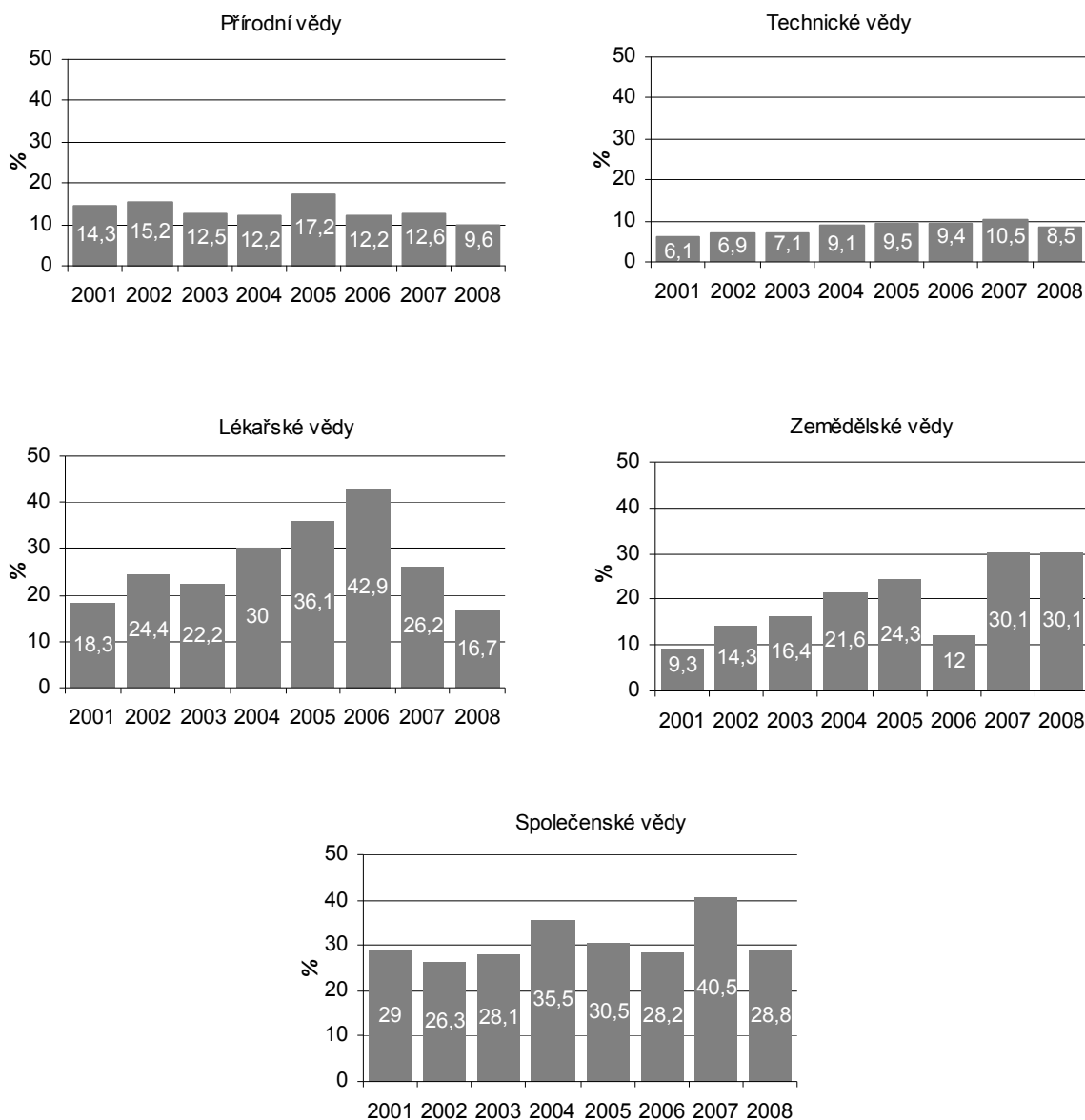
Pokud bychom chtěli ilustrativně porovnat podíl řešitelů projektů a zastoupení výzkumníků v jednotlivých oborech, ukazuje se – především v lékařských vědách – že celkový vysoký podíl žen v tomto vědním oboru je vyrovnán silnějším efektem skleněného stropu: výzkumnice zde podstatně méně často dosahují vyšších kvalifikačních stupňů a jak ukazuje tabulka 22, také nejsou často mezi vedoucími grantů. Dodejme ovšem, že hlavním poskytovatelem prostředků na lékařský výzkum v ČR je Ministerstvo zdravotnictví, které nezveřejňuje data, jež by tuto hypotézu potvrdila či vyvrátila, a že projekty v lékařských vědách představují jen 7,3 % zahájených projektů GA ČR v roce 2008.

Naopak údaje ze společenských věd ukazují, že zde skleněný strop neplatí, resp. neplatil v roce 2008. Celkově se zdá, že **pokud se výzkumníci podaří získat grant** (přičemž údaje o úspěšnosti žadatelů a žadatelek opět k dispozici v agregátní podobě nejsou), **získávají celkově relativně stejnou míru finančních prostředků jako jejich kolegové.**

Shromážděná data o zastoupení vědkyň mezi řešiteli standardních projektů od roku 2001 ukazují, že v zastoupení žen mezi jednotlivými roky jsou běžné výkyvy. Totéž lze nepochybně očekávat také v případě finančních prostředků, které Grantová agentura na projekty v různých letech poskytla. Z následujících grafů lze nicméně usuzovat na určité vývojové trendy v jednotlivých vědních oborech. Je otázkou, jaký obrázek by nabídly informace o přidělených finančních prostředcích.

Vědkyně v přírodních vědách započaly mezi lety 2001 a 2008 v průměru 12,6 % projektů, nejvyššího podílu dosáhly v roce 2005, kdy zahájily řešení 17,2 % standardních grantů. V technických vědách činil průměrný zisk vědkyň 8,1 % standardních grantů s nejvyšší dosaženou hodnotou 10,5 % v roce 2007. V případě lékařských, zemědělských a společenských věd se průměrné hodnoty podílu vědkyňmi zahajovaných standardních grantů a jejich maxima na rozdíl od přírodních a technických věd značně liší. Průměrná hodnota v lékařských vědách dosáhla 29,6 %, maximum z roku 2006 však udává 42,9 %. V zemědělských vědách zahajovaly vědkyně v průměru 17,9 % standardních grantů, v letech 2007 a 2008 to však bylo 30,1 %. Rozdíl mezi průměrnou hodnotou podílu zahájených standardních grantů ve společenských vědách a maximální hodnotou dosáhl téměř 10 procentních bodů.

Graf 15: Podíl řešitelek zahajovaných standardních grantů GA ČR v letech 2001–2008 podle vědních oborů (v HC)

Zdroj: www.gacr.cz

Grafy ukazují, že podíl řešitelek standardních grantů narůstá v zemědělských a velmi nepatrně také v technických vědách. Relativně stabilní je v oblasti společenských věd. V přírodních a v posledních letech také v lékařských vědách podíl vědkyň zahajujících výzkumné projekty klesá.

Pokles podílu řešitelek v přírodních vědách by mohl souviset například s výše zmiňovaným úbytkem profesorek a docentek na veřejných vysokých školách a ve státním sektoru (viz tab. 9), ale také – a to platí i pro lékařské vědy – se změnou strategie podání žádostí o finanční prostředky anebo změnou udílení finančních prostředků na výzkum v rezortech zemědělství a životního prostředí.

Tab. 23: Řešitelé a řešitelky nově zahajovaných standardních grantových projektů v roce 2001, 2007 a 2008 (v HC)

	2001			2007			2008			průměrné zastoupení řešitelek 2001-2008	medián zastoupení řešitelek 2001-2008
	celkem	z toho žen	% žen	celkem	z toho žen	% žen	celkem	z toho žen	% žen		
přírodní vědy	168	14	14,3	151	19	12,6	118	12	10,2	12,6	12,5
technické vědy	148	9	6,1	124	13	10,5	111	9	8,1	8,1	8,4
lékařské vědy	49	9	18,3	42	11	26,2	30	4	16,7	29,6	28,1
zemědělské vědy	43	4	9,3	39	12	30,1	30	6	20	17,9	16,4
společenské vědy	93	27	29	153	62	40,5	232	74	31,9	30,6	28,9
celkem	501	63	15,1	509	117	23	521	105	20,2	19,8	16,4

Zdroj: www.gacr.cz

Střední hodnota a průměrné zastoupení vědkyň mezi řešiteli se v období mezi roky 2001 a 2008 i přes výkyvy, které ukazují grafy, nijak zásadně neliší. Celkový rozdíl průměrného zastoupení řešitelek a jeho střední hodnoty u zahajovaných standardních projektů GA ČR dosáhl 3,4 procentního bodu.

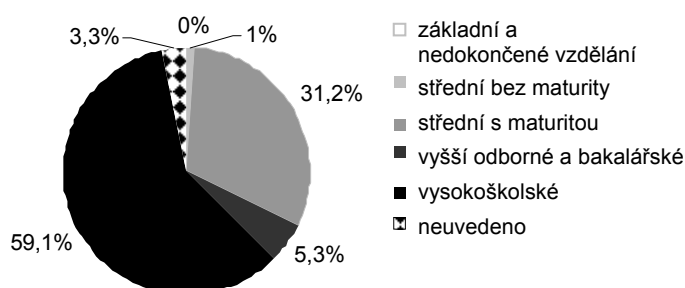
Stejně jako se liší podíl výzkumnic v jednotlivých oborech, liší se také jejich míra participace na vedení výzkumných projektů. Totéž platí o finančních prostředcích, s nimiž mohou řešitelé a řešitelky nakládat. **Nízká dostupnost dat** nicméně **znemožňuje bližší analýzu toho, jakým způsobem čerpají vědkyně a vědci grantovou** (ale i institucionální) **podporu, která plyne z veřejných prostředků.**

Tento zásadní nedostatek odbývají instituce – i přes četná upozornění – poukazem na to, že jim zákon podrobnější rozkrytí čerpání grantů neukládá. Zejména v souvislosti se silícím požadavkem na vědecké vykazování, jenž z těchto institucí vychází směrem k vědecké komunitě, by bylo legitimní vznést stejně razantní požadavek na vykazování a zajištění veřejné dostupnosti těchto informací nejen pro vědeckou ale i širokou veřejnost. **Státní instituce jsou stejně jako samotný výzkum financovány z veřejných prostředků, a proto by měly být nanejvýš transparentní a otevřené v poskytování informací o distribuci a čerpání veřejných finančních zdrojů.**

Gender pay gap: mzdové rozdíly mezi vědci a vědkyněmi

Celkový průměrný mzdový rozdíl mezi ženami a muži v populaci pracujících osob ČR v roce 2008 činil podle údajů Českého statistického úřadu 26 %, ve střední hodnotě dosáhl 20,7 %. ČSÚ zveřejňuje data podle tzv. zaměstnaneckých skupin. Relevantní zaměstnaneckou skupinou jsou zde „Vědečtí a odborní duševní pracovníci“. Tato skupina má také z důvodu odlišné metodiky získávání dat jiné charakteristiky než data prezentovaná v předchozích částech přehledu, jež se zaměřovala na výzkumníky/výzkumnice. Údaje v podrobnějším rozlišení podle pohlaví jsou navíc k dispozici jen v hodnotách průměru (nikoli také ve středních hodnotách).

Graf 16: Vědečtí a odborní duševní pracovníci a pracovnice podle dosaženého vzdělání v roce 2008 (HC)

Bezmála 40 % osob zařazených do zaměstnanecké skupiny vědeckých a odborných duševních pracovníků/nic nemá vysokoškolské vzdělání. Většina z nich má středoškolské vzdělání s maturitou (31,2 %), 5,3 % absolvovalo vyšší odborné nebo bakalářské vzdělání, 1 % má střední školu bez maturity a méně než procento osob dosáhlo pouze základního vzdělání. U 3,3 % nebylo vzdělání zjištěno.

V zaměstnanecké skupině vědeckých a odborných duševních pracovníků/pracovnic dosahují ženy pouze 70 % mzdy svých kolegů.

Celkově je to o 4 procentní body méně, než kolik činí celkový průměr v populaci pracujících osob v ČR.

Zdroj: ČSÚ 2009.

Tab. 24: Průměrné hrubé mzdy v zaměstnanecké skupině vědecktí a odborní duševní pracovníci/ce podle dosaženého vzdělání a mzdový rozdíl (GPG, v %) v roce 2001, 2007 a 2008 (v HC)

	2001			2007			2008		
	muži	ženy	GPG	muži	ženy	GPG	muži	ženy	GPG
základní a nedokončené vzdělání	12 872	*	*	21 227	29 801	-40,4	21 030	32 567	-54,9
střední bez maturity	14 725	13 937	5,3	32 042	25 526	20,3	33 201	26 233	21
střední s maturitou	22 635	13 631	39,8	35 891	26 470	26,2	38 712	27 723	28,4
vyšší odborné a bakalářské	18 936	16 102	15	34 468	26 455	23,2	37 374	28 107	24,8
vysokoškolské	27 507	20 298	26,2	43 202	31 731	26,6	46 567	33 469	28,1
neuvedeno	22 771	18 688	17,9	35 067	22 732	35,2	38 198	24 081	37
celkem	25 772	18 247	29,2	40 581	29 066	28,4	43 708	30 588	30

ČSÚ 2002, 2008, 2009.

Průměrná mzda vysokoškolsky vzdělaných vědců v roce 2008 dosáhla přibližně 46 500, průměrná mzda vědkyň byla cca jen 33 500 korun. Mzdový rozdíl je v této vzdělanostní skupině nejvyšší – dosáhl 28,1 %. Ve srovnání s údaji z roku 2007 (26,6 %) a 2001 (26,2 %) se zdá, že **se mzdový rozdíl mezi vysokoškolsky vzdělanými ženami a muži v této zaměstnanecké skupině zvyšuje**. Druhý nejvyšší mzdový rozdíl v neprospěch žen byl zaznamenán v druhé nejpočetnější vzdělanostní skupině, u osob s maturitou. **Značný mzdový rozdíl v neprospěch mužů ukazují data v nejnižší zaměstnanecké skupině**, zde dostávaly v roce 2008 naopak vyšší mzdy ženy, a to o víc než o polovinu. Tato skupina však zahrnovala měření pouhých 26 osob (tj. 0,01 osob v celé zaměstnanecké skupině).

Jak bylo řečeno výše, současné statistiky se buď nezaměřují přímo na vědce a vědkyně (neboť klasifikace podle zaměstnání zahrnuje širší skupinu osob a naopak vylučuje osoby na vedoucích pozicích, které zařazuje do zaměstnanecké skupiny osob „Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci“), nebo údaje o mzdách nejsou dostupné v rozlišení na pohlaví. Z toho, co je k dispozici, vyplývá, že **průměrné mzdové rozdíly mezi vědkyněmi a vědci existují a že jsou přinejmenším pro skupinu vědeckých a duševních pracovníků vyšší, než je celorepublikový průměr**.

Tyto rozdíly jsou dané jednak výše popsanou vertikální segregací, kdy se vědkyně jen málo dostávají do vyšších kvalifikačních skupin a neobsazují často vedoucí pozice – jak mezi řešiteli grantů a vědeckých týmů –, tak ve vědě a vědní politice celkově. Důvodem těchto disproporcí je také horizontální segregace, jejíž finanční dopady ukáže následující kapitola. V neposlední řadě může být důvodem přerušení nebo zpomalení vědecké dráhy žen v souvislosti s jejich společenskou úlohou primárních pečovatelek, ale také diskriminační praktiky spojené s podceňováním pracovního přínosu žen.

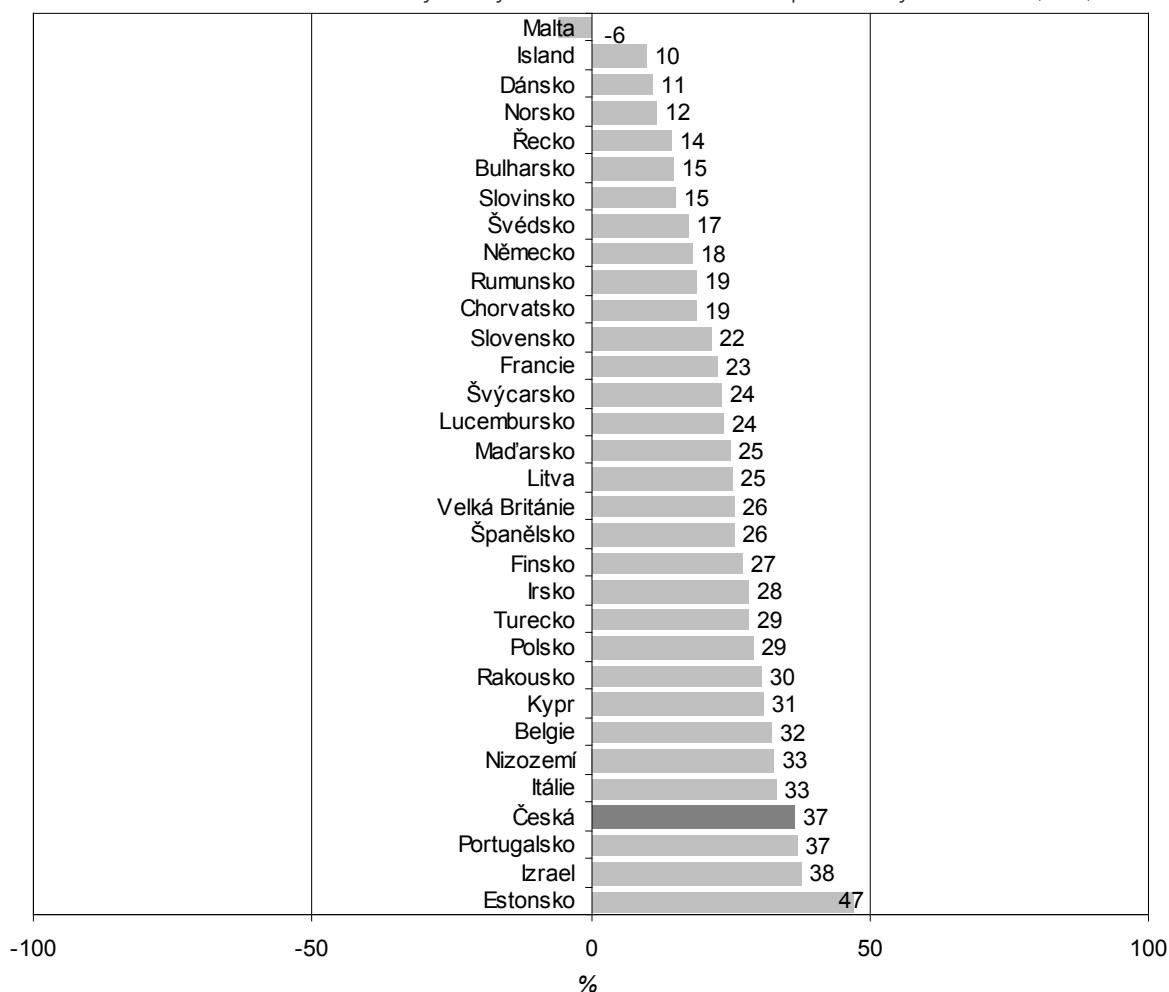
V roce 2007 vznikla mezinárodní studie *Study on the Remuneration of Researches in the Public and Private Commercial Sectors*,²⁹ která zjišťovala mzdy vědců a vědkyň v EU 25 a přidružených zemích. Dotazníkové šetření, z něhož studie vychází, proběhlo od května 2006 do března 2007 a zaměřovalo se na rozdíly mezi mzdami vědců/vědkyň v jednotlivých zemích, mezi vědci/vědkyněmi v různých fázích vědecké dráhy, sledovalo rozdíly ve mzdách podle vědních oborů a zjišťovalo také mzdy dalších profesí v každé zemi, aby je porovnávalo s těmi, které mají vědci/vědkyně.

Česká republika obsadila z hlediska mzdových rozdílů mezi vědci a vědkyněmi až 29. pozici v pořadí před posledními Portugalskem, Izraelem a Estonskem. Zjištěný mzdový rozdíl dosáhl 37 % v neprospěch českých vědkyň. Údaj je tedy značně vyšší než ten, který vychází ze šetření ČSÚ.

Studie také ukazuje, že se mzdové rozdíly mezi českými vědci a vědkyněmi s rostoucí senioritou snižují, nicméně intenzita „dohánění“ mezd vědců se spolu s dobou délky vědecké praxe zpomaluje. Jestliže tedy v období počátků vědecké profese (0–4 roky) dosahuje mzdový rozdíl mezi vědci a vědkyněmi 30,3 %, po 5–7 letech činí 28,1 %, po 8–10 letech 26,9 %, po 11–15 letech nabývá hodnoty 26,1 % a po 15. roku vědecké dráhy se dostává na úroveň 25,6 %.

29 EC. 2007. *Study on the Remuneration of Researches in the Public and Private Commercial Sectors. Service Contract REM 01. Final Report*. Luxembourg: EC.

Graf 17: Mzdové rozdíly vědkyň a vědců v zemích EU a přidružených státech (v %) ³⁰

Zdroj: EC 2007.

Indikátor hrnce medu: finanční ztráty jako důsledek horizontální segregace

Indikátor hrnce medu (honeypot indicator) ukazuje míru finančního znevýhodnění vědkyň z pohledu horizontální segregace, tzn. různé míry zastoupení výzkumníc v sektorech a vědních oblastech (Tenglerová 2008). Indikátor dává do souvislosti podíly výzkumníc v sektorech, resp. vědních oblastech, a výdaje na tyto sektory, resp. oblasti. Vyjadřuje poměr mezi skutečnými a očekávanými výdaji pro ženy. Očekávané výdaje jsou finance, které by připadly ženám v případě jejich rovnoměrného zastoupení v sektorech, resp. vědních oblastech.

Indikátor hrnce medu vyjadřuje následující vzorec:

$$H = \frac{\{ [(O \times O_i)] - E \times E_p \} \times 100}{E \times E_p},$$

kde

- H = indikátor hrnce medu;
- E = celkové výdaje;
- E_p = celkové procento výzkumníc;
- O = celkové výdaje v každém sektoru, resp. vědní oblasti;
- O_i = procento žen v každém sektoru, resp. vědní oblasti.

³⁰ Hodnoty vycházejí z průměrných ročních platů vědců a vědkyň, kteří věnují výzkumné činnosti víc než 50 % svých úvazků. Data pro Lotyšsko zdroj neudával.

Tab. 25: Výdaje na výzkum, vývoj a inovace a zastoupení výzkumníků podle sektorů v roce 2001, 2007 a 2008

	2001			2007			2008		
	celkem	%	% žen	celkem	%	% žen	celkem	%	% žen
podnikatelský sektor	17 052	60,1	16,3	34648	63,8	14,6	33486	61,9	14,5
vládní sektor	6 714	23,7	32,1	10278	18,9	37,3	11325	20,9	36,4
sektor vyššího a vysokého školství	4 437	15,7	31,7	9158	16,9	31,9	9090	16,8	32,3
neziskový sektor	134	0,5	10,1	199	0,4	34,9	208	0,4	30
celkem	28 337	100	25,7	54 283	100	25,4	54 108	100	25,4

ČSÚ 2002, 2008, 2009.

Největší objem finančních prostředků, které plynou do výzkumu, vývoje a inovací, směřuje do podnikatelského sektoru. Od roku 2001 jde každoročně přinejmenším o 60 % všech prostředků. Kolem 20 % financí získává vládní sektor a zhruba 17 % sektor vyššího a vysokého školství.

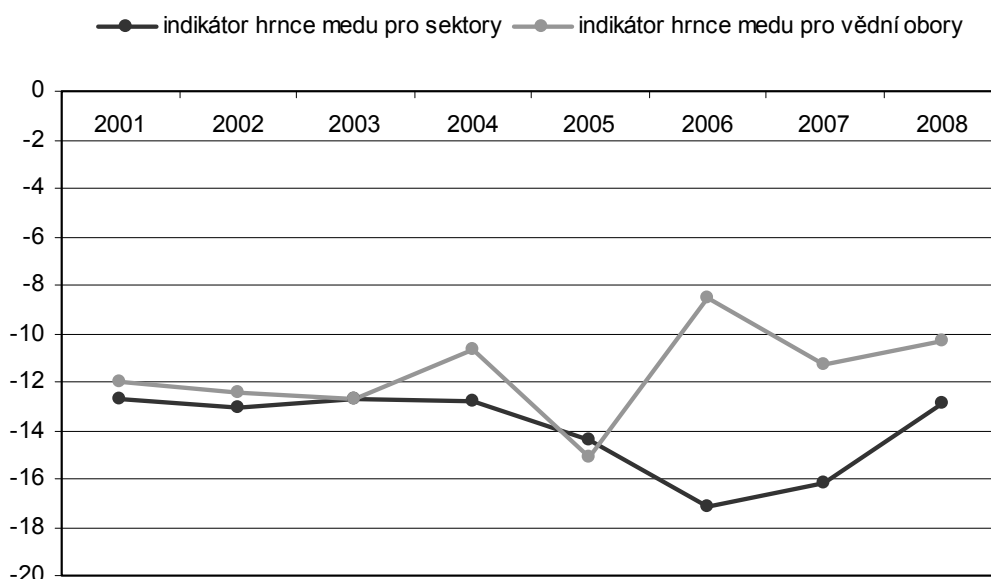
Tab. 26: Výdaje na výzkum, vývoj a inovace a zastoupení výzkumníků podle vědních oblastí v roce 2001, 2007 a 2008

	2001			2007			2008		
	celkem	%	% žen	celkem	%	% žen	celkem	%	% žen
přírodní vědy	6 551	23,1	27,4	13 755	25,3	27,2	12 788	23,6	27,9
technické vědy	17 037	60,1	15,1	31 022	57,1	13,9	31 368	58	13,8
lékařské vědy	1 789	6,3	44,2	4 303	7,9	48,2	4 343	8	48,9
zemědělské vědy	1 399	4,9	42,5	1 988	3,7	39,4	2 014	3,7	41,5
sociální vědy	566	2	37,1	1 781	3,3	41,9	2 033	3,8	42,4
humanitní vědy	995	3,5	45,3	1 434	2,6	41,4	1 563	2,9	39,3
celkem	28 337	100	25,7	54 283	100	25,4	54 108	100	25,4

ČSÚ 2002, 2008, 2009.

Z hlediska vědních oblastí jsou to technické vědy, které mají k dispozici nejvýznamnější část finančních prostředků, v roce 2008 to bylo 58 %. Následují je přírodní vědy s podílem 23,6 %. Lékařské vědy získávají 8 %, na ostatní vědní oblasti bylo v roce 2008 vyčleněno 3–4 % zdrojů. Nejlépe financované oblasti (technické a přírodní vědy) stejně jako sektory provádění výzkumné činnosti (podnikatelský sektor) jsou zároveň oblastmi s vůbec nejnižším zastoupením žen.

Graf 18: Indikátory hrnce medu v sektorech provádění výzkumné činnosti a vědních oblastech

Zdroj: ČSÚ 2002, 2004, 2006, 2008, 2009.

Indikátory hrnce medu ukazují, že prostředky alokované na jednotlivé vědní oblasti a sektory provádění výzkumné činnosti byly v roce 2008 rozděleny o něco méně disproportčně než v předchozích letech. Zatímco podíl výzkumnic se v jednotlivých oborech a oblastech nijak závažně nemění – respektive dokonce v technických vědách a podnikatelském sektoru mírně klesá –, v roce 2008 došlo ve srovnání s rokem 2007 k mírnému snížení výdajů na přírodní vědy (nepatrně přitom získaly obory, kde je zastoupení výzkumnic vyšší) a také do podnikatelského sektoru směřoval menší obnos peněz, jež částečně přibyly ve vládním sektoru.

Celková hodnota obou indikátorů je ale velmi vysoká. Výsledky, které překračují hodnoty + - 10 %, představují podle expertek a expertů Evropské komise významné zvýhodnění či znevýhodnění žen.³¹ Přitom pro rok 2008 udává indikátor hrnce medu pro sektory hodnotu -12,9 % a pro vědní obory je to -10,3 %. Znamená to, že znevýhodnění výzkumnic je o něco vyšší v rozlišení na sektory provádění výzkumné činnosti, v obou případech jsou však ztráty pro ženy značné.

Tab. 27: Indikátor hrnce medu pro sektory a vědní obory v letech 2001–2008 (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	medián 2001- 2008	průměr 2001- 2008
indikátor hrnce medu pro sektory	-12,7	-13,1	-12,7	-12,8	-14,4	-17,2	-16,2	-12,9	-13	-14
indikátor hrnce medu pro vědní obory	-12	-12,4	-12,7	-10,7	-15,1	-8,5	-11,3	-10,3	-11,7	-11,6

Zdroj: ČSÚ 2002, 2004, 2006, 2008, 2009.

Tato kapitola ukázala, že rozdíly mezi finančními prostředky, které získávají ženy, jsou podstatně nižší než ty, s nimiž disponují jejich kolegové. Dostupná data naznačují, že **podíl řešitelů standardních grantových projektů GA ČR je vždy podstatně nižší, než je průměrný podíl výzkumnic v jednotlivých vědních oborech.** Pokud však výzkumnice grant získají, pak jsou jim přiděleny prostředky ve stejné výši jako v případě projektů vedených muži. **Výzkumnice s vysokoškolským vzděláním dosahují jen 71,9 % mzdy svých kolegů a tento rozdíl se, jak naznačují data, zvyšuje.** Podle studie, která srovnávala mzdy mezi státy EU a přidruženými státy, patří v tomto ohledu ČR jedno z posledních míst, konkrétně 29. pozice z 32. **Patříme tedy suverénně mezi země, kde je mzdový rozdíl mezi vědkyněmi a vědci nejvyšší.**

O tom, že vědkyně přicházejí o značné finanční prostředky, svědčí také hodnoty indikátorů hrnce medu: jak v případě sektorů provádění výzkumné činnosti, tak v případě vědních oborů převyšují hranici 10 %, jež představuje významné znevýhodnění žen, tedy to, které je způsobeno vyšší koncentrací žen v oblastech, kam jdou menší objemy veřejných prostředků. Uvedené disproporce jsou závažné, stejně jako zjištění, že většina výzkumných institucí a státních orgánů vědních politik nezveřejňuje statistiky, které by situaci sledovaly.

SHRNUTÍ

Statistiky ukazují, jak se projevuje genderová kultura v oblasti výzkumu, vývoje a inovací. Postavení žen a mužů je důsledkem působení různých forem fungování a provozu vědy a uspořádání jednotlivých disciplín. Data v tomto přehledu především ukazují, že **ČR patří mezi evropské země, které mají vůbec nejnižší zastoupení žen ve výzkumu.** Neustálý nárůst podílu studujících žen a absolventek se nijak nepromítá do celkové situace ve vědě: posledních osm let se zastoupení žen mezi výzkumníky nijak nezměnilo.

Značný vliv na to má jev zvaný horizontální segregace. Vědkyně se koncentrují převážně v lékařských, sociálních, humanitních a zemědělských vědách, naopak v technických a přírodních vědách, kde pracují téměř tři čtvrtiny všech vědců v ČR, je jejich podíl velmi nízký. Podobná situace je v podnikatelském sektoru.

Data ukazují, že pokud vůbec ženy nastoupí na studium v přírodních a technických vědách, pokračují pak ve stejné míře také ve studiu doktorského studia. Na pozici výzkumnice ale nepokračují. Naopak v ostatních vědách představuje nástup na doktorské studium výrazný milník, neboť podíl žen v doktorském studiu je přibližně stejný jako podíl vědkyň v daném oboru.

31 EC. 2004. *Subject: Explanation of the Honey-pot Indicator - Discussion at the 7th Meeting of the Statistical Correspondents of the Helsinki Group on Women and Science.*

Z hlediska kvalifikačního postupu výzkumnic lze v ČR najít celkem dva modely. Celkově nízký podíl výzkumnic na všech úrovních kvalifikační dráhy je vyrovnán relativně snazší průchodností směrem k nejvyšším pozicím (i šancí získat např. grant) v technických a přírodních vědách. Naopak vyšší zastoupení žen než mužů je v nižších kvalifikačních stupních a o poznání razantnější úbytek je v zastoupení žen směrem k získání titulu docentky a profesorky v lékařských, zemědělských, sociálních a humanitních vědách. V každém z oborů nastává nejvyšší úbytek mezi jednotlivými stupni kvalifikace v jiné fázi. V humanitních a sociálních vědách při přechodu od docentek k profesorkám, v technických vědách mezi doktorkami a docentkami, atd.

V české vědě panuje také vysoká míra vertikální segregace: na rozhodování o chodu vědy a směřování vědních politik se podílí jen minimální počet žen. Oblast rozhodování ovládají z 80–90% muži. Vertikální i horizontální segregace pak mají silný vliv na to, jaké finanční prostředky získávají výzkumnice a jaké výzkumníci. Indikátor hrnce medu, který udává procentní rozdíl mezi finančními prostředky, jež směřují do jednotlivých oborů a sektorů výzkumné činnosti, při ideálním vyrovnaném zastoupení žen a mužů a ve skutečnosti, ukazuje silné znevýhodnění žen. Také mzdové rozdíly mezi vědci a vědkyněmi, které dosahují 28,1 %, hovoří samy za sebe.

Dostupná data ukazují, že bez intervence a „přirozeným vývojem“ ke změně v české vědě nedojde. Je proto třeba zkoumat překážky, které ženám brání procházet jednotlivými kariérními stupni, a podporovat vstup studentek do technických a přírodovědných oborů a zavádět opatření, která stávající situaci ve vědě zlepšují. Přehled několika málo aktivit, které se těmto problémům věnují, poskytne následující kapitola.

AKTIVITY NA POLI GENDEROVÉ ROVNOSTI VE VĚDĚ V ROCE 2009

V roce 2009 se octly **vědní politiky** ČR v centru pozornosti médií, odborné i široké veřejnosti. V platnost vstoupila *Reforma výzkumu, vývoje a inovací* a začalo se s dalšími přípravami reformy terciárního vzdělávání. Kolem těchto událostí se rozpoutaly diskuse zpochybňující legitimitu směřování obou politických strategií, (někteří) vědci a vědkyně vyšli do ulic, aby demonstrativně projevíli svůj nesouhlas s jednáním nejvýznamnějšího orgánu české vědní politiky, Rady pro výzkum, vývoj a inovace.

Přestože se zde zjednodušeně vytvořily dva proti sobě stojící tábory: ten, který reformu/reformy obhajoval, a ten, který ji/je kritizoval, obě strany měly jedno společné. Debaty a diskuse, které v této souvislosti proběhly, **téma genderové rovnosti zcela opomenuly**. V tomto ohledu se tak rok 2009 od situace v předchozím, podstatně poklidnějším roce, nijak nelišil.

Na úrovni jednotlivých institucí, skupin a jedinců se však opět podařilo uskutečnit některé projekty či aktivity, které si kladly za cíl podpořit genderovou rovnost ve vědě nebo prostě zlepšit postavení vědkyň. Prostřednictvím operačních programů si ČVUT zažádala o prostředky na rekonstrukci a první rok provozu **univerzitní školky**,³² Univerzita Karlova získala dotaci na projekt Program podpory rodičů-akademiků³³ a Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické začala provozovat dětský koutek.³⁴ Založení vlastní školky nebo dětského koutku zvažuje celá řada institucí, většinou však chybí finanční prostředky a motivace osob v rozhodovacích pozicích, které by tyto projekty podpořily. Většina ze školek proto zůstává nerealizovaných. Vznik školek a dětských koutků je v drtivé většině případů zásluhou dobrovolné práce jednotlivců/jednotlivkyň a jejich spolupracovníků/spolupracovnic, nikoli rozhodnutí a cílenou aktivitou vedení institucí.

V roce 2009 byly na českých vysokých školách a univerzitách uskutečněny dva **výzkumy**, které se zabývaly výskytem a chápáním **sexuálního obtěžování**. Oba výzkumy ukázaly, že výskyt sexuálního obtěžování na vysokých školách není nijak výjimečný. Výstupem prvního výzkumu, který provedla katedra genderových studií FHS UK, je příručka pro vedení vysokých škol *Sexuální obtěžování na vysokých školách: proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat* a příručka pro studující *Co se sexuálním obtěžováním a jak se mu bránit*. Výstupem druhého výzkumu je výzkumná zpráva *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí*, která obsahuje výsledky kvalitativní i kvantitativní analýzy daného jevu.³⁵

V roce 2009 byl ukončen projekt „Gender up“ na Přírodovědecké fakultě Palackého univerzity v Olomouci,³⁶ který se zaměřil na **situaci žen v přírodovědných oborech** a možnosti, jak zlepšit jejich postavení. Projekt byl uzavřen konferencí Vědeckovýzkumná kariéra v přírodních vědách: porovnání šancí mužů a žen, která se konala 3. prosince 2009 v Olomouci. Další **konference** zaměřené na ženy ve vědě proběhly v Ústí nad Labem; **Žena – tvůrčí osobnost 21. století**, která se konala v rámci mezinárodního filmového festivalu Femina Film. Konference měla dvě sekce: Žena ve světě vědy a Žena ve světě byznysu a proběhla 6. 11. 2009.

V souvislosti s českým předsednictvím EU a výročím 10 let zájmu EU o oblast genderové rovnosti ve vědě se v Praze 14. a 15. 5. 2009 uskutečnila **konference Changing research landscapes to make the most of human potential**. Cílem události bylo představit a reflektovat dosavadní aktivity EU na poli prosazování genderové rovnosti ve vědě. V rámci konference, které se zúčastnil evropský komisař Janez Potočnik a ministryně školství, mládeže a tělovýchovy Miroslava Kopicová, byla předána první **Cena Milady Paulové**. Cenu zřídilo v roce 2009 MŠMT a je určena významným vědeckým osobnostem za přínos rozvoji oboru, včetně pedagogické činnosti, vedení diplomových a disertačních prací, ale také za spolupráci s občanskými organizacemi nebo průmyslovou sférou. Cena je určena vědkyním, které se angažují v akademické, občanské nebo soukromé sféře. V každém roce by měla být udělena v jiné oblasti. V roce 2009 zvítězila v oblasti ekologie a udržitelného rozvoje profesorka Milena Rychnovská.

V neposlední řadě vyšla kniha Charlotty Kernerové *Lise Meitnerová. Životní příběh atomové fyzikky* u nakladatelství Academia.

V roce 2009 dále pokračoval projekt Národní kontaktní centrum – ženy a věda Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., financovaný z programu MŠMT EUPRO. V roce 2009 uspořádalo Národní kontaktní centrum – ženy a věda **semináře** Vědní politiky a věda v akci v Senátu ČR pod záštitou senátorky Aleny Gajdůškové, kde se kromě jiného tematizovaly genderové aspekty vědecké profese, a také seminář na ČVUT k tématu genderové rovnosti ve vědě.

32 <http://vicata.cvut.cz/>.

33 <http://www.ff.cuni.cz/FF-8044.html>.

34 <http://nf.vse.cz/evropsky-socialni-fond/detsky-koutek/>.

35 více viz Příloha.

36 <http://projekt-gender.upol.cz/index.htm>.

V rámci Týdne vědy a techniky AV ČR proběhla **výstava** k Ceně Milady Paulové, která prezentovala nominované vědkyně včetně laureátky. Byl **zahájen projekt rozhovorů s akademickými páry** a uskutečnil se **pilotní mentoringový program** pro studentky středních škol. Členky Národního kontaktního centra – ženy a věda také publikovaly měsíčník **newsLetter**, v němž informují o kulturně-historických souvislostech postavení žen ve vědě, představují významné ženy, které podobu vědy v historii pomáhaly utvářet, informují o dění ve světě vědy a výzkumu, o připravovaných akcích, konferencích a grantových a stipendijních nabídkách.³⁷

Všem uskutečněným aktivitám – s výjimkou konference u příležitosti předsednictví a založení Ceny Milady Paulové – je společný aktivismus zdola a (zatím) relativně omezený nebo lokální dosah. Nejvyšší úroveň vědních politik se nedotýkala žádná z uvedených událostí, a lze je tak zařadit mezi tzv. měkká opatření, jejichž cílem je převážně zvýšit informovanost, zviditelnit a diskutovat téma genderové rovnosti, případně si lokálně vypomoci v případě služeb péče o děti. Ani těchto iniciativ však není mnoho. Opatření, která by se zaměřila na strukturální změny genderové kultury ve vědě, zatím chybí stejně jako motivace nejvýznamnějších státních a výzkumných institucí.

37 Další aktivity a podrobnosti o nich ve výroční zprávě z roku 2009. Dostupné z http://www.cec-wys.org/prilohy/2f7579cbdd/08007_4.1.1._2009.pdf.

POLITIKY NEČINNOSTI: GENDEROVÁ ROVNOST VE VĚDĚ JAKO POLITICKÉ TÉMA³⁸

Požadavek začlenit genderovou perspektivu do všech politik státu není nový. ČR začala otázky spojené s genderovou rovností a genderovým mainstreamingem řešit v souvislosti s plánovaným vstupem do Evropské unie již zhruba před deseti lety. Mezinárodní závazky ČR k prosazování nediskriminace na základě genderu jsou ještě podstatně staršího data. To ovšem neznamená, že jsou texty těchto smluv prakticky naplňovány. Právě oblast českých vědních politik zůstává genderovou perspektivou zcela nedotčena (Smetáčková, Linková 2004; Smetáčková, Linková 2006, Linková, Tenglerová 2008, Tenglerová 2008; Lorenz-Meyer 2009).

MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY ČR K PROSAZOVÁNÍ NEDISKRIMINACE A GENDEROVÉ ROVNOSTI

Vláda ČR je k prosazování nediskriminace a rovného zastoupení žen a mužů vázána na mezinárodní úrovni zejména prostřednictvím přistoupení k *Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen* (OSN 1979) a *Pekingské akční platformě* (OSN 1995). Dalšími relevantními dokumenty v tomto kontextu jsou *Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006–2010* (EC 2006) a *Usnesení Evropského parlamentu o ženách ve vědě* (EP 2008). Tyto dokumenty zdůrazňují, že **přetrvávající nízké zastoupení žen ve společensky strategických vedoucích pozicích institucí je nežádoucí a představuje výrazný demokratický deficit, který by měly vlády řešit aktivními kroky.** V širším ohledu zde nepochybně lze aplikovat také *Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod* (RE 1950/1992) nebo *Všeobecnou deklaraci lidských práv* (OSN 1958).

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW) byla přijata v roce 1979 Valným shromážděním OSN a je často považována za mezinárodní deklaraci ženských práv. Diskriminaci žen definuje jako: „[...] jakékoliv rozdíly, vyloučení a omezení založená na pohlaví, jejichž následkem nebo účelem je oslabení nebo porušení uznání, radosti nebo uplatnění žen, a to bez ohledu na jejich rodinný status.“ (OSN 1979: nestránkováno). CEDAW také vymezuje oblasti, v nichž by se státy měly snažit zjednat nápravu. Jedná se především o implementaci principu nediskriminace ve veřejných politikách a legislativě, dále zajištění participace žen na formulování vládních politik nebo na vykonávání veřejných a rozhodovacích funkcí.

„Rovné zastoupení žen v rozhodovacích pozicích není jen jasným požadavkem spravedlnosti nebo demokracie, mělo by také být chápáno jako nezbytná podmínka pro to, aby byly zohledněny zájmy žen. Ženy v politice a v rozhodovacích pozicích ve vládách a legislativních orgánech přispívají k redefinování politických priorit, přinášejí do politické agendy nová témata, které se obrací k specificky ženským zájmům, hodnotám a zkušenostem a poskytují nové perspektivy na mainstreamovou politiku.“ (OSN 1995).

ČR je tak podepsána pod deklarací, jež jasně artikuluje, že je třeba zohledňovat zájmy žen nejen na úrovni politiky, což se – jak ukázal statistický přehled – neděje v Radě pro výzkum, vývoj a inovace, jejich poradních orgánech, ale ani v jedné z grantových agentur, které v ČR působí, ani na rovině výzkumu samotného, který je financován z daní českých občanek a občanů.

ČR je také signatářkou **Pekingské akční platformy**, která byla přijata na 4. světové konferenci o ženách v září 1995. Platforma vymezuje 12 „kriticky znepokojivých oblastí“, v nichž existují překážky, které brání zlepšování postavení žen. Jedná se například o témata jako je chudoba, přístup ke vzdělání, zdraví či násilí (OSN 1995). S ohledem na prosazování genderové rovnosti ve vědě zmiňuje *Platforma* především dvě roviny: 1) rovinu trhu práce, resp. přístupu do zaměstnání, přístupu ke zdrojům a eliminaci zaměstnanecké segregace a 2) rovinu přístupu do mocenských a rozhodovacích pozic. Nízké zastoupení žen v těchto oblastech podle *Platformy* reflektuje strukturální a postojové bariéry, vůči nimž je třeba postupovat i pomocí pozitivních opatření.

Evropská unie pravidelně publikuje vlastní strategii genderové rovnosti, a to obvykle na období 5 let. Apeluje v ní na členské státy, aby se zasadily především o podporu rovné účasti žen a mužů na rozhodovacím procesu. Dále v této souvislosti konstatuje, že:

„[t]rvale nedostatečné zastoupení žen v rozhodování představuje demokratický deficit. [...] Účast žen ve vědě a technice může přispět ke zvýšení inovací, kvality a konkurenceschopnosti vědeckého a průmyslového výzkumu a je třeba ji podporovat. Aby bylo dosaženo cíleného 25% zastoupení žen na vedoucích místech ve výzkumu v rámci veřejného sektoru, je třeba provádět příslušné politiky a monitorovat pokrok.“ (EC 2006: 6).

38 Tento text vychází z autorčiny diplomové práce *Politiky nečinnosti: problém genderové rovnosti v české vědní politice* obhájené 21. 6. 2010 na katedře veřejné a sociální politiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Nová **Strategie pro rovnost žen a mužů (2010–2015)** (EC 2010) zdůrazňuje právě výzkum a vývoj jako oblast, kde se stále vyskytují zásadní nerovnosti. Vedle provádění genderového mainstreamingu ve všech politických dokumentech klade důraz na potřebu zajistit rovné odměňování a dosáhnout přinejmenším 25% zastoupení žen v rozhodovacích orgánech výzkumu a vývoje. V obou oblastech přitom – jak ukázal statistický přehled – ČR ve vysoké míře selhává.

Mnohem odvážnější je ve svých požadavcích **usnesení Evropského parlamentu ze dne 21. května 2008 o ženách a vědě**, které kritizuje absenci žen v účasti na rozhodování v oblasti výzkumu a vývoje a „vyzývá mimo jiné členské státy, aby se zavázaly zajistit rovnováhu z hlediska pohlaví ve skupinách hodnotitelů, výběrových i dalších komisích a při jmenování do panelů a výborů s nezávazným cílem, aby nejméně 40 % tvořily ženy a nejméně 40 % muži.“ (EP 2008).

Autoři a autorky dokumentu kritizují nízkou účast žen v orgánech s rozhodovací pravomocí v institucích výzkumu a vývoje. Upozorňují, že ačkoli ženy v EU představují více než 50 % studujících a získávají 43 % doktorských titulů, mají podstatně menší vliv na rozhodování. V usnesení se dále konstatuje:

„Vzhledem k tomu, že ze zprávy Komise nazvané ‚Mapping the Maze: Getting More Women to the Top in Research‘ vyplývá, že ačkoliv jsou transparentní a spravedlivé postupy pro hodnocení a kariérní postup nezbytnými nástroji, samy o sobě nedostačují. **Pro dosažení větší rovnováhy v zastoupení žen a mužů při rozhodování v oblasti výzkumu je zapotřebí změna kultury.**“ (EP 2008). **Parlament proto** „vyzývá členské státy, aby analyzovaly faktory, které odrazují ženy od výkonu nejvyšších pozic a aby navrhly vhodná řešení. Dále také **vyzývá Komisi a členské státy, aby se** zasadily o průhlednější postupy přijímání do zaměstnání a **zavázaly se zajistit rovnováhu z hlediska pohlaví ve skupinách hodnotitelů, výběrových i dalších komisích a při jmenování do panelů a výborů s nezávazným cílem, aby nejméně 40 % tvořily ženy a nejméně 40 % muži.**“ (EP 2008).

Usnesení také kritizuje cíl EU týkající se 25 % zastoupení žen na vedoucích pozicích ve výzkumu ve veřejném sektoru jako neambiciózní a nedostatečný a připomíná Komisi a členským státům, že pojem rovnoměrné zastoupení mužů a žen znamená alespoň 40 % zastoupení žen, resp. mužů.

VNITROSTÁTNÍ ZÁVAZKY K PROSAZOVÁNÍ NEDISKRIMINACE A GENDEROVÉ ROVNOSTI

Strategii genderového mainstreamingu uznala česká vláda jako legitimní nástroj pro výkon politiky rovných příležitostí mužů a žen v ČR a její aplikaci zařadila poprvé mezi prioritní úkoly v této oblasti, a sice **usnesením číslo 456 z 9. května 2001** (ÚV 2001a). Prostřednictvím národního akčního plánu **Priority a postupy vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže** (Priority) se k uplatňování strategie genderového mainstreamingu hlásí dodnes:

„K dosažení předpokladů demokratické správy věcí je nutné uplatňovat strategii zahrnující takové analytické a rozhodovací postupy, které **ve všech fázích strategických, koncepčních, vyhodnocovacích a rozhodovacích procesů zohledňují politiku rovných příležitostí pro ženy a muže.**“ (ÚV 2009:13).

V roce 2009 byl tento úkol zařazen v rámci *Priority* jako šestý z celkem 31 strategických úkolů. Členové a členky vlády jsou tak odpovědní za to, že budou „[p]odřízovat koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy ve všech fázích jejich přípravy a provádění hledisku rovných příležitostí žen a mužů.“ (ÚV 2009: 2). Žádné z ministerstev přitom genderový mainstreaming ve svých vědních politikách neuplatňuje. Není výjimkou, že na otázku, jakým způsobem implementují ministerstva do vědních politik genderovou perspektivu, odpovědní úředníci odpoví: „No, to mi řekněte vy, jak bychom to měli uplatňovat.“ (Rozhovor se zaměstnancem Ministerstva obrany 2009).

Dalším závazným dokumentem je **Jednací řád vlády**, který výslovně v článku IV, odst. 7, písmeno C) zmiňuje, že **každý materiál pro schůzi vlády musí vždy obsahovat**

„**zhodnocení současného stavu a dopadů navrhovaného řešení ve vztahu k rovnosti mužů a žen**, týká-li se navrhované řešení postavení fyzických osob; zhodnocení musí obsahovat vysvětlení příčin případných rozdílů, očekávaných dopadů nebo očekávaného vývoje, s využitím statistických nebo jiných údajů členěných na muže a ženy, jsou-li tyto údaje k dispozici.“ (ÚV 1998/2007: nestránkováno).

Jednací řád vlády je však podle informací jednoho ze zaměstnanců sekretariátu Rady pro výzkum, vývoj a inovace obcházen: „[T]akových noticetek je tam více a většina z nich, obávám se, je často brána formálně, nikoliv ze zlé vůle, ale prostě proto, že ti, kdo tyto materiály zpracovávají, si nedovedou představit, jak by se jich to mohlo týkat. [J]o,

tam k této deklaraci chybí praktický návod nebo praktické vyjádření toho, co to je [...] (Rozhovor se zaměstnancem Rady pro výzkum, vývoj a inovace 2009). Vzdělávání úředníků státní a veřejné správy v otázkách genderové rovnosti je přitom součástí *Priorit* od jejich vzniku a výše uvedené výroky dokládají, že strategie selhává také zde.

Česká vláda a státní správa, která má výzkum a vývoj v kompetenci, jsou přitom opakovaně kritizovány za nedostatečnou pozornost vůči genderové rovnosti a nulovou implementaci genderového mainstreamingu ve vědních politikách (Linková, Smetáčková 2004; Linková, Smetáčková 2006; Tenglerová 2007; Linková, Tenglerová 2008; Tenglerová 2008). Autorky z neziskového a akademického prostředí upozorňují především na neplnění úkolů a závazků, k nimž se vláda sama zavázala. „Výzkum a vývoj jsou vnímány pouze jako nástroj, který může přispět k odhalování a měření nerovnosti v různých oblastech lidského snažení, oblast sama o sobě ovšem na vládní úrovni jako problematická vnímána není.“ (Smetáčková, Linková 2004: 98).

Pokud se téma – i když zcela výjimečně – v dokumentech vědních politik dříve objevovalo, v současnosti, resp. v aktuálních vědních politikách, chybí úplně (NKC 2009; Lorenz-Meyer 2007). Nejenže tedy genderová rovnost jako téma zcela chybí ve vědních politikách, vědu jako specifickou oblast, kde se nerovnosti reprodukuje, opomíjí i akční plán ČR pro dosazování genderové rovnosti:

„Aktivity státu jsou na poli prosazování genderové rovnosti ve vědě trvale nedostatečné. Genderová rovnost a věda se naprosto mívají již na úrovni strategických dokumentů. Absence genderové dimenze ve vědních politikách je komplementárně doplněna absencí vědy v *Prioritách a postupech vlády při prosazování rovných příležitostí mužů a žen* i rezortních *Prioritách MŠMT* (Linková, Tenglerová 2008: 87).

Existuje tedy celá řada dokumentů, které nařizují implementovat opatření, jež zajistí účast žen na rozhodování (nejen) o politikách, nebo které zavazují vyhodnocovat dopady politik a strategií na životy žen a mužů. Na úrovni vědních politik se však žádný z těchto závazků nijak neprojevuje. V další části tohoto textu se proto zaměřím na to, jak dochází k tomu, že téma genderové ne/rovnosti v české vědní politice chybí a odpovědné státní orgány jsou v této oblasti v podstatě nečinné.

POLITIKY NEČINNOSTI: GENDEROVÁ ROVNOST A ČESKÉ VĚDNÍ POLITIKY

Politikami nečinnosti zde rozumím „[j]ak vědomé, tak nevědomé rozhodnutí nečinit nic.“ (Veselý 2007: 36). Často se totiž stává, že není některý problém shledán být ‚hoden‘ samostatné politiky. „Ještě častější je však to, že veřejná instituce nevyvine žádnou snahu, nebo jen velmi malou, na realizaci určitého záměru, formulovaného například ve formě strategie či koncepce a de facto nečiní nic [...]“ (Veselý 2007: 36). Skutečnou politikou je zde tedy spíše nečinnost samotná.

Řada autorek a autorů, kteří se věnují analýze veřejných politik, ukazuje, že je velmi důležité zkoumat to, co vlády odmítají dělat, a že neaktivita je přinejmenším stejně významná a důležitá jako aktivita (Bacchi 2008 cit. Olsen 1985; Bacchi 2000).

Důvody nečinnosti odpovědných institucí mohou být mnohé. Vzhledem k výše zmíněným výrokům se nabízí nedostatečná vzdělanost odpovědných pracovníků a pracovníků i celkový nezáměr představitelů/představitelky politické moci o problematiku genderové rovnosti. Na problém nečinnosti institucí vědních politik lze také nahlížet z jiné perspektivy, a sice zaměřit se na to, **co pod genderovou rovností (ve vědě) vlastně představitel/představitelky institucí rozumějí** a kde ne/vidí, jaké problémy a co to pro politické uchopení problému jako takového znamená.

Australská sociální vědkyně Carrol Lee Bacchi ve svých pracích (2000, 2008) upozorňuje, že způsob, jakým je politický problém pojímán různými představiteli/představitelkami zájmových skupin, určuje také konkrétní řešení, která ne/Jsou k dispozici. Záleží pak na síle jednotlivých aktérů, jaké pojetí problému (a tudíž i řešení) se prosadí. Perspektiva zaměřená na pojetí problému v promluvách osob v rozhodovacích pozicích výzkumu, vývoje a inovací tak může odhalit perspektivy, které zůstávají stranou, a umožní zaměřit pozornost na to, jací aktéři mají z hlediska vnímání problému odpovědnost problém řešit, co nebo kdo je příčinou problému a jaké to má důsledky pro osoby či skupiny, jichž se potom dané politiky a politická řešení (či neřešení) týkají.

Následující analýza vychází především z oficiálních vyjádření institucí vědních politik, veřejných vystoupení a veřejnědostupných zdrojů institucionálního charakteru (např. strategické dokumenty vědní politiky). Dále pracuje s celkem 24 rozhovory³⁹ se zástupci/kyněmi institucí, které se podílejí na vědní politice v ČR,⁴⁰ a vychází také z dotazníkových šetření Národního kontaktního centra – ženy a věda⁴⁰ a z komunikace s jednotlivými institucemi.⁴¹

Následující text se zaměří především na otázky: Co je genderová rovnost? (Co je/není v jejím rámci chápáno jako problém, proč a co to znamená). Jaké je řešení problému? (Jaké jsou strategie, jak problém neřešit?), kdo je zodpovědný za problém, jeho ne/řešení. Jakou roli mají ženy/muži v pojetí problému a jeho řešení, v jaké politické oblasti má být problém řešen, jak je s ním zacházeno a jaké se zde konstruují bariéry a strategie neřešení.⁴²

Téma genderové rovnosti se ve vědních politikách neobjevuje prakticky vůbec. Pokud jsou zástupci/kyně institucí nuceni oficiálně mlčet o tématu prolomit a zaujmout nějaký postoj,⁴³ často **genderovou rovnost ve vědě nevnímají jako něco, co je v rozporu s aktuální situací** ve vědě. K tomu, aby odmítli, že v oblasti vědy existují genderové problémy, používají několik strategií. První se týká uznání genderové rovnosti jako hodnoty, aniž by se dále tematizovalo, co to konkrétně znamená. Další strategií je redukce genderové rovnosti na otázku postavení žen ve vědě, resp. nominálního zastoupení vědkyň a rodičovství. Tato pojetí se někdy vzájemně prolínají a doplňují, vždy jim je však společná **tendence** vyhnout se otázkám moci a participace žen na ní, **redukovat komplexitu genderové rovnosti ve vědě, popírat problémový status** současné situace **a odsouvat pozornost mimo oblast výzkumu a vývoje** do oblasti rodiny, osobních preferencí či sociální a rodinné politiky. Taková pojetí v podstatě znemožňují jakoukoli aktivitu, neboť kde není problém, není řešení.

Genderová rovnost jako abstraktní hodnota

Respondenti/respondentky na otevřenou otázku, co si představují pod genderovou rovností ve vědě, reagují nejprve tím, že vyjádří svůj vlastní postoj. Obvykle je genderová rovnost považovaná za základní princip a hodnotu, která je samozřejmostí. Jedním dechem však také zaznívá, že není vhodné, legitimní či nutné pro dosažení rovnosti cokoli podnikat.

Současné uznání hodnoty a odmítnutí aktivit vedoucích k jejímu dosahování ukazuje, že dnešní stav buďto není vnímán jako něco, co je s hodnotou rovnosti v rozporu, anebo je jakákoli aktivita, která by měla za cíl současnou situaci změnit, v rozporu s jinou, podstatně významnější hodnotou, například s volnou soutěží, dikcí zákona.

Rámování otázky genderové rovnosti jako abstraktní hodnoty, která je zaručena prostřednictvím legislativy, vylučuje vnímání otázky genderové rovnosti jako problémové. Tím logicky eliminuje i jakékoli snahy o změnu. I tehdy, panuje-li ve zmínce o současném stavu alespoň částečně nejistota (např. *optimální stav dosud nebyl dosažen*), ve výpovědích je stejně patrná **rezistence vůči jakýmkoli proaktivním opatřením**. Taková opatření by nebyla *moudrá*, jsou *umělá*, *direktivní* a *administrativní*. Podobné argumenty v případech jiných opatření vědních politik (např. přilákání mladých lidí do výzkumu, podpora technických a přírodních věd, podpora spolupráce mezi univerzitami a průmyslovým soukromým výzkumem) nezaznívají. Jaký je ale vlastně rozdíl mezi cílenou podporou žen ve vědě a např. podporou aplikovaného výzkumu? Vždy jde o politické rozhodnutí o tom, že daná oblast je z nějakého důvodu důležitá z hlediska pozitivního vývoje společnosti.

Uznání statusu a hodnoty může být politikou nečinnosti právě proto, že ve svém důsledku umožňuje vyhnout se konkrétnímu tematizování toho, co genderová ne/rovnost ne/znamená. Taková tematizace genderové rovnosti ve vědě neimplikuje žádnou potřebu změny v reálném světě. Razantní odmítnutí jakékoli aktivity na její podporu tuto situaci jen podtrhuje.

39 Relativní výjimkou v tomto ohledu tvoří operační programy výzkumu a vývoje financované ze 75 % EU, jejichž znění schvaluje Brusel a kde se alespoň proklamace (nikoli však průkazné provádění) genderového mainstreamingu vyskytuje.

40 Rozhovory proběhly v rámci diplomové práce autorky od léta 2009 do jara roku 2010, měly formu polostrukturovaného rozhovoru.

41 Šlo především o osoby působící v Radě pro výzkum, vývoj a inovace, na ministerstvech, parlamentních a senátních výborech pro vědu, vedení Akademie věd, odborové organizace a zástupci/kyně vysokých škol.

42 Protože většina respondentů/respondentek vyžadovala autorizaci a/nebo chtěla vystupovat anonymně, byly anonymizovány všechny rozhovory. Pokud nebyla umožněna autorizace, jsou respondenti/ky parafrázovány (text je v kurzívě).

43 Viz dokumenty na internetových stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz>.

Genderová rovnost redukována na ženy ve vědě

Mluví-li respondenti/ky o genderové rovnosti podrobněji, obvykle ji popisují jako *otázku žen ve vědě* (srv. Lorenz-Meyer 2009). Z celé šíře aspektů, které genderová problematika zahrnuje, se tak vytrácí povaha vědy jako instituce, která vznikla v rámci konkrétního společenského nastavení, na jehož udržování se silně podílí. Například požadavky na mobilitu začínajících vědeckých pracovníků/pracovnic, které spadají do období zakládání rodin, nedostatečné financování, které způsobuje nemožnost stěhování celého páru či rodiny, vzácná možnost získat stáž v zahraničí pro oba/obě partner(k)y a přetrvávající dělba práce mezi ženou a mužem, výběr partnera s vědeckou dráhou, který je obvyklý především u vědkyň, nebo věkový rozdíl, který významně ovlivňuje to, že dříve na stáž zamíří partner, to vše jsou do značné míry věci strukturální, které mají však významné individuální dopady. Tyto aspekty však zůstávají netematizované, jako by samotný chod vědy zaručoval tytéž podmínky pro každého.

Zůstávají pouze *ženy ve vědě*, rámec, jenž strhává výlučnou pozornost na ženy a dělá z nich specifickou skupinu. Téma či rámec „muži ve vědě“ přitom neexistuje.⁴⁴ *Ženy ve vědě* jsou konstruovány jako homogenní skupina, na niž je zaměřena pozornost, a v případě problematického statusu otázky žen ve vědě jsou ony ty „problémové“, nikoli například nastavení vědecké kariéry, které odměňuje lineární dráhu a naopak sankcionuje její přerušení.

Mezi dva nejčastější diskurzivní rámce, které aktérky a aktéři ve svých výpovědích používali, patří *nominální zastoupení žen ve vědě* a *spojení otázky žen ve vědě a rodičovství*. Zatímco v případě prvního nemusí být nerovné či nevyrovnané zastoupení žen na různých pozicích vnímáno jako problematické, v případě rodičovství bývá situace jako problematická sice vnímána, problém je ovšem situován jinde než ve světě vědy, spíše v oblasti soukromých řešení otázek péče o dítě nebo případně sociálních politik státu.

Ženy ve vědě: nominální zastoupení

Nejčastěji se v souvislosti s ženami ve vědě hovoří o jejich podílu v rozhodovacích pozicích vědy, už méně v jednotlivých oborech či kariérních stupních. Z analýzy dat nicméně jasně vyplývá, že nominální zastoupení žen ve vědě není žádným/žádoucí z aktérů/aktérek považováno za závažný či znepokojivý problém. Významnou úlohu při konstruování **neproblémovosti** otázky žen ve vědě hrají statistiky. Předně je možné často slyšet názor, že *genderová rovnost nepředstavuje problém, neboť ženy tu [ve vědě] přece jsou*. Nejčastější strategií, jak konstruovat otázku žen ve vědě jako neproblémovou, přitom představuje selektivní nakládání s informacemi.

Vyšší podíl žen (než mužů) ve vybraném segmentu vědy či v rozhodovacích pozicích institucí bývá respondenty/kami využíván jako důkaz existence genderové rovnosti. Genderová rovnost je tak vlastně ztotožňována s početní převahou žen! Nižší zastoupení mužů, které z toho logicky vyplývá, se nebere v potaz, natož aby bylo vnímáno jako něco nežádoucího či negativního. O oblastech, v nichž mají naopak převahu muži, se přitom mlčí. Další strategií, která užívá nominální zastoupení žen k tomu, aby se ukázalo, že zde vlastně žádný problém není, je vyjmenování několika příkladů (výjimek), které přítomnost žen dokládají – přičemž se opět vynechá informace o tom, kolik nebo jaké další významné posty naopak zastávají muži.

Pokud je zastoupení žen ve vědě vnímáno jako nízké, což ještě nemusí znamenat, že je tento stav vnímán jako problém, odpovědnost za situaci – a tedy i její řešení – nesou převážně vědkyně. Ve vědě jde totiž dle respondentů/respondentek především o výsledky a schopnosti, nikoli o pohlaví: *Univerzita potřebuje na rozhodovacích pozicích lidí schopné a ochotné odpovědně pracovat, bez ohledu na pohlaví, náboženství a rasu*. Talent, schopnosti, výsledky, odpovědnost nebo kvalita jsou nejčastějším argumentem, který je v souvislosti s otázkou nižšího zastoupení žen ve vědě používán.

Důraz na výkon a ochotu pracovat tak v souvislosti s nízkým zastoupením žen v rozhodovacích pozicích implicitně vytvářejí dojem, že ženy nechtějí nebo nejsou schopny takovou námahu podstoupit. V každém případě jsou to ženy, které jsou odpovědné za současný stav, neboť nesplňují kritéria excelence a další požadavky, jež jsou kladeny na vedoucího pracovníka. Tato kritéria jsou opět vnímána jako genderově neutrální, resp. „objektivní“ (srv. Kimmel 2000; Linková 2009).

Nominální zastoupení žen je nejčastěji definováno jako problém v kontextu rozhodování o vědě a o chodu vědeckých institucí. Názor, že by instituce měly nějakým způsobem zasáhnout a situaci řešit, je ale vzácný. Převládá přesvědčení, že je vhodné nechat věcem *přirozený vývoj* a žádné kroky nepodnikat. Instituce nanejvýš připouští individuální podporu a motivování jednotlivých vědkyň. Tato podpora má neformální charakter, nic nestojí.

⁴⁴ Otázky jsou inspirované prací Mieke Verloo a Emanuely Lombardo (2007), které zkoumaly různá pojetí genderové rovnosti v politikách EU a členských států.

Jenže stejně jako může být velmi účinná, může mít na druhé straně čistě podobu deklaráce nebo mohou být v rámci instituce podporovány právě takové ženy, které naplňují tradiční představy o chodu vědy a obrazu vědců a utvrzují je.

Za nepřijatelné jsou naopak považovány kvóty a přijetí strategických plánů s cílem navýšit počty žen na konkrétní úroveň. Kvóty se obvykle tematizují spolu s odkazem na komunistickou minulost nebo feministický import, a tím se staví do negativního světla. Aktéři/aktérky jim (resp. *pozitivní diskriminaci*) věnují velkou pozornost a přinášejí celou škálu argumentů, proč jsou nevhodné: *vedou k podpoře průměrných výsledků* (neboť prosazení je o schopnostech a kvalitě práce), *výjimky jsou náročné na administrativu*, a tudíž nežádoucí, *věci nařízené shora nefungují, lidé vůči nim mají odpor, neřeší příčinu problému, a ženy degradují*. Podobné argumenty se v případě jiných opatření nebo dokonce reforem běžně neužívají.

Rozhodovací a odpovědné orgány vědy se tak zbavují odpovědnosti za současný stav: jediným „správným“ řešením je žádnou změnu neiniciovat a nechat věci tak, jak jsou, případně odložit řešení do budoucna. Ti, kdo jsou za současnou situaci zodpovědní, jsou ženy, a také na nich převážně je, aby případnou změnu samy iniciovaly. **Absence artikulovaného hlasu žen a jejich požadavků a obecný odpor vůči proaktivním krokům umožňuje a legitimizuje nicnedělání jako nejvhodnější řešení.**

Spojení nominálního zastoupení žen ve vědě a genderové rovnosti, které často respondenti/respondenty užívají, je problematické, neboť sugeruje, že existuje nějaká hodnota, od níž lze danou situaci považovat za doklad dosažení genderové rovnosti. Takové vnímání je ovšem značně zjednodušující.

Ženy ve vědě: „single“ matky

Rodičovství je vnímáno jako jediná systémová – a zároveň legitimní – věc, která brání vědkyním – na rozdíl od vědců – ve vědě uspět. Zpravidla **bývá označováno za příčinu** (či jednu z příčin) **neschopnosti a/nebo neochoty žen vstupovat do vedoucích pozic, jejich setrvávání na nižších kvalifikačních stupních či za důvod, proč ženy nepokračují po studiu ve vědecké dráze**. Dagmar Lorenz-Meyer v souvislosti s mateřstvím a vědou hovoří o „přepjaté viditelnosti povinností péče o děti v případě vědkyň“ (2009: 103). Mateřství se zdá být považováno za nejuniverzálnější příčinu zaostávání vědkyň ve všech různých aspektech nominálního zastoupení žen ve vědě. Předně se předpokládá, že ženy (ve vědě) jsou matky. Být matkou pak znamená automaticky výpadky v práci, nedostatek času, případně sníženou pracovní koncentraci. To je hodnoceno negativně a zdá se, že skutečná a dobrá věda se dá dělat, jen pokud jí člověk věnuje veškerý svůj čas. Takové kritérium splňují spíše muži či obecně osoby, které mohou dostát nárokům stereotypně maskulinní, lineární a nepřerušené dráhy.

Mateřství a věda jsou konstruovány jako věci, které nelze dobře dělat najednou, jedna vždy musí převážet. Předpokládá se, že „dobrá matka“ si zvolí právě mateřství. Mateřství je přitom *handicapem „předem“* i „zpětně“: začínající vědkyně je automaticky potenciální matkou, u níž se očekávají v budoucnu výpadky, které vylučují děláni dobré vědy, v případě vědkyně, která má malé dítě, jsou výpadky viditelnější právě v důsledku jejího mateřství, a vědkyně, která má děti odrostlé, nikdy nedožene výpadek, který jí péče o dítě způsobila. Přestože by se nyní cele mohla vědě věnovat, do rozhodovacích pozic nebo k profesuře už se nedostane. Preference lineárního, mužského času nedává šanci se prosadit. Diskurz vědec-otec neexistuje, což na symbolické rovině umožňuje vědcům se péči nevěnovat, na druhé straně ale naprosto zneviditelnuje práci těch, kteří o děti pečují. Rodičovství tak handicapuje vědkyně, neboť je symbolicky vylučuje z vědy, a handicapuje vědce, kteří o děti pečují, neboť s nimi nepočítá.

Respondenty/respondentkami představovaná opatření, která mají *handicap* rodičovství vědkyň odstranit, směřují výlučně na vědkyně a k aktivitám, které jim mají pomoci zmírnit výpadky a vývoj vědy dohnat. Týkají se tedy především služeb péče o děti. Vědkyním se alespoň zčásti mají uvolnit ruce, aby mohly pracovat stejně jako vědci. Někteří aktéři zmiňují také návratové granty, jejichž cílem je vytvoření chráněného období po návratu z rodičovské dovolené. **Důraz na vědkyně jako matky strategicky pomáhá zneviditelnit jiné aspekty genderové nerovnosti a zároveň slouží k symbolickému vytěšňování žen z vědy.** Reprodukce je totiž žádoucí. Kariéra matky je konstruovaná jako bytostně legitimní a významná (ale téměř vždy jediná) a problém péče o děti a případně o domácnost je tak lokalizován opět mimo sféru vědy. Vstupuje do soukromí, tedy na rovinu individuálních řešení, případně do sféry služeb péče o děti, která je převážně vnímaná jako subjekt sociální politiky, již daleko méně jako věc zaměstnavatelů.

Rámování problému genderové rovnosti jako otázky žen ve vědě značně redukuje jeho komplexitu. Na základě této redukce se přirozeně nabízejí právě určitá a ne jiná řešení, pokud je vůbec existence nějakého problému uznána. Jako nejvhodnější řešení se nabízí nic nedělat, resp. vyčkat, až se změní chování vědkyň, nebo až ony samy inicioují změnu. Rodičovství je ženského rodu a je strategicky využíváno k eliminaci vědkyň z vědy, ale také k symbolickému vytlačení problému genderové rovnosti mimo sféru vědy.

Ve vědě tudíž podle respondentů/respondentek žádný problém není: jde o vývoj společnosti, v níž musí dojít k přerozdělení rolí a/nebo, dle vyjádření jednoho respondenta: *musíme vynalézt nový způsob reprodukce odtržený od ženského těla*. Samotné přerozdělení rolí ale ještě nemusí znamenat, že nastane genderová rovnost. Může například dojít k tomu, že budou marginalizováni obecně rodiče (tedy i muži vykonávající pečovatelskou práci), tj. že práce vykonávané dříve tradičně ženami mohou být i nadále vnímány jako méně hodnotné.

SHRnutí

Genderová rovnost ve vědě je pojmána tak, že je problém (pokud má otázka vůbec problémový status) lokalizován jinde než právě ve vědě. Děje se to prostřednictvím redukce genderové rovnosti na *otázku žen ve vědě*, která strhává pozornost výlučně na ženy v jejich biologickém a společenském kontextu a odpoutává ji od dalších významných témat, především ale od vědy samotné. Věda je považována za neutrální oblast, v níž se každé/mu měří podle jeho/jejích schopností, kvalit a výsledků, a tato kritéria nemají dle respondentů/respondentek různý vliv na různá individua. Odtud také pramení odpor k jakýmkoli systémovým proaktivním opatřením.

Takové pojetí také odráží vlastní institucionální oporu tématu v ČR, jejímiž protagonisty jsou dvě pracovní skupiny na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy stojící zcela na periferii, bez vlivu, pravomocí i prostředků jakkoli téma prosadit v kontextu oficiálních vědních politik. Česká republika má vůči nediskriminaci a genderové rovnosti celou řadu závazků, ať již mezinárodních nebo vnitrostátních, je ale na tomto poli dlouhodobě zcela nečinná, neboť odmítá vidět genderovou rovnost jako komplexní problém, který vyžaduje pozornost a systematickou snahu jej řešit. Politikou české vlády a výzkumných institucí je v oblasti genderové rovnosti nečinnost.

Použité zdroje:

- Bacchi, Carrol. 2000. „Policy as Discourse: What Does it Mean? Where Does it Get Us?“ *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 21 (1): 45–57.
- Bacchi, Carrol. 2008. *Women, Policy and Politics: The Construction of Policy Problems*. London: SAGE.
- EC. 2006. „Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006–2010.“ [online] Brussels: European Commission [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10404_en.htm>.
- EC. 2010. „Strategy for Equality between Women and Men (2010–2015).“ [online] Brussels: European Commission [cit. 12. 9. 2010]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=cs&catId=89&newsId=890&furtherNews=yes>>.
- EP. 2008. „Usnesení Evropského parlamentu ze dne 21. května 2008 o ženách a vědě.“ [online] Brussels, Luxembourg, Strasbourg: European Parliament [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0221&language=CS&ring=A6-2008-0165>>.
- Linková, Marcela. 2006. „Co si neuděláš, to nemáš, aneb ženský aktivismus, produkce znalosti a gender.“ Pp. 143–164 in Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková (eds.). *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Linková, Marcela. 2007. „Ženy ve vědě po roce 1989.“ Pp. 34–37 in Marcela Linková (ed.). *Transformace: gender, věda a společnost*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Linková, Marcela, Hana Tenglerová. 2008. „Genderová rovnost ve vědě.“ Pp. 88–100 in Petr Pavlík (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. [online]. Praha: Open Society Fund Prague [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/download/GS_stin.pdf>.
- Lorenz-Meyer, Dagmar. 2009. „Nový pohled na problém ‚žen ve vědě‘: Tři mody genderového jednání v akademickém výzkumu.“ Pp. 100–132 in Tereza Stöckelová (ed.). *Akademické poznávání, vykazování a podnikání: Etnografie měnící se české vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- MŠMT ČR. 2008. „Priority a postupy MŠMT při prosazování rovných příležitostí žen a mužů ve školství a vědě.“ [online]. Praha: MŠMT ČR [cit. 4. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/rovne-prilezitosti-pro-zeny-a-muze-ve-skolstvi-a-vede>>.
- MŠMT ČR. 2009. „Bílá kniha terciárního vzdělávání.“ [online]. Praha: MŠMT ČR [cit. 4. 2. 2010]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/bila_kniha/schvalena_bktv/Bila_kniha_terciarniho_vzdelavani2.pdf>.
- NKC. 2009. „Připomínky k Národní politice výzkumu, vývoje a inovací.“ [online]. Praha: NKC [cit. 4. 2. 2010]. Dostupné z: <http://www.cecwys.org/docs/pripominky_NKC%20k%20NPVVI.pdf>.

- OSN. 1948. „Všeobecná deklarace lidských práv.“ [online]. Praha: OSN [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.
- OSN. 1979. „Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.“ [online]. Praha: OSN [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen.pdf>>.
- OSN. 1995. „Platform for Action. Women in Power and Decision-making Diagnosis.“ [online]. Beijing: OSN [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/decision.htm>>.
- ŘE. 1950/1992. „Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.“ [online]. Řím: Rada Evropy [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020107>>.
- Smetáčková, Irena, Marcela Linková. 2004. „Rovnost žen a mužů v rezortu MŠMT včetně problematiky vědy a výzkumu.“ Pp. 81–99 in Petr Pavlík (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. [online]. Praha: Gender Studies [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <www.feminismus.cz/download/GS_stin.pdf>.
- Smetáčková, Irena, Marcela Linková. 2006. „Rovnost žen a mužů v rezortu MŠMT včetně problematiky vědy a výzkumu.“ Pp. 97–109 in Petr Pavlík (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. [online]. Praha: Open Society Fund [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné z: <www.proequality.cz/res/data/002/000241.pdf>.
- Tenglerová, Hana. 2007. „Rovné příležitosti žen a mužů v české vědě a výzkumu.“ Pp. 38–44 in Marcela Linková (ed.). 2007. *Trans/formace: gender, věda a společnost*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Tenglerová, Hana. 2008. *Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2008*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- ÚV. 1998/2007. „Jednací řád vlády.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 24. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/jednaci-rad-vlady/jednaci-rad-vlady-26527/>>.
- ÚV. 2001a. „Usnesení č. 456 z 9. května 2001 k Souhrnné zprávě o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen v roce 2000.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 24. 2. 2010]. Dostupné z: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/87583366F322678BC12571B6006CC09>.
- ÚV. 2001b. „Usnesení vlády ČR č. 1033 ze dne 10. října 2001 o zřízení Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 11. 4. 2010]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/dokumenty/UV1033_2001.pdf>.
- ÚV. 2009. „Priority a postupy vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 6. 3. 2010]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ministri-pri-uradu-vlady/michael-kocab/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/souhrnne-zpravy-o-plneni-priorit-a-postupu-vlady-pri-prosazovani-rovných-prilezitosti-zen-a-muzu-1998---2007-39251/>>.
- Verloo, Mieke, Emanuela Lombardo. 2007. „Contested Gender Equality and Policy Variety in Europe. Introducing a Critical Frame Analysis Approach.“ Pp. 21–49 in Mieke Verloo (ed.). *Multiple Meanings of Gender Equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budapešť: CEU Press.
- Veselý, A. 2007. „Veřejná politika.“ Pp. 13–41 in A. Veselý, M. Nekola (eds.). *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

MEDIÁLNÍ OBRAZ VĚDKYŇ A VĚDCŮ: ZPRAVODAJSKÉ DENÍKY⁴⁵

Žijeme ve světě médií. Televize, internet, noviny a rádia na nás denně chrlí nepřeborné množství informací, které s tím, jak roste jejich intenzita, stále víc ovlivňují naše vnímání světa i sebe samých, to jak máme vypadat, chovat se i cítit. Toto ovlivňování, byť se mu přinejmenším částečně vystavujeme dobrovolně, není nevinné, nese řadu implicitních sdělení, která pomáhají udržet mocenské uspořádání společnosti, v níž působí. Média nezrcadlí „realitu“, pečlivě vybírají a formují to, co bude jako „realita“ předestřeno. Prostřednictvím svých produktů artikuluji dominantní společenské hodnoty, politické ideologie i vývoj společnosti.

Věda má ve společnosti autoritativní postavení, ovlivňuje životy jednotlivců a plyne do ní značné množství finančních prostředků. Postavení žen, stejně jako obecně tématu genderové rovnosti, zde není nijak významné. Na to může mít velký vliv právě mediální obraz vědy. Způsob, jakým je věda prezentovaná, kdo je jejím reprezentantem a kdo o ní promlouvá, má zásadní dopad na to, jak je vnímána jako potenciální oblast kariérního uplatnění. Typická představa vědce jako postaršího muže v bílém plášti (viz výsledky soutěže Techmania 2007, 2008 a 2009) může významně utvzovat stereotyp vědce-muže a naopak ženu-vědkyni vnímat jako něco nepatřičného, deviantního. „Jakže, vy, žena a vědkyně?“, „žena a vědec, to mi nejde dohromady“, tak znějí výroky dětí od 8 do 16 let, které měly za úkol přiřadit ke slovu v generickém maskulinu jméno osoby a na ženy v pozici vědkyň jaksi zapomněly (Valdrová 2008).

Vliv médií může být stejně klíčový v udržování stereotypních představ jako v jejich bourání. V zahraničí existuje řada studií, které se zaměřují právě na prezentaci vědkyň a vědců v různých typech médií a mediálních žánrech (Flicker 2008; Shachar 2000; Kizinger et al. 2008). Jejich závěry ukazují, že vědkyně jsou médií opomíjeny a, pokud se v mediálním obsahu vyskytnou, bývají zobrazovány značně stereotypně. Například jako osoby, jejichž hlavní vlastností je atraktivní vzhled a/nebo mají vzhledem k hlavní postavě podřadnou (například asistentkou) pozici. Existují však i studie, jež dokládají pozitivní konstruování obrazu vědkyň (Steinke 1994, 1999, 2004). Řada ze zmíněných výzkumů se stala inspirací k provedení výzkumu v kontextu mediálního světa České republiky.

METODOLOGIE VÝZKUMU

Pro analýzu mediálního obsahu byly vybrány čtyři celostátní novinové tituly, které se hlásí k seriózní žurnalistice a zpravodajství. Konkrétně šlo o Mladou frontu Dnes, Lidové noviny, Hospodářské noviny a deník Právo. Výběr médií byl dán především normotvornou funkcí těchto periodik, která se váže ke konceptu vyváženého či „objektivního“ zpravodajství, a také tím, že se většina z nich ve svých (etických) kodexech hlásí k principu nediskriminace. Cílem výzkumu je proto mimo jiné podívat se, zda vybraná média ve svých prezentacích princip nediskriminace skutečně dodržují.

Analýza se zaměřila na to, zda a jak vybraná média ne/reprodukuje genderově stereotypní obrazy a jaké mechanismy jejich udržování lze identifikovat. Takové pojetí umožní ukázat, zda je v mediálním diskurzu věda utvářena jako pro muže či ženy nevhodná či ne/patřičná, dále to, jaké vlastnosti jsou ne/žádoucí, a také, kdo je vlastně vědec/vědkyně a kdo nikoli. **Zaměření výlučně na prezentace vědkyň a vědců představuje značné zúžení problému genderového obrazu vědy.** Stejně tak by bylo vhodné zkoumat, kdo se podílí na produkci článků, jací čtenáři/čtenářky o vědě čtou, jaké hodnoty se s vědou pojí a zda jsou navázány na konkrétní pohlaví, atd. K zodpovězení stanovených otázek byla využita především kvantitativní obsahová analýza a kvalitativní analýza inspirovaná sémiotikou.

Výzkumný vzorek byl vybrán z databáze Newton, konkrétně z článků publikovaných v roce 2009. Na základě klíčových slov: vědec, vědkyně, vědci, badatel, badatelka, badatelé, vědecký pracovník, vědecká pracovnice, vědeckí pracovníci, výzkumník, výzkumnice, výzkumníci bylo z databáze získáno celkem 3 165 článků, v nichž se objevilo alespoň jedno z jmenovaných slov. Počet článků byl v druhém kroku redukován na ty, které alespoň v jednom případě zmiňovaly konkrétní osobu, jež splňovala následující definici vědce/vědkyně: Vědec/vědkyně je jakákoli reálná (nikoli fiktivní) osoba zmíněná v článku, která je jako profesionální vědec/vědkyně označena nebo o níž se primárně jako o osobě, která se věnuje výzkumu, referuje. Je to také osoba působící ve výzkumné instituci nebo obecně známá vědecká osobnost (např. Charles Darwin, Jiří Grygar, Stephen Hawkins, Immanuel Kant atp.).

Největší množství článků referovalo obecně o vědcích jako skupině, užívalo slovo vědec zástupně nebo odkazovalo k osobám, které byly primárně líčeny jako osobnosti politického života (např. Angela Merkelová, Václav Klaus, Jan Švejnar). Takové články byly z výběru vyloučeny, výsledkem byl soubor 1 607 článků. Poslední snížení počtu článků proběhlo prostřednictvím funkce rozšířený filtr se zadáním kritéria náhodného čísla v programu Microsoft Excel. Náhodně tak bylo vybráno 212 článků, v nichž se vyskytlo 413 zmínek o vědkyních/vědcích.⁴⁶

45 Tento text vychází z autorčiny diplomové práce *Genderové aspekty zobrazování vědy v médiích: prezentace vědkyň a vědců v českém tisku* obhájené 30. 8. 2010 na katedře genderových studií Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

46 Zaměření na prezentace vědkyň a vědců předpokládá vyřešení „problému“ generického maskulina. V této práci jej

CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH ČLÁNKŮ

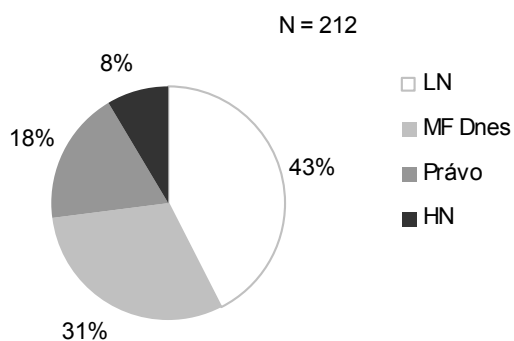
Ve vybraném souboru 212 článků bylo v 57,5 % článků napsaných autory a 24,3 % autorkami, ve zbývajících případech nebyl/a buďto autor/ka uveden/a nebo se jednalo o zprávu převzatou z agentury. Výskyt klíčových slov ukazuje na extrémně **vysoké užívání rodu mužského, včetně generického maskulina: 98 % klíčových slov bylo v mužském rodě**, pouze 2 % (tj. jen v 5 případech) v rodě ženském. V textech se vyskytovala také další označení, např. archeoložka, docentka, stejně jako archeolog nebo docent, nicméně označení bytostně spojující osobu s prestižní vědou či výzkumem v případě žen používáno v podstatě vůbec není.

Tab. 1: Výskyt klíčových slov ve výběrovém vzorku⁴⁷

	počet slov	procenta	kumulativní procenta
generické maskulinum/rod mužský (mn. č.)			
vědci	170	68	68
výzkumníci	13	5,2	73,2
badatelé	10	4	77,2
rod mužský (j.č.)			
vědec	39	15,6	92,8
výzkumník	7	2,8	95,6
badatel	5	2	97,6
rod ženský			
vědkyně	3	1,2	99,2
výzkumnice	2	0,8	100
badatelka	0	0	100
celkem	250	100	

Zdroj: autorka.

Graf 1: Podíl článků podle periodika

Zdroj: autorka.

Rozdíl mezi publikační aktivitou jednotlivých periodik ve výběrovém souboru je značný. Mezi jednotlivými tituly se pohybuje minimálně kolem deseti procentních bodů. To je zřejmě ovlivněno tím, do jaké míry se médium na vědu orientuje, případně také samotným výskytem klíčových slov a definicí osoby vědce/vědkyně.

Nejvyšší podíl článků v souboru publikovaly Lidové noviny, následované MF Dnes a Právo. Nejméně článků ve vzorku pochází z Hospodářských novin.

VÝSTUPY ANALÝZY

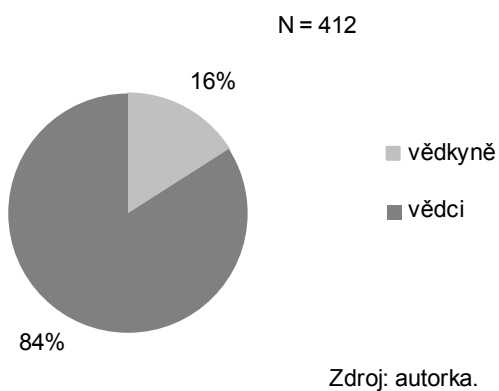
Výskyt prezentací vědkyň a vědců v tisku

Ve výběrovém souboru bylo identifikováno celkem 412 zmínek o vědcích a vědkyních. Podíl prezentovaných vědců zde dosáhl 84 % (n=346). Vědkyně byly novinovými články zmíněny tedy jen v 16 % případů (n = 66). **Vědci tak v počtu zmínek převýšili vědkyně více než pětinašobně.**

nebudu používat, označení vědci bude tedy odkazovat k množnému číslu mužského rodu, slovo vědkyně analogicky označuje rod ženský.

⁴⁷ Údaj „celkem“ v tabulce zahrnuje výskyt všech klíčových slov ve vybraných článcích.

Graf 2: Prezentace vědkyň a vědců v tisku

Zdroj: autorka.

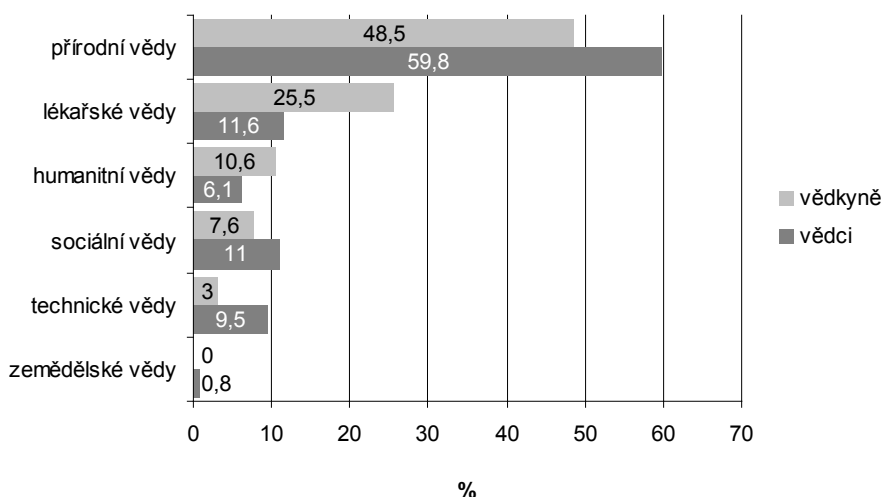
Vědkyně jsou v českém „seriózním“ tisku vynechávány a opomíjeny. Tento výsledek není nijak překvapivý, řada studií z ČR i zahraničí ukazuje, že ženy jsou podstatně méně často středem pozornosti médií (Kitzinger et al. 2008; TNS Factum 2003).

Data především ukazují, že **mediovaná věda je na rovině nominálního zastoupení světem mužských reprezentantů**. Kvantita přitom může vnucovat dojem, že vědci jsou pro prezentaci vědy jako takové více významní než vědkyně. A naopak že vědkyně jsou méně významné, ale také méně pracovité a schopné, neboť výsledky jejich práce nejsou tak často sledány za hodné mediální pozornosti.

Prezentace vědkyň a vědců podle vědních oblastí⁴⁸

Analýza dat ukázala, že **nejčastěji jsou vědci i vědkyně zobrazováni v kontextu přírodních věd**. Ve vybraném vzorku se zde nacházelo 48,5 % zmínek o vědkyních a 59,8 % o vědcích. Převaha přírodních vědců/vědkyň je oproti ostatním vědním oblastem značná. To potvrzuje celkové upřednostňování přírodních věd v kontextu českých novin (viz Červinková, Čada 2006).

Graf 3: Podíl zmínek o vědkyních a vědcích v oborech⁴⁹

Zdroj: autorka.

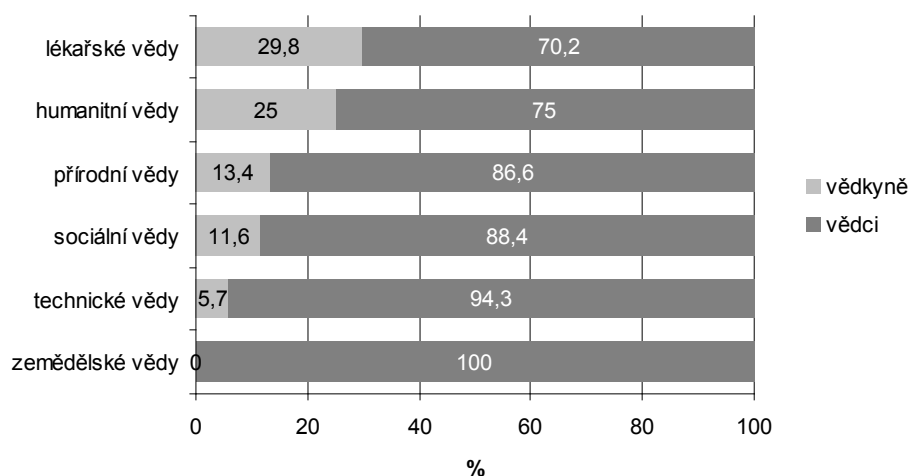
Zmínky o vědcích se intenzivněji než v případě vědkyň koncentrují v přírodních vědách a mírnou převahu mají také ve vědách sociálních a technických. Prezentace vědkyň jsou po přírodních vědách nejvíc koncentrované v lékařských a humanitních vědách. Vyšší podíl zmínek o vědcích než o vědkyních v přírodních a technických vědách není překvapením, podobné výsledky zaznamenaly také zahraniční studie (Kitzinger 2008; Shachar 2000), tato situace také relativně souhlasí se statistickým výskytem vědkyň v těchto oblastech. Výjimkou jsou sociální vědy, kde je vyšší míra zobrazování vědců překvapující.

Upřednostňování mužů v této oblasti může být dáno významnou normotvornou funkcí psychologie, v jejímž kontextu se pohybovala většina článků zařazených do kontextu sociálních věd. Dominantní postavení a vyšší mediální oblíbenost mužů jako osob spojovaných s psychologií potvrzují známé postavy jako Petr Šmolka, Petr Weiss, Jeroným Klimeš nebo Jan Cimický. Je tedy možné, že takové postavy psychologů – praktiků – předurčují obecně obraz psychologie jako oboru, v němž působí převážně muži, nebo v rámci něj mají autoritativnější postavení. To může ovlivňovat také výběr článků ze zahraničních zdrojů.

48 Vědní oblasti byly kódovány dle definic specifikovaných Frascatiho manuálem (OECD 2002).

49 Do součtu 100 % pro kategorii vědci, resp. vědkyně zde chybí zmínky, u nichž nebylo možné obor identifikovat. V případě vědkyň šlo o 3 případy (tj. 4,5 %), u vědců o 5 případů (tj. 1,5 %).

Graf 4: Podíl prezentací vědkyň a vědců v rámci jednotlivých vědních oblastí

Zdroj: autorka.

Podíl zmínek o vědkyních a vědcích z jiné perspektivy (uvnitř každé jednotlivé disciplíny zvláště) dokresluje graf 4. Všude je patrná značná disproporce mezi zmínkami o vědkyních a vědcích. Nejméně rozdílnou pozornost věnují média prezentacím vědkyň a vědců v kontextu lékařských a humanitních věd.

Ve srovnání se statistickou realitou je mediální prezentace vědkyň a vědců značně odlišná. Je to dáno tím, že nelze předpokládat, že by se nominální zastoupení vědkyň a vědců v jednotlivých oborech otisklo ve zprávách, které budou shledány jako zajímavé pro čtenáře/ky, včetně toho, kdo bude shledán jako zajímavý pro to, aby vystupoval jako zdroj informací. Může to být ovlivněno také způsobem a oblastmi bádání, pozicí ve vědecké hierarchii i sebezprezentací vědkyň a vědců samotných (Daubman et al. 1992).

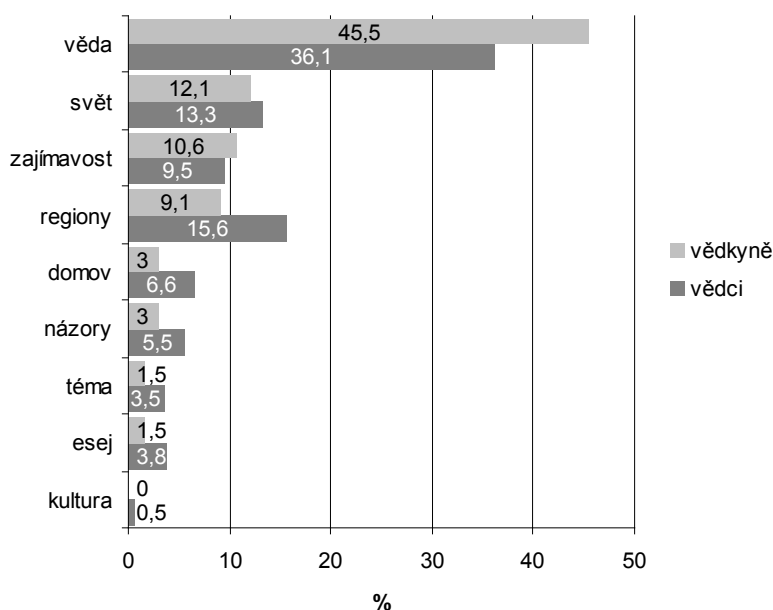
Data z roku 2008 ukazují, že podíl vědkyň v lékařských vědách je 48,9 %, v zemědělských 41,5 %, v sociálních 42,4 % a humanitních 39,3 %. V přírodních vědách je to 27,9 % a v technických vědách působí 13,8 % vědkyň (ČSÚ 2009). Tato data jsou nicméně za Českou republiku a velké množství zpráv ve vzorku referovalo o výzkumech ze zahraničí, kde sice také obecně převažuje nižší podíl vědkyň v technických a přírodních vědách a je také vyšší v sociálních, humanitních a lékařských vědách, ale jednotlivé hodnoty se mezi zeměmi značně liší (viz EC 2009; OECD 2006). Mediovaná realita v každém případě podstatně podtrhuje maskulinní element prezentace vědy. **Pokud mediovaná věda znamená především přírodní vědy a vědci-muži zde takto razantně dominují, může to posilovat samozřejmost výskytu mužů ve sféře vědy obecně a zároveň výjimečnost výskytu žen-vědkyň.**

Podíl vědkyň a vědců v jednotlivých rubrikách

Některé mediální výzkumy poukazují na to, že kulturní formy, žánry či témata lze rozlišovat podle toho, zda jsou považovány za kulturně významné anebo za méně významné (Gledhill 2003) a že se tato významnost promítá často do pořadí, v jakém se objevují. Významnějším zprávám (tématům) je věnován nejen větší prostor, ale jsou také zmíněny na předních místech v pořadí zpráv. Mediální obsahy lze také dělit na ty, které jsou určeny pro muže (např. western, témata jako ekonomika, sport), a ty, které jsou určeny pro ženy (např. mýdlové opery, témata jako péče o zdraví, vztahy). Těm, které se pojí s mužským publikem, v nichž také podstatně častěji vystupují muži, přitom bývá dávana přednost před těmi, které jsou určeny ženám (Curran, Renzetti 2000; Croteau, Hoynes 2003).

Na základě odborné literatury lze vyslovit hypotézu, že se koncentrace zmínek o vědkyních a vědcích v jednotlivých rubrikách bude lišit a že se podíl prezentovaných vědkyň bude zvyšovat se zvyšujícím se číslem stránky, na nichž jsou vědkyně prezentovány, případně obecně s průměrným umístěním rubriky na stránkách novin.

Graf 5: Zastoupení prezentovaných vědkyň a vědců podle rubriky⁵⁰

Zdroj: autorka.

Nejvíce zmínek o vědkyních i vědcích se objevilo v rubrice věda. Tento výsledek je vzhledem k zaměření výzkumu logický. Mezi dalšími se vědkyně a vědci objevovali v rubrikách svět, zajímavost, regiony, domov a názory. Data ukazují, že se články o vědě (přinejmenším ty, které prezentují vědkyně a vědce) vyskytují napříč deníky a nejsou výlučně koncentrovány v rubrice věda.

Zajímavé je, že právě v rubrice věda se zmínky o vědkyních koncentrují intenzivněji než o vědcích. Celkem 45,5 % zmínek o vědkyních a 36,1 % zmínek o vědcích bylo zmíněno právě zde. Pokud se tedy zmínka o vědkyni v tisku vůbec objeví, což, jak bylo ukázáno výše, je velmi řídké, objeví se s vyšší pravděpodobností právě zde, v rubrice, kterou lze považovat za nejčítelnější platformu prezentování vědy. Jak si tato rubrika stojí co do pořadí ve struktuře média, ukazuje následující tabulka.

Tab. 2: Průměrné umístění rubriky ve struktuře deníků a rozložení prezentací vědkyň a vědců v rubrikách

rubrika	průměrné umístění rubriky na stránce	vědkyně		vědci	
		%	kumulativní %	%	kumulativní %
regiony	3,9	9,1	9,1	15,6	15,6
domov	4,4	7,6	16,7	6,6	22,2
téma	5,3	3	19,7	3,5	25,7
svět	8,3	12,1	31,8	13,3	39
názory	10,7	3	34,8	5,5	44,5
zajímavost	13,5	10,6	45,4	9,5	54
kultura	15,5	0	45,4	0,5	54,5
věda	19,5	45,5	90,9	36,1	90,6
esej	21,8	1,5	92,4	3,8	94,4
ostatní	11,8	7,8	100	5,2	100

Zdroj: autorka.

⁵⁰ Z důvodu přehlednější prezentace dat jsou v grafu 2 prezentovány jen rubriky, v nichž bylo zastoupení vědkyň a vědců nejvýraznější nebo které byly zastoupeny ve všech denících. Do celkového součtu 100 % u vědkyň i vědců v grafu tedy chybí údaje za rubriky zpravodajství (1,5 % zmínek o vědkyních, 1,4 % vědcích), titulka (1,5 % zmínek o vědkyních, 1,7 % o vědcích), reklama (1,5 % zmínek o vědkyních, 0,3 % o vědcích), zdraví (1,5 % zmínek o vědkyních a 0,6 % o vědcích) a rubrika lidé (1,5 % zmínek o vědkyních a 1,2 % o vědcích).

Věda patří v organizaci českého „seriózního“ tisku na zadní stránky. V průměru se vyskytuje až na 20. stránce, což může ukazovat na její celkově nižší význam v rámci mediálního obsahu českých novin. Naopak rubrika regiony patří mezi rubriky umístěné převážně na předních stranách novin. Zde se, jak ukazuje graf 5, podstatně intenzivněji koncentrovaly zmínky o vědcích než o vědkyních. Kumulativní procenta v tabulce 2 ukazují, že se **zmínky o vědcích koncentrují výrazněji v rubrikách na předních stranách novin, než je tomu v případě zmínek o vědkyních.**

Intenzivnější koncentrace zmínek o vědkyních než vědcích v rubrice věda a naopak častější výskyt zmínek o vědcích než o vědkyních v dalších rubrikách je možné vysvětlit také tím, že vědci jsou častěji než vědkyně v tisku využíváni jako autority. Proto se vyskytují v médiích častěji než vědkyně v dalších rubrikách, než jen v rubrice věda.

Citovanost vědkyň a vědců

Další část analýzy sleduje citovanost vědkyň a vědců. Podle řady empirických studií je možnost žen vyjadřovat se vlastními slovy ve zpravodajských formátech velmi nízká a jejich citace jsou obecně kratší než citace mužů (Trampota 2006; Baslarová, Binková 2006). Zaměříme se zde tedy nejen na průměrný počet přímých řečí pronesených ve vybraném vzorku, ale také na jejich délku.

Celkový podíl zmínek o vědkyních a vědcích je 16 % ku 84 % (viz graf 3), podíl přímých řečí pronesených vědkyněmi a vědci v celém vzorku je vyjádřen poměrem 23,6 % ku 76,4 %. V průměru každý vědec ve vzorku promluví jen jednou, průměrný počet citací vědkyň je méně vyšší: dosáhl hodnoty 1,4. **Vědkyně tedy oproti očekávání hovoří v novinách častěji než vědci.**

Průměrná délka citace vědkyň je 38,8 slov, vědci v průměru pronesli jen 24 slov, střední hodnoty při stejném pořadí jsou 14 a 5. **Vědkyně tedy hovoří déle než vědci.** Podrobnější rozlišení délky citací ukazuje tabulka 3, která rozděluje počet slov v citacích na intervaly 0, 1–25, 26–50, 51–100, 101–200 a 201 a více. Z ní je patrné, že jsou to vědci, kdo častěji mlčí, a naopak vědkyně, které pronášejí relativně častěji delší promluvy.

Tab. 3: Délka citací vědkyň a vědců ve slovech

počet slov	vědkyně		vědci	
	počet	%	počet	%
0	28	42,4	172	49,7
1-25	14	21,2	80	23,1
26-50	12	18,2	49	14,2
51-100	5	7,6	31	9
101-200	5	7,6	11	3,2
201 a víc	2	3	3	0,9

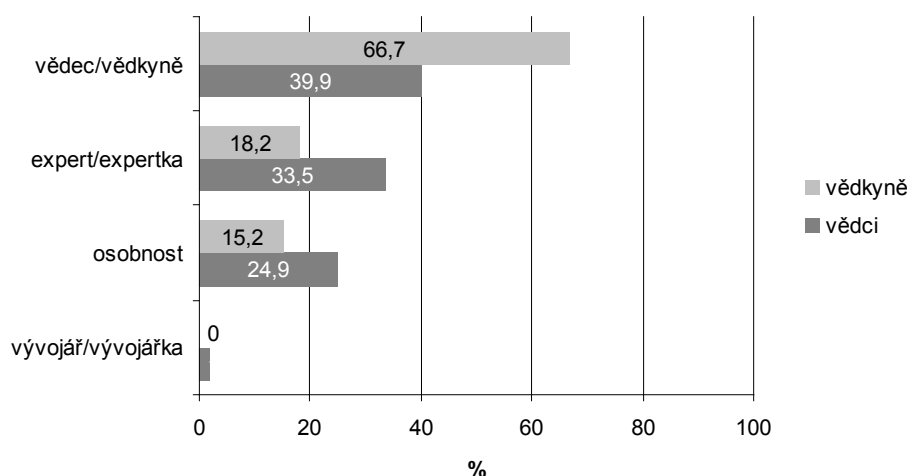
Zdroj: autorka.

Čeští novináři/ky využívají k prezentaci vědkyň podstatně víc přímých promluv než například parafrázování, o kterém hovoří Američanka Orly Shachar (2000), která studovala, jak jsou vědkyně a vědci prezentováni v New York Times. Vědkyně tak nejsou pasivizovány, je jim umožněno vystupovat aktivně. Pokud platí teze, že přímé citace patří k nástrojům, které přidávají promluvě důležitost, vytvářejí zdání autentičnosti a přispívají k celkové dynamice textu (Trampota 2006) a jejich nositelkami jsou poměrně častěji vědkyně než vědci, pak to může přispět k vnímání vědkyň jako významných osob, které mají co říct. Je možné, že do tisku pronikají skutečně jen ty nejexcellentnější ženské vědecké osobnosti, které pak logicky dostanou víc prostoru. Nabízí se však také jiné vysvětlení. Robin Tolmach Lakoff (2004) je toho názoru, že žena má v jazyce podřadnou pozici a jejím slovům není připisována stejná váha jako slovům mužů. Vyšší míra citovanosti tedy nemusí být důsledkem uznání jako spíš toho, že se vědkyně vyjadřují k méně závažným otázkám (zmínky o nich se převážně koncentrují v rubrice věda, která se nachází na zadních stránkách tisku, kde jsou méně důležité zprávy) a v rámci prezentace vědy mohou spíše plnit roli prostřednic zajímavostí a lehké, i když poučné zábavy, o níž jako o hlavním smyslu rubrik o vědě v kontextu českých médií hovoří Alice Červinková a Karel Čada (2006). **Vědkyně by potom promlouvaly sice častěji a déle, ale v kontextu, který není shledán jako příliš významný.**

Status vědkyň a vědců

To, jaký status je vědci či vědkyni nejčastěji připsán, může napomoci vysvětlit otázku související s vyšší mírou citovanosti vědkyň i jejich intenzivnější koncentrací v rubrice věda. Na základě dat jsem dospěla k celkem čtyřem kategoriím, které popisují různý status prezentovaných vědkyň a vědců. Vědec/vědkyně vystupuje jako *expert/ka*, tzn. komentuje a hodnotí nějaký jev či výzkum, jako *osobnost*, pokud je primárním tématem článku referovat o daném individuu a jeho aktivitách či životě, jako *vědec/vědkyně*, pokud informuje o svém vlastním výzkumu či objevu, a jako *vývojář/ka*, pokud se v textu jedná o vývoj nějakého nového produktu. Osoby, které vystupují v pozici experta/ky či osobnosti, mají na symbolické úrovni vyšší význam či autoritu, ti první hodnotí a komentují práci jiných, druzí jsou hodni toho, aby média psala o nich samotných, nikoli primárně o jejich výzkumu a jeho dopadu, jak to bývá obvyklé. Vzhledem k tomu, že ženy bývají tradičně v médiích zobrazované jako osoby s méně významným postavením (Curran, Renzetti 2003; van Zoonen 1994), lze předpokládat, že se to projeví i zde.

Graf 6: Status vědkyň a vědců

Zdroj: autorka.

Dvě třetiny vědkyň (66,7 %), kterým se tisk věnuje, bývá zobrazeno v roli osob, které výzkum bezprostředně provádějí a referují o něm. Také podíl vědců v této úloze je nejvyšší, není však tak výrazný jako v případě vědkyň. V roli osoby provádějící výzkum je prezentováno 39,9 % zmiňovaných vědců. Výrazně silněji než vědkyně se vědci koncentrují v roli experta (33,5 %) a významné osobnosti (24,9 %). Málo významná pro skupinu vědkyň i vědců byla pozice vývojář/ka, což pravděpodobně souvisí s celkově relativně nižší pozorností, kterou tisk věnuje technickým oborům (viz graf 4).

Tisk tedy vědkyně zobrazuje častěji než vědce jako osoby, které pracují na konkrétních výzkumech, články se přitom většinou zaměřují právě na samotný výzkum a jeho výstupy. V menší míře pak vystupují jako osoby s autoritou, které hodnotí výzkumy jiných vědců/vědkyň, nebo jako významné osobnosti. To může být způsobeno celou řadou faktorů. Například také tendencí autorů/autorek článků nevnímat vědkyně jako významné osobnosti a autority. Jako by se vědkyně do hledáčku novinářů/novinářek dostaly jen prostřednictvím konkrétního výzkumu (pak ovšem častěji dostávají slovo, neboť je nutné vysvětlit, proč se jim takové pozornosti dostává). **Vědci jsou častěji než vědkyně vnímáni již předem (automaticky) jako zosobnění vědci.**

KVALITATIVNÍ SONDA: DUCHOVNÍ OTCOVÉ A FYZICKÉ MATKY

Pokud média referují o vědcích a vědkyních jako o osobnostech, což je velmi řídké, zmiňují se zajímavým způsobem o jejich rodičovství. Z celkového množství 212 článků se tomuto tématu věnovalo jen 8 článků, v nichž vystupovali dvě vědkyně-matky, dva vědci-otcové a sedm duchovních otců. Při analýze se zaměříme na to, zda a jaké konstrukce rodičovství (resp. mateřství a otcovství) se zde ukazují, zda ne/mají genderově stereotypní konotace, jakou hrají úlohu v konstruování obrazu vědkyň a vědců.

Mateřství

Ve vybraném materiálu se vyskytly dvě vědkyně-matky, bývalá vedoucí českobudějovického hydrobiologického ústavu (MF Dnes, 28.11.2009) a docentka matematiky (LN, 7.2.2009). I když ani jeden z článků nevěnuje rodinným okolnostem vědkyň hlavní pozornost, přesto zde zmínka o dětech může odkazovat ke společensky očekávaným úlohám matky a jejich prvořadému postavení při výchově. **Zatímco téma dětí a rodiny v případě vědkyň do článků vnáší jejich autoři/autorky, tedy novináři/novinářky, když už se děti objeví v souvislosti s prezentací vědce, zdá se, že je to proto, že je vědci sami zmíní.**

Obě prezentované vědkyně například v průběhu svého vystoupení reflektují (resp. jsou nuceny reflektovat) svoje výchovné strategie. Jsou přítom konfrontovány s předpokladem, že by své děti mohly snad nutit k tomu, aby nastoupily podobnou cestu, jakou zvolily ony samy. Vědkyně jsou tak implicitně vystaveny pochybnostem o tom, zda jako vědkyně svoji roli matky zvládají skutečně dobře:

„Matematiku do nich ale nehusť za každou cenu.“

„Čtyřletý potomek sice už umí počítat do dvaceti a s manželem mu říkáme, jak sečíst dvě a dvě. Ale spíše se snažíme děti povzbuzovat v logickém myšlení než v samotném počítání,“ říká laureátka.“ (LN, 7. 2. 2009).

Vědkyně jako by musela dokazovat svoji výjimečnost nejen jako vědkyně, když v textu hovoří o své profesi, ale také dovednosti v oblasti výchovy vlastních dětí. Podle Orly Shachar (2000) se od vědkyň očekává, že budou úspěšné nejen v práci, ale také jako matky (a případně manželky). Také druhá vědkyně musí reagovat na dotaz, zda svým dcerám ne/prošlapala cestičku k vědecké kariéře, a následně popírá, že by ve výsledné situaci její intervence sehrála jakoukoli roli. To, že se nakonec obě dcery vědkyněmi staly, je dáno genetikou:

„Máte dvě dcery. Vydaly se ve Vašich stopách, nebo si cestičku vyšlapaly samy?“

„Můj muž byl hydrobiolog a později se věnoval matematickému modelování. Dcery vždy říkávaly: ‚Nemyslete si že budeme dělat to, co vy.‘ [...] A teď ta mladší, která vystudovala botaniku, zkoumá na jednom z ústavů Akademie věd zavlečené rostliny, například bolševník. Druhá vystudovala biotechnologii a v Ústavu hematologie pracuje na testech pro transplantaci kostní dřeně. Geny nezapřete.“ (MF Dnes, 28. 11. 2009).

Vědkyním je podsunuta domněnka o nesprávné výchově (nehusťte do nich matematiku? Nevyšlapala jste jim cestičku?), kterou mají následně možností vlastním vyjádřením vyvrátit a doložit tak, že mohou být považovány za dobré matky. Zajímavý je zde implicitní předpoklad o tom, že by bylo špatné děti do něčeho nutit (a tím se snad prostřednictvím nich a na jejich úkor realizovat), nebo jim naopak ulehčit cestu ke kariéře.

Důraz na roli matky a její správný výkon je podle Shachar (2000) jedním ze znaků konstruování vědkyň jako tokenek. Princip tokenismu spočívá v tom, že token je sice osobou, která dostojí všem formálním požadavkům pro vstup do skupiny (např. excelentních vědců), zároveň však nedisponuje přidávanými charakteristikami, které se od osoby v její pozici vyžadují (Shachar 2000 cit. Zimmer 1988). Vědkyně jsou sice profesionálky stejně jako vědci, jsou ale také matkami, a tuto roli spíš než tu první mají naplňovat. Budu-li parafrázovat Rollanda Barthes (2004) „ženy ať si vylepšují svůj úděl [úděl matek, například kariérou vědkyň], ale hlavně ať jej neopouštějí.“ (Barthes 2004: 47).

Větší pozornost mateřství a jeho zvládání v kontextu vědy věnuje text *Badatelky dostaly statisíce* (LN, 7. 2. 2009), kde vystupuje vědkyně, která má malé děti. Zde je také možné vysledovat rétorický tokenismus, novinářskou strategii, jak prezentovat výjimečné ženy, o němž hovoří Orly Shachar (2000). Jde konkrétně o glorifikaci výjimečnosti a narativ překonání nesnází. Konstruování výjimečnosti je viditelné v důrazu na expertízu vědkyně v relativně pro ženy nezvyklém světě matematiky a zároveň vyzdvižení jejího nízkého věku a faktu, že je (téměř se chce říci – zasloužilou) matkou: „V devětadvaceti letech se stala nejmladší docentkou svého oboru a postupně také matkou tří dětí.“ (LN, 7.2.2009). Vědkyně se sice dostala mezi docenty, vědce a elitu a je tím výjimečná, zároveň je zdůrazněn její nízký věk a především mateřství: vlastnosti, které ji z této společnosti naopak vydělují. Narativ překonání nesnází hned následuje:

„A jak stíhá péči o rodinu a bádání nad diskrétními dynamickými systémy? ‚Jde to za předpokladu, že Vám vyjdou vstříc doma i v práci. Mám dvě úžasné babičky. Jedna hlídá děti, když jsem v práci, druhá přijíždí na delší dobu, když jedu na konferenci,‘ pochvaluje si docentka Štefánková. Na univerzitě ji zase po dohodě rozepsali přednášky a porady s vedoucím tak, aby mohla kumulovat pracovní povinnosti do dvou týdnů. ‚Stipendium mi ještě více umožní skloubit profesi s chodem domácnosti,‘ říká.“ (LN, 7. 2. 2009).

Vnikající výkon jí jako vědkyni nestačí, je také – respektive především – matkou, potřebuje pomoc, aby mohla být zároveň i excelentní vědkyní. Důraz na mateřství posiluje obraz vědkyň jako žen a odsouvá pozornost od jejich expertízy do oblasti, v níž jsou ženy obvykle stereotypně zobrazovány (Shachar 2000, Kitzinger et al. 2008). Od prezentovaných vědkyň, které jsou zároveň matkami, se tedy očekává, že budou nejen dobré vědkyně, ale musí být také dobré matky. Prostřednictvím mateřství jsou tedy, zdá se, vědkyně konstruovány jako tokenky, výjimky, které se objevují, aby legitimizovaly nízkou míru prezentace vědkyň v médiích obecně. V obou zmíněných případech nestačilo novinářům/kám prezentovat vědkyně v souvislosti s jejich vědeckou erudicí, bylo nutné zmínit něco dalšího, například právě jejich rodičovství. Jak je konstruováno ve srovnání s tím otcovství, ukáže následující kapitola.

Otcovství

Ze zahraničních studií (Schachar 2000, Kitzinger et al. 2008) a také z výzkumné sondy, která se zaměřila na český kontext internetového zpravodajství (Tenglerová 2009), vyplývá, že vědkyně jsou v rozhovorech a medailonech dotazovány na soukromí a rodinné okolnosti podstatně více než vědci. To platí také zde, pokud srovnáme počet zmínek o vědcích (346) a vědkyních (66) a zmínky o vědcích a vědkyních – rodičích. Jen v případě dvou vědců byl zmíněn jejich otcovský vztah k dětem. Naproti tomu se ve vzorku objevilo celkem sedm duchovních otců. V této kapitole se proto zaměřím na to, jakým způsobem je konstruováno „materiální“ nebo fyzické otcovství, jak se liší od toho, jak se zachází s mateřstvím vědkyň, a co to znamená.

Pozice vědce je ve vztahu k jeho dětem odlišná od pozice vědkyně. Zatímco od vědkyň se očekává ta správná mateřská péče, v případě mediováných vědců se nic takového neobjevuje. V článku *Sluneční koróna je svítící nic* (MF Dnes, 4. 7. 2009) vypráví vědec o své dceři, jak jej motivovala k tomu, aby se víc věnoval odborné práci, v níž je dnes váženým expertem:

„Moje dcera Hana mi řekla větu, kterou by každý otec těžko snášel: ‚Co to takhle bastlíš a lepíš, vždyť ten software, co používáš, to stejně moc neumíš. Tak si prostě napiš vlastní.‘ Reagoval jsem asi jako většina otců: ‚Když jsi tak chytrá, tak si to napiš sama.‘ A ona pak vytvořila první, z dnešního pohledu již zcela nedostatečnou verzi programu. A to byla zase hozená rukavice pro mě. Tak nějak to začalo, dnes již tvořím většinu softwaru já, ale myšlenky v něm jsou často společné.“ (MF Dnes, 4. 7. 2009).

V druhém případě se také jedná o dceru, Idu, tentokrát po ní norský expert na fosílie pojmenoval „nádherně zachovalé pozůstatky tvora starého 47 miliónů let připomínajícího lemura“, na nichž poslední dva roky pracoval. Článek se jmenoval *Vědci věří, že mají chybějící článek ve vývoji člověka* (MF Dnes 21. 5. 2009). Ani v jednom případě není vědec vyzván k tomu, aby hovořil o své rodině. Otázka, na niž vědec-otec Hany odpovídá, zněla „Jak jste se dostal k focení Slunce?“ (MF Dnes, 4. 7. 2009). V případě norského vědce nejde o rozhovor, nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o velmi kratičkou agenturní zprávu, předpoklad záměru tematizovat rodinnou situaci vědce lze vyloučit.

Od vědců se tedy neočekává žádné upřednostňování dětí, neskloňuje se jejich výchova, vliv vědců-otců na ně nebo zvládání práce a rodiny. Jsou zmíněny jen v případě, že se jejich existence promítne do světa vědy a dotkne se jejich vědecké práce. Mediováný vědec je spíše prezentován jako osoba, která dva roky pracuje na objevu, jež nese jméno jeho dcery, než aby bylo zmíněno, že vlastní dceru také vychovává a má k ní nějaké povinnosti. Vědci, i když jsou zároveň otci, zůstávají plně ve vědě. Na rozdíl od výsledků, k nimž došla Američanka Orly Shachar (2000), není v českém kontextu rodina (děti) pro vědce něco potenciálně rušivého, ale spíše pozitivně motivujícího. Prezentované otcovství vědce ve vědě více ukotvuje a utvrzuje jejich pozici, zatímco vědkyně mateřství od vědy odvádí. Zvládání práce a rodiny jde zcela mimo rozhovory s vědci (viz také Shachar 2000), zatímco od vědkyň se naopak očekává, že budou excelovat nejen jako vědkyně, ale také (a především) jako matky. Vědci být excelentními otci nemusí.

Duchovní otcovství

Spojení vědců a duchovního otcovství je podstatně častějším jevem než prezentace vědců v roli otce dítěte. Ve vzorku jsem našla prezentace jako „otec evoluce“ (MF Dnes 21. 5. 2009); „trojice otců komunikační éry“ (Právo 7. 10. 2009); „otec české polymerní chemie“ (MF Dnes, 10. 7. 2009); „otec klonování“ (HN, 27.10. 2009) a ve dvou článcích se objevil „otec pákistánské jaderné bomby“ (HN 9. 2. 2009; MF Dnes 8. 9. 2009).

Otcovství, v tomto případě na úrovni konotace, odkazuje k prvenství, autorství, ale obecně především k mýtu o stvoření, podle něhož to byl Bůh (otec, stvořitel), kdo dal pomocí myšlenky vzniknout novému světu. V širším kontextu vědy jako nového náboženství nezní taková úvaha nepatřičně. Duchovní rodičovství je přitom vyhrazeno výlučně vědcům. Termín matka světové limnologie, který by se slušel použít v případě prezentace českobudějovické vědkyně zmiňované výše, je nahrazen o poznání méně honosným „zakladatelka“ (MF Dnes, 28. 11. 2009). Reprodukuje se tím zde dle mého názoru genderový řád, v němž se právě tento druh tvorby (duchovní), neodmyslitelně spojený s myšlením a rozumem, staví do opozice vůči tělesné kreativě, jejímž zosobněním jsou v symbolickém řádu naopak ženy (Ortner 1998; Bourdieu 2000).

Duchovní otcovství se v kontextu vědy využívá především jako symbol autority. Často o vědci není řečeno víc než: „Otto Wichterle, otec české polymerní chemie.“ (MF Dnes 10. 7. 2009) nebo „na počest ‚otce evoluce‘, Charlese Darwina“ (MF Dnes 21. 5. 2009). Otcovství v oblasti vědy potvrzuje nejen patřičnost mužů ve vědě, ale utvrzuje jejich dominantní a vládnoucí pozici v této oblasti.

SHRNUTÍ

Český celostátní „seriózní“ tisk prezentuje vědkyně podstatně méně než vědce. Vědkyně se tedy vyskytují málo, jsou zneviditelnovány nebo upozadovány prostřednictvím užívání generického maskulina, statusu, jaký jim je v textu přičten, výskytem v rubrikách umístěných na zadních stránkách novin i zvýšenou prezentací v kontextu jiných vědních oborů než přírodních věd, které jsou reprezentanty vědy par excellence. Fakt neviditelnosti vědkyň vede k přehlížení jejich přínosu ve vědě a snižuje jejich celkový status. Signál, že věda je svět, v němž působí převážně muži, je velmi silný a nepochybně významně ovlivňuje vnímání „reality“ života společnosti včetně očekávání a aspirací jednotlivců/jednotlivkyň. V této souvislosti se situace v ČR nijak neliší od té, kterou popisují zahraničními výzkumy (Shachar 2000; Kitzinger et al. 2008).

Zmínky o vědkyních se nejintenzivněji ze všech rubrik koncentrují v rubrice věda. Ta se ovšem zároveň v průměru nachází až na 20. stránce obsahu novin. Je tedy podstatně víc upozaděná a také podle Červinkové a Čady (2006) nemá ve struktuře tisku nijak významné nebo pevné postavení. Bývá jakýmsi nadstandardem. Obsahově navíc, i podle samotných novinářů a novinářek, spadá do kategorie zábavného a lehkého zpravodajství (Červinková, Čada 2006). Téměř dvě třetiny prezentovaných vědců se vyskytují mimo tuto rubriku.

Vědkyně se nejintenzivněji objevují v pozici osob, které představují vlastní výzkum, proto častěji a déle než prezentovaní vědci hovoří. Možnost promlouvat je možné vnímat jako prostředek legitimizace přítomnosti vědkyň v kontextu vědy, která je prezentována jako typicky mužská doména. Pokud se v médiích vědkyně objeví, musí být dokázáno, že zde má své místo. Prezentovaní vědci se podstatně intenzivněji než vědkyně koncentrují v rolích experta a osobnosti, tedy v autoritativnějších pozicích, ale jejich promluvy jsou méně časté a kratší. Úkolem experta je krátce věc zhodnotit, tato role umožňuje vědcům vyskytovat se v dalších novinových rubrikách (včetně těch na předních stranách tisku), a zdá se tedy, že se na rozdíl od vědkyň vyjadřují k širšímu vějíři problémů.

Z tohoto pohledu je možné prezentaci vědy vidět prostřednictvím osob, které za ní vystupují jako dvojí. Vědu, kterou reprezentují vědci-experti, která je přítomná napříč v obsahu novin a která poskytuje stanoviska a výklad k jevům nebo aktuálnímu dění. Je to především věda aplikovaná, nikoli ta, která stojí mimo dění ve společnosti. Taková věda je autoritativní. Pak je zde druhá věda, koncentruje se na konci obsahu novin, podstatně víc ji reprezentují vědkyně a jejím úkolem je především odlehčení, zábava a poučení, může tedy představovat i výzkumy, které jsou více vzdálené běžnému životu lidí.

Média referují různým způsobem o rodičovství vědkyň a vědců. Rodičovství, respektive mateřství a otcovství, prezentované v médiích významným způsobem, utvrzuje představy o dělbě rolí a postavení žen a mužů ve společnosti obecně. Vědkyně jsou popisovány jako pečující matky, což odvádí pozornost od jejich odbornosti. Vědkyně musí být excelentní vědkyně, ale také, a to především, dobré matky. Naopak otcovství jako vztah k fyzické osobě-dítěti, předmětu nebo nehmotné entitě (např. evoluční teorii) působí tak, že dokládá patřičnost a samozřejmost vědců – mužů v oblasti vědy.

Z analýzy vyplývá, že média zacházejí z prezentacemi vědkyň a vědců značně stereotypně a že se významně podílejí na reprodukci stávajícího genderového nastavení společnosti: věda je líčena především jako svět mužů, pokud se zde ženy vůbec objeví, jsou prostřednictvím řady aspektů zneviditelnovány a jejich odborná autorita je snižována. Český „seriózní“ tisk tedy z tohoto pohledu, co se vyváženosti a nediskriminace týče, zdá se, selhává.

Použitá literatura a zdroje:

- Barthes, Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.
- Buryánek, Jan. 2005. „Gender.“ Pp. 62–109 in Jan Buryánek. 2005. *Interkulturní vzdělávání I.* [online]. Praha: Člověk v tísní [cit. 23. 5. 2010]. Dostupné z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/IKV2_07_00_gender.pdf>.
- Centrum pro Gender Studies. 2003. *Analýza přítomnosti žen ve zpravodajství. Projekt „Ženy a média“.* [online]. Praha: Gender Studies [cit. 23. 5. 2010]. Dostupné z: <<http://feminismus.cz/fulltext.shtml?x=141831>>.
- Croteau, David, William Hoynes. 2003. *Media/Society: Industries, Images, and Audiences*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Červinková, Alice, Karel Čada. 2006. „Zaostřeno na vědu – komunikace vědy v médiích.“ Pp. 35–47 in Karel Čada, Alice Červinková, Marcela Linková, Dana Řeháčková, Tereza Stöckelová. *Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média*. Praha: SOÚ AV ČR, v.v.i.
- Daubman, Kimberly A., Laurie Heatherington, Alicia Ahn. 1992. „Gender and the Self-Presentation of Academic Achievement.“ *Sex Roles* 27 (3–4): 187–204.
- EC. 2009. „She Figures 2009.“ [online]. Brussels: EC [cit. 15. 6. 2010]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/research/sciencesociety/document_library/pdf_06/she_figures_2009_en.pdf>.
- Fiske, John. 1995. *Introduction to Communication Studies*. London: Routledge.
- Flicker, Eva. 2008. „Women Scientists in Mainstream Film. Social Role Models – A Contribution to the Public Understanding of Science from the Perspective of film Sociology.“ Pp. 241–256 in Bernd Hüppauf, Peter Weingart (eds.). *Science Images and Popular Images of the Science*. London, New York: Routledge.
- Gledhill, Christine. 2003. „Genre and Gender: the Case of Soap Opera.“ Pp. 337–386 in Stuart Hall (ed.). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices (Culture, Media and Identities Series)*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: SAGE.
- Havelková, Hana. 1997. „Rod, kultura a demokracie v českých médiích.“ Pp. 4–8 in Hana Havelková, Mirek Vodrážka (eds.). 1997. *Žena a muž v médiích*. Praha: Heinrich Böll Stiftung.
- Jan Jiráček, Barbara Köpplová. 2009. *Masová média*. Praha: Portál.
- Kellner, Douglas. 2003. „Cultural Studies, Multiculturalism and Media.“ Pp. 9–20 in Gail Dines, Jean McHanon Humez (eds.). *Gender, Race and Class in Media*. Thousand Oaks: SAGE.
- Kitzinger, Jenny, Mwenya Chimba, Andrew Williams, Joan Haran, Tammy Boyce. 2008. „Gender, Stereotypes and Expertise in the Press: How Newspapers Represent Female and Male Scientists.“ [online]. Bradford: UK Resource Centre for Women in Science, Engineering and Technology and Cardiff University [cit. 23. 5. 2010]. Dostupné z: <http://www.cardiff.ac.uk/jomec/resources/Kitzinger_Report_2.pdf>. Citováno jako (Kitzinger et al. 2008).
- Lakoff, Robin Tolmach. 2004. *Language and Woman's Place*. New York: Oxford University Press.
- OECD. 2002. „Frascati Manual. Proposed Standard Practise for surveys on Research and Experimental Development.“ [online]. Paris: OECD. [cit. 6. 5. 2010]. Dostupné z: <<http://www.lmt.lt/PROJEKTAI/TEKSTAI/Frascati.pdf>>.
- OECD. 2006. *Women in Scientific Careers: Unleashing the Potential*. Paris: OECD.
- Renzetti, M. Claire, Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Ripčíková, Daniela. 2008. *Gender in Newspaper Discourse: Representation of Women and Men in Hard News*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Shachar, Orly. 2000. „Spotlighting Women Scientists in the Press: Tokenism in Science Journalism.“ *Public Understanding of Science* 9 (4): 347–358.
- Stacey, Jackie. 1994. „From Male Gaze to the Female Spectator.“ Pp. 19–48 in Jackie Stacey. *Star Gazing: Hollywood Cinema and Female Spectatorship*. London: Routledge.
- Steinke, Jocelyn. 1999. „Women Scientist Role Models on Screen. A Case Study of Contact.“ *Science Communication* 21 (2): 111–136.
- Steinke, Jocelyn. 2004. „Science in Cyberspace. Science and Engineering World Wide Web Sites for Girls.“ *Public Understanding of Science* 13 (1): 7–30.
- Techmania. 2007. „Noc vědců: Výsledky soutěže.“ [online]. Publikováno 25. 9. 2009 [cit. 28. 6. 2010]. Dostupné z: <http://www.nocvedcu.cz/download/vysledky_soutez_2007.pdf>.
- Techmania. 2008. „Noc vědců: Fotosoutěž.“ [online]. Publikováno 26. 9. 2008 [cit. 28. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.nocvedcu.cz/2008/index.php?menu=47&cislogalerie=7>>.
- Techmania. 2009. „Noc vědců: Soutěž Vytvoř plakát na Noc vědců 2010.“ [online]. Publikováno 25. 9. 2009 [cit. 28. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.nocvedcu.cz/index.php?menu=3>>.
- TNS Factum 2003. „Obraz ženy v médiích a reklamě a jeho vliv na veřejné mínění o rovnosti mužů a žen.“ [online]. Praha: MPSV [cit. 15. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/ministri-priuradu-vlady/michaelkocab/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/obraz-zeny-v-mediich.pdf>>.
- Trampota, Tomáš. 2006. *Zpravodajství*. Praha: Portál.
- Valdrová, Jana. 2008. „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generického maskulina v českém jazyce.

Naše řeč 91 (1): 26–38.

van Zoonen, Liesbet. 1994. *Feminist Media Studies*. London: SAGE.

van Zoonen, Liesbet. 1998. „One of the Girls? Changing Gender of Journalism.“ Pp. 33–46 in Cynthia Carter, Gill Branston, Stuart Allan (eds.). *News, Gender and Power*. London: Routledge.

Články užité v kvalitativní analýze:

Badatelky dostaly statisíce, LN, 7. 2. 2009.

Od preparování švábů utekla k vodě, MF Dnes, 28. 11. 2009.

Sluneční koróna je svítící nic, MF Dnes, 4. 7. 2009.

Vědci věří, že mají chybějící článek ve vývoji člověka, MF Dnes, 21. 5. 2009.

Korejský „otec klonování“ byl odsouzen za podvody, HN, 27. 10. 2009.

Obchodník se zkázou, MF Dnes, 8. 9. 2009.

Otec pákistánské jaderné bomby je na svobodě, HN, 9. 2. 2009.

Nenechme ničit Akademii věd, MF Dnes, 10. 7. 2009.

Nobelovu cenu za fyziku získala trojice otců komunikační éry, Právo, 7. 10. 2009.

ZÁVĚR

Chceme skutečně čekat do konce tohoto století, než bude samozřejmostí, abychom na vysokých školách potkaly profesorky a docentky stejně často jako profesory a docenty? Jaké bariéry, spočívající ve fungování vědy, brání ženám vstoupit na vědeckou dráhu a postupovat do nejvyšších kariérních stupňů a rozhodovacích pozic? A je skutečně nejzásadnější bariérou mateřství nebo zde působí také jiné podstatně méně viditelné mechanismy, které jsou součástí vědy a které se na vylučování žen podílejí? Proč studentky technických a přírodních věd běžně nastupují do doktorského studia, ale po jeho absolvování se na vědeckou dráhu nevydávají, a proč v lékařských, sociálních, humanitních a zemědělských vědách dochází k největšímu úbytku žen ještě před nástupem na doktorát, který je předpokladem vstupu do vědecké profese? Je skutečně v pořádku, aby o nemalých finančních zdrojích a směřování vědy a společnosti rozhodovali z 90 % muži a těžili z toho sami pro sebe podstatně více než ženy? A proč politické špičky odmítají nést odpovědnost za situaci, která nás v celé řadě aspektů řadí mezi nejhorší země Evropy?

Cílem této publikace nebylo odpovědět na tyto otázky, to by měl udělat další výzkum. Cílem bylo upozornit na různé aspekty nerovného postavení vědkyň v ČR a zároveň na to, že genderovou rovnost nelze redukovat jen na otázku žen ve vědě. Strategie nečinnosti, kterou dlouhodobě praktikují instituce vědních politik, z nás ve srovnání s ostatními zeměmi EU dělá raritu. Proč jsou v jiných situacích v ČR statistiky brány jako závažné ukazatele motivující vznik politik, kvóty nevdají,⁵¹ nicnedělání je vnímáno jako nepředstavitelné „řešení“ a země západní Evropy či severské státy slouží jako příklady, které bychom chtěly následovat? Marginalizace problému genderové rovnosti není udržitelná, a především není legitimní.

V roce 2009 se v této oblasti na vládní a institucionální úrovni neudála žádná zásadní změna. Podobně jako v roce 2008 se objevilo několik dílčích aktivit, které se postavení vědkyň věnovaly. Jejich dosah je však velmi omezený a soustředí se převážně na propagaci tématu samotného či na zajištění služeb péče o děti. Skupiny, které se jimi zabývaly, mají nízkou možnost ovlivnit české vědní politiky a většina z nich si to ani za cíl neklade. Z hlediska úrovně státní politiky jsou tedy málo významné. Naopak jsou velmi významné v místním ohledu, neboť přitahují pozornost k tématu, které – zdá se – dosud není ve veřejném diskurzu dostatečně reprezentováno. Za jediný významnější krok ze strany institucí státní správy lze označit ustavení Ceny Milady Paulové za celoživotní přínos vědě pro vědkyň, kterou iniciovalo MŠMT.

Zpráva ukazuje, že zde, i přes značnou rezistenci státních institucí vůči zveřejňování dat o finančních prostředcích z veřejných zdrojů, které by rozlišovaly pohlaví recipientů/tek, máme čísla, která indikují významnou míru genderové nerovnosti, že tu jsou také mezinárodní i vnitrostátní závazky k prosazování nediskriminace a genderové rovnosti (ve vědě), a konstatuje, že je tu především zásadní nečinnost odpovědných institucí.

Doufejme, že Zpráva za rok 2010 bude pozitivnější.

51 Viz ÚV. 2008. *Reforma výzkumu, vývoje a inovací*. Dostupné z <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=497373>.

PŘÍLOHA: VÝZKUMY, PROJEKTY A PUBLIKACE O GENDEROVÉ ROVNOSTI V ČESKÉ VĚDĚ

Projekty:

Národní kontaktní centrum – ženy a věda Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Projekt financovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci programu EUPRO má za cíl přispívat k rozvoji debat o genderové rovnosti ve vědě a vzdělávání na úrovni státní správy, výzkumných institucí, univerzit, v rámci výzkumné komunity i v médiích, a tím působit na zavádění institucionálních změn ve výzkumných organizacích a nepřímo na zlepšení postavení žen a mladých lidí ve vědě. Přímá podpora vědkyň probíhá jednak formou osobní asistence a jednak prostřednictvím seminářů a workshopů, které Centrum pravidelně pořádá. Na podporu začínajících vědců a vědkyň a studujících provozuje informační portál INFOMAT (<http://www.nkc.cz>).

Výzkumný zájem Centra se soustřeďuje na oblast feministických studií vědy, procesy utváření vědeckého poznání a fungování výzkumných institucí z genderového hlediska. Centrum se také zaměřuje na ustavování počátku akademické dráhy a pozici začínajících výzkumníků a výzkumnic, vydává samostatné publikace a elektronický časopis newsletter.

Internetové stránky projektu: <http://www.zenyaveda.cz>. Více o aktivitách Centra najdete také v publikaci Osm. 2001-2008. Národní kontaktní centrum – ženy a věda, dostupné z <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=229>.

Gender up

Projekt se zaměřil na systém(y) podpory žen působících ve vědě a výzkumu, jež odrážejí specifika sladování soukromých a profesních rolí v přírodovědných oborech. Projekt probíhal na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a byl ukončen v roce 2009. Těžištěm projektu se staly návrhy různých forem popularizace žen a jejich úspěšného zapojení do výzkumných projektů ve veřejnoprávních médiích i odborném tisku.

Internetové stránky projektu, včetně výstupů a provedených analýz: <http://projekt-gender.upol.cz/index.htm>.

Envi Young

Projekt s podtitulem Zvýšení míry integrace mladých začínajících pracovníků, zejména žen, do výzkumu v oblasti komplexní ochrany životního prostředí probíhal na Vysoké škole báňské – Technické univerzitě Ostrava mezi roky 2006–2008. Cílem projektu bylo podchycení studentů a studentek se zájmem pracovat ve vědě a výzkumu a jejich zapojení do vědeckého týmu.

Internetové stránky projektu, včetně výstupů a provedených analýz: <http://www.envi-young.cz/>.

Women-CORE

Mezinárodní projekt Women in Construction Research se zaměřil na posílení participace žen ve stavebním výzkumu prostřednictvím identifikace neatraktivních odvětví oborů, identifikace a vyhodnocení genderově specifických potřeb v oblasti stavebního výzkumu, výzkumu příležitostí podpory žen v této oblasti a vytvoření doporučení pro instituce, které by situace v této oblasti zlepšily. Projektu se zúčastnili partneři ze Španělska, Velké Británie, Dánska a Německa. Za Českou republiku se projektu účastnilo ČVUT.

Internetové stránky projektu, včetně výstupů a provedených analýz: <http://www.women-core.org/web/index.php>.

Odborné knihy a publikace:

Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí. Výzkumná zpráva

Autor/ky: Kateřina Šaldová, Barbora Tupá, Marta Vohlídalová

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009.

Sexuální a genderové obtěžování na vysokých školách bylo v českém univerzitním prostředí až dosud zcela nezmapované. Na vysokých školách neexistují žádná opatření, která by se sexuálním obtěžováním dokázala zacházet a která je možné běžně v zahraničí potkat. Cílem výzkumu bylo zmapovat výskyt sexuálního obtěžování v univerzitním prostředí v ČR. Výzkumný projekt měl dvě části – část kvantitativní, která zahrnovala dotazníkové šetření vybrané fakulty pražské vysoké školy zaměřené na postoje a zkušenosti studentů se sexuálním a genderovým obtěžováním ze strany vyučujících. Kvantitativní část výzkumu doplnily hloubkové rozhovory se studujícími. Z výzkumu zkušeností studentů a studentek vysoké školy vyplynulo, že sexuální obtěžování ze strany vyučujících není v českém prostředí ničím výjimečným. Studie poukázala na skutečnost, že s některou formou obtěžování se během studia setkala velká část dotázaných – 67 %.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.cec-wys.org/prilohy/a0baecad/sexualni%20obtezovani.pdf>.

Sexuální obtěžování na vysokých školách: proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat. Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující

Autor/ky: Irena Smetáčková, Petr Pavlík, Kateřina Kolářová

Vydavatel, rok vydání: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

Příručka vznikla na základě výzkumu *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: výskyt a vnímání*, který v letech 2008–2009 realizoval tým z Univerzity Karlovy v Praze s finanční podporou MŠMT. Cílem příručky je představit fenomén sexuálního obtěžování, ukázat jeho projevy, dopady, způsoby prevence a mechanismy řešení. V příručce jsou navržena konkrétní opatření inspirovaná zahraniční praxí, která jsou upravena pro české prostředí.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách katedry genderových studií Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy: http://www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/metodika_pro_____vyucujici_FINAL.pdf.

Co je sexuální obtěžování a jak se mu bránit. Příručka pro studující vysokých škol

Autor/ky: Kateřina Kolářová, Petr Pavlík, Irena Smetáčková

Vydavatel, rok vydání: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

Další z výstupů výzkumu *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: výskyt a vnímání* mapoval, jakým způsobem vnímají problematiku sexuálního obtěžování sami studující, jaké jsou jejich zkušenosti s výskytem obtěžujícího chování i s přístupem vysokých škol k řešení této problematiky. S různými formami sexuálního a genderově motivovaného obtěžování se setkala celých 78 % studujících, ale pouze 3 % z nich explicitně pojmenovalo nepříjemné a nevhodné chování vyučujících jako sexuální obtěžování. Příručka seznamuje studující s různými formami sexuálního a genderově motivovaného obtěžování i možnostmi řešení takové situace.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách katedry genderových studií Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy: http://www.fhs.cuni.cz/gender/pdf/metodika_pro_studenty_FINAL.pdf.

Knowing and Living in Academic Research. Convergences and Heterogeneity in Research Cultures in the European Context

Editor/ka: Ulrike Felt

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009

Publikace shrnuje výstupy mezinárodního projektu KNOWING, který probíhal pod koordinací Národního kontaktního centra – ženy a věda v letech 2006–2008. Kniha se zabývá mnohotvárnými vztahy vědění, institucí a genderu v měnícím se akademickém prostředí. Analyzuje, jak výzkumníci/ce na tyto změny reagují a jak vytvářejí své epistemické životní prostory, aby byly dostatečně atraktivní a prostorné. Analýza se zaměřuje na různé národní kontexty, vědní oblasti, institucionální struktury, sociální interakce, časové režimy a hodnotové systémy. To umožňuje upozornit na všudypřítomné, a částečně protichůdné představy o výzkumu a roli, kterou by měl hrát v současných (znalostních) společnostech.

Kniha je v elektronické podobě dostupná na stránkách projektu KNOWING: http://www.knowing.soc.cas.cz/static/article/data191/files/knowing_and_living_in_academic_research.pdf

Akademické poznávání, vykazování a podnikání: Etnografie měnící se české vědy

Editorka: Tereza Stöckelová

Vydavatel, rok vydání: SLON, 2009

Autorský tým nabízí v této knize sociologickou reflexi proměn výzkumné práce a kariérních drah badatelů a badatelek v souvislosti s dnes zaváděnými vědními politikami a jejich působením a přetvářením ve výzkumných institucích. Věnuje se přitom jak přírodním, tak sociálním vědám a v závěrečné kapitole nabízí jejich srovnání v několika vybraných klíčových tématech: ustavování vědy jako soutěže a podnikání; publikační infrastruktury a strategie; epistemické tkáně institucí a postavení doktorandů; utváření a role genderu. Cílem práce je přispět na základě kvalitativního výzkumu a teoretických a konceptuálních přístupů z oblasti studií vědy a technologií a genderových studií k diskuzi o probíhající transformaci vědy a výzkumu v České republice. Genderové aspekty vědecké excelence sleduje v kapitole **Ne každý úspěch se počítá: Excelence a genderování vědecké dráhy v přírodních vědách** Marcela Linková. Autorka argumentuje, že normotvornost konceptu excelence má dopad na to, jaké pojetí úspěchu vede k viditelnému postupu vědeckou dráhou a že takové pojetí úspěchu není pro některé osoby zajímavé či přijatelné. V závěru textu se zaměřuje na otázku, zda koncept excelence obsahuje genderové vzorce, a jaké dopady to může mít na vědu a společnost. Dagmar Lorenz-Meyer v kapitole **Nový pohled na problém „žen ve vědě“: tři mody genderového jednání v akademickém výzkumu** kriticky reflektuje všeobecné přístupy, které redukuje genderovou problematiku na (viditelnou) péči o ženy a samozřejmé (neviditelné) interpretace.

Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2008

Autorka: Hana Tenglerová

Vydavatel, rok: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008

Počet žen, které pracují ve vědě, je nízký. ČR v tomto ohledu zaostává jak za průměrem EU, tak ve srovnání s novými členskými státy. Navíc od roku 2001 zůstává podíl vědců vůči vědkyním na stejné úrovni. V české vědě také panuje vysoká míra horizontální a vertikální segregace. Jak na tuto situaci reagují jednotlivci a instituce? Prosazení tématu v základních koncepčních programech vědních politik je nulové a ani výzkumné instituce nevyvíjí žádnou aktivní snahu, která by vedla ke zlepšení situace. První z pravidelných monitorovacích zpráv o postavení vědkyň a genderové rovnosti v ČR.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=219>.

Transformace: gender, věda a společnost

Editorka: Marcela Linková

Vydavatel, rok: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007

Publikace, která vznikla v rámci mezinárodního projektu Otevírání debat na úrovni politik o postavení žen ve vědě ve střední Evropě (Stimulating Policy Debate on Women and Science in Central Europe, 6. RP), představuje v šesti kapitolách situaci českých vědkyň v historickém a sociálně-ekonomickém rámci. Tento přístup umožňuje poukázat na proměnlivost uspořádání rolí žen a mužů, na vliv politických priorit a otevřenost společnosti vůči tématům, jako jsou přístup žen ke vzdělání a do vědecké profese. Název i samotný obsah publikace odkazuje ale zejména k současnosti. Upozorňuje na několik zásadních problémů, kterým dnešní věda a společnost čelí. Za prvé apeluje na změnu (transformaci) uvažování o otázkách postavení žen ve vědě, o nutnosti rovnost ve vědě řešit a vypořádat se s rozdílem mezi deklarovanými hodnotami vědeckého bádání (objektivita, hodnocení individuálního výkonu) a přetrvávajícími projevy genderových předsudků. Kriticky pohlíží také na problematičnost konceptu transformace tak, jak jej používají české vědní politiky – jako proces, kterým musíme projít, abychom se vyrovnali západní Evropě a světové vědě. Jako by dohánění a přizpůsobování se někomu bylo důležitější než se aktivně podílet na artikulaci toho, co světová věda vlastně představuje a znamená. Název v neposlední řadě vystihuje i základní vlastnost vědy: její schopnosti transformovat, utvářet a ovlivňovat svět kolem nás. Věda stále více zasahuje do lidských životů, proto je zásadní vést diskuzi o směřování výzkumu a využití jeho výstupů na úrovni široké veřejnosti a nikoli jen v úzké skupině vědců nebo tvůrců politik.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=103>.

Je také součástí knihy Re-claiming a Political Voice: Women and Science in Central Europe, kde jsou zprávy věnované situaci v Polsku, Slovensku, Maďarsku a Slovinsku. Dostupné z: www.cec-wys.org/docs/re-claiming_a_political_voice.pdf.

Cesty labyrintem: o vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování

Editorka: Kateřina Šaldová

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007

Jak propojovat soukromý a pracovní život? Jak soukromí od práce oddělit? Existují nějaká specifika ve vědě a výzkumu? Na tyto a jiné otázky reaguje publikace *Cesty labyrintem: o vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování*. Popularizujícím způsobem se věnuje v poslední době hodně diskutovanému tématu skloubení práce a soukromí se specifickým zaměřením na vědu a výzkum a nabízí nejen teoretické argumentace, ale i přehledný popis stávající legislativní a grantové situace v ČR. Kniha přibližuje momenty, s nimiž se při propojování/oddělování vědecké práce a soukromí vědkyně a vědci mohou setkat. Od obecnějších teoretických kapitol o povaze práce a soukromí v moderní společnosti a vědeckém prostředí se přes zamyšlení nad situací rodičovství u mladých vědkyň a vědců dostaneme až k výsledkům menší sondy, která mapuje, jaká opatření se v českém prostředí využívají a jakou roli hrají v takových situacích vedoucí pracovišť – tzv. dobrou praxi. Součástí knihy je také podrobné zmapování stavu po zmíněné konferenci, díky níž se pomalu začalo vyjednávat o proměně pravidel fungování výzkumných institucí. Cílem textu proto je tyto často neviditelné problémy každodennosti otevřít, upozornit na rizikové situace a inspirovat vědce a vědkyně v jejich možném řešení.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=158>.

Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989

Editorky: Alena Křížková, Hana Hašková, Marcela Linková

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, 2006.

Publikace se zabývá tématem, jehož systematické pokrytí je nutné nejen pro budování odborného diskursu genderových studií u nás, ale také pro úplnější poznání transformačních procesů v České republice po roce 1989. Součástí publikace je kapitola Marcely Linkové: ***Ženy ve vědě po roce 1989: český aktivismus a evropské debaty***, který reflektuje vývoj tématu na úrovni vědních politik, a kapitola ***Genderová vědecká komunita vlastníma očima*** od Lenky Václavíkové-Helšusové.

Myšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt

Editorky: Alice Červinková, Marcela Linková

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, 2005.

Ženy byly z evropské vědy po dlouhá staletí systematicky vylučovány, často s poukazem na to, že intelektuální aktivita by měla negativní dopad na jejich reprodukční kapacitu. Tradiční věda také předpokládala, že k poznání reality (či Pravdy) je nutné oprostit se od emocí a vlivu sociálního kontextu, ve kterém výzkum probíhá, a stavět na dekontextualizovaném, racionálním přístupu. Z vědy tak nebyly vylučovány pouze ženy, ale také hodnoty, které se s ženstvím pojí. S nástupem žen do vědy, zejména po druhé světové válce, a rozvojem genderových studií a feministických teorií se začaly objevovat otázky týkající se toho, jaké postavení ženy ve vědě vůbec mají či zda přistupují k produkci znalosti jinak. Problematické se stal vztah mezi subjektem a objektem poznání, řešily se otázky týkající se epistemické autority žen – to, jak jsou jako vědoucí subjekty (zne)uznávány, či jaké typy stereotypů se promítají do toho, jak jsou vědkyně uznávány. Dalším proudem tohoto přemýšlení byly otázky, které se týkaly způsobu, jakým se genderové stereotypy promítají do vědeckého poznání. Různé teoreticky poukazovaly na to, jak jednostranně (ve prospěch mužské aktivity) byly například rozvíjeny teorie oplodnění, jak jsou interpretovány výsledky výzkumů týkajících se lidské inteligence či etického chování. Různými způsoby poukazovaly na to, že vědecké poznatky často reprodukují stereotypy o ženách a mužích – o pasivitě a aktivitě, emocionalitě a racionalitě či inteligenci.

Publikace je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=235>.

Popularizační knihy a publikace

Publikace rozhovorů Národního kontaktního centra – ženy a věda

Od roku 2002 provedlo Národní kontaktní centrum – ženy a věda tři série rozhovorů, jejichž cílem bylo seznámit veřejnost se současnými českými vědkyněmi (a vědci) různých generací, na různé úrovni akademické dráhy, kteří působí v různých vědních oborech. Cílem projektů bylo především seznámit s životy českých vědkyň (a vědců), jejich zkušenostmi, názory a očekáváními do budoucna. Jako výstup projektů Žena měsíce, v rámci něž proběhly rozhovory s etablovanými vědkyněmi, Talentky, kde hovoří vědkyně na počátku vědecké dráhy, a Akademické páry, kde přicházejí ke slovu partnerské dvojice vědkyň a vědců, vyšly dosud tři publikace.

Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě

Autorka: Marta Vohlídalová

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2010.

Rozhovory s páry, v nichž oba partneři pracují ve vědě a výzkumu nebo působí na vysoké škole, jednak zviditelňují úspěšné vědce a vědkyně různých generací, jednak odkrývají procesy, úskalí i výhody spojené s budováním dvou specifických a často velice náročných pracovních kariér. Rozhovory, které jsou vedeny s oběma partnery najednou, se zaměřují na kariérní dráhy těchto lidí, jejich úspěchy v práci i v soukromém životě i problémy, s nimiž se setkávají v případě kombinace práce a rodiny. Publikace navazuje na projekt Národního kontaktního centra – ženy a věda Akademické páry.

Kniha je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=296>.

Dámský gambit: zahájení vědecké dráhy

Autorka: Barbora Tupá

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007.

Publikace je souborem rozhovorů o tom, jak se žije mladým ženám, které se věnují vědecké práci. Cílem publikace založené na projektu Národního kontaktního centra – ženy a věda Talentky bylo představovat badatelky, které stojí na začátku své vědecké dráhy, mají za sebou první úspěchy a před sebou otevřenou budoucnost. Smyslem přitom nebylo vytvořit výběr ojedinělých profilů talentovaných odbornic, které by jako výjimky vyčnívaly nad ostatními, ale ukázat začínající vědkyně, jejich problémy, starosti, radosti a očekávání, s nimiž se na počátku své profesní dráhy potýkají.

Kniha je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=104>.

Vlastní pokoj: 10 pohledů

Autorka: Barbora Tupá

Vydavatel, rok vydání: Sociologický ústav AV ČR, 2004.

Kniha rozhovorů s úspěšnými ženami české vědy, vychází z projektu Žena měsíce, zahájeného Národním kontaktním centrem – ženy a věda v roce 2002. Hlavní snahou projektu bylo zviditelnit vědkyně, které dosahují význačných úspěchů ve svém oboru, zmapovat přínos vědkyň v ČR a představit zkušenost některých z nich. Cílem je také ukázat mladým vědkyňám, co to znamená dělat vědu z pohledu těch, kterým se podařilo prolomit skleněný strop, jak vědu žijí, jaké jsou jejich životní osudy.

Kniha je v elektronické podobě dostupná na stránkách Národního kontaktního centra – ženy a věda: <http://www.zenyaveda.cz/html/downloaddoc.php?id=101>.

Edice Žena a věda Nakladatelství Academia⁵²

Posláním edice je seznámit širokou čtenářskou obec se životními osudy a vědeckým dílem žen výjimečně úspěšných ve fyzice, chemii, matematice, biologii, medicíně, umění i v humanitních vědách. Tento záměr je naplňován jak překlady beletristicky zpracovaných biografii, tak původními tituly od českých autorů/autorek, v nichž je na konkrétních činech ilustrována rovnocennost žen v různých oborech, zemích i historických obdobích.

Celá čtyři tisíciletí ženy dokazovaly, že jsou ve vědě i technice stejně schopné a úspěšné jako muži. Přesto byl názor na jejich přístup ke vzdělání ještě před sto lety většinou buď zcela odmítavý, nebo alespoň zdrženlivý. I když jsou dnes emancipační požadavky v mnoha zemích víceméně splněny, zcela rovnoprávné postavení ve vědě ženy stále ještě nemají. Jistě i proto, že se o jejich práci málo ví. Cílem edice Ženy a věda je tento nedostatek alespoň u nás odstranit. V rámci edice dosud vyšlo 5 knih.

Lise Meitnerová. Životní příběh atomové fyziky

Autor: Charlotte Kernerová

Vydavatel, rok vydání: Academia, 2009.

Kniha Charlotty Kernerové je poutavým vyličením neobyčejných životních osudů Lisy Meitnerové, Rakušanky, která se přes všechny překážky, stavějící se jí neustále do cesty, stala významnou fyzikou, univerzitní profesorkou vyznamenanou mnoha prestižními cenami a uznáními. Její přínos k realizaci a porozumění procesu štěpení uranu, při němž se uvolňuje jaderná energie, je velmi významný. Vyznačovala se pevnými mravními zásadami, jejichž dodržování stavěla vždy nad osobní prospěch, a statečně nesla důsledky tohoto svého postoje.

52 Text je převzatý ze stránek nakladatelství Academia. Viz <http://www.academia.cz/edice/zena-a-veda.html>.

Až za hranice. Sen Sofie Kovalevské

Autorka: Joan Spicci

Vydavatel, rok vydání: Academia, 2009.

Román, na němž matematika a pedagožka Joan Spicci pracovala víc než deset let, zachycuje skutečný příběh Sofie Kovalevské, její pozoruhodnou osobní proměnu, kdy z mladičké dívky, žijící v Sankt Peterburgu životem sešněrovaným společenskými konvencemi, se stala první žena, která získala doktorát z matematiky. Je kronikou zápasu geniální, složité ženy, která se neváhala vydat na cestu tehdy téměř nepředstavitelnou a i dnes stále imponující. Sofie Kovalevská byla přítelkyní intelektuálních gigantů své doby od Dostojevského po Darwina a byla předurčena připojit se k jejich kruhu.

Ve stínu Alberta Einsteina. Tragický životy Milevy Einsteinové-Maričové

Autorka: Desanka Trbuhovićová-Gjurićová:

Vydavatel, rok vydání: Academia, 2008.

Autorka vzdává hold první ženě Alberta Einsteina, významné matematicke, která nejen žila s Einsteinem téměř čtvrt století, ale v době manželství byla i jeho významnou spolupracovnicí a měla podíl i na vzniku speciální teorie relativity v roce 1905. Kniha je členěna do kapitol, které chronologicky líčí celý život Milevy Einsteinové-Maričové od narození v rakousko-uherské Vojvodině roku 1875 až do její smrti ve švýcarském Curychu v roce 1948. Text doplňuje třicet sedm fotografií z rodinného archivu.

Artemis a Dr. Faust. Ženy v českých a slovenských dějinách umění

Editorky: Martina Pachmanová, Milena Bartlová

Vydavatel, rok vydání: Academia, 2008.

Sborník studií se zabývá tématem, které je dosud zpracováno jen velmi málo. Shrnuje příspěvky z kolokvia, které se uskutečnilo v roce 2005 na půdě Vysoké školy uměleckoprůmyslové. Bezmála dvě desítky statí pojednávají o úloze, kterou ženy hrály v české a slovenské umělecké kritice a uměnovědě 19. a 20. století, a o postavení, jakého v oboru dosahovaly, představují sběratelky umění a kurátorky a přinášejí portréty některých významných osobností tohoto oboru. Ukazuje se, že často se objevující teze o dějinách umění jako „jemném“, „ženském“ oboru nemá téměř žádné opodstatnění.

Karolína Herschelová. Žena, která objevila kometu

Autor: Michael Hoskin

Vydavatel, rok vydání: Academia, 2007.

Edice Žena a věda byla zahájena dílem Michaela Hoskina o první profesionální astronomce Caroline Herschlové (1750–1848). Její životní příběh je těsně spjat s osudem jejího bratra Williama, královského astronoma a objevitele planety Uran. Caroline byla původně bratrovou pomocnicí, ale časem se stala jeho rovnocennou partnerkou a učinila několik důležitých objevů. Jak však bylo pro její dobu typické, zcela se obětovala pro bratrův úspěch na úkor své kariéry.

Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu
Monitorovací zpráva za rok 2009

Hana Tenglerová

Jazyková korektura: Marcela Linková, Alena Ortenová, Marta Svobodová

Sazba a grafika: Michal Ureš

Tisk: ART D – Grafický ateliér Černý, s.r.o.

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad: 300 výtisků

Vydání první

Praha 2010

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.
Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon: 210 310 217, e-mail: prodej@soc.cas.cz

ISBN 978-80-7330-181-1

